

CÎT-ÎI MARAMUREŞU', TE UIMEŞTE TĂT OMU'

În trenul spre Baia Mare, mi-am făcut un test cu subiectul unic „Ce știu despre Maramureș?”. Mi-am dat seama, atunci, în drumul cela printre vâi și dealuri alăturate măiestrit, ca de penelul unui zugrav planind în tării, că mă leagă de acest pămînt din nord-estul Tării o salbă de cunoștințe sumare, dar și de amintiri tulburătoare.

Vrei-nu vrei, trebuie să încep cu lecția de istorie care nu a putut fi scoasă nici din manualele școlare sau universitare de la noi, din Basarabia sovietizată: că de la Maramureș au pogorît – cu herghelii de cai năzdrăvani, cu turme de mioare baladești și cu căini avani – citorii statului medieval moldovenesc, Dragoș și Bogdan. Acești voievozi – ne spuneau profesorii – au rămas atât de încîntați de bogăția și frumusețea plaiurilor moldovene, încît au hotărît să-și întindă spre noi moșia. Astfel că șansa dăinuirii noastre ca așchie a românilor într-o organizare publică, administrativă mai viabilă, i-o datorăm Maramureșului. Prin secolul XVI, la o mănăstire maramureșeană, numită Peri, s-au făcut traduceri de texte sacre – din slavonă, limba de atunci a cultului – în cea a populației locale, în română.

Prin 1976, cînd debutasem ca translator și ghid în marile centre culturale din Rusia, Moscova și Leningrad (Petersburg), am însoțit un grup de turiști din Maramureș. M-au frapat cîntecele interpretate de ei, în special „C-așa-mi vine cîte-odată...” și „Săraca înima me”, care, peste ani, au cunoscut la Chișinău și în toată întinderea basarabeană o deosebită popularitate la tot soiul de agape tinerești, studențești, inteligețiale, aceasta culminînd prin a se pietrifica în imaginația melomanilor noștri în formula interpretativă a Doinei și a lui Ion Aldea-Teodorovici. Acasă, ori de câte ori li auzeam la Radio, îmi aminteam de turiștii mei băimăreni, care mi-au povestit cîte-n lună și-n stele „cît mergeam cu ghezeșu” [trenul] dintr-un oraș în altul, după ce „tipa” [arunca] cineva cîte o „uiagă” [sticla] că „să pună” condrumeților „o țiră de pălină” pentru ca vorba să fie mai „cu cale”. Atunci, în metropola rusă de la nordul imperiului, o pictoriță din orașul de reședință a județului Maramureș mi-a făcut un portret în acuarelă și cînd mi l-a dăruit – mi-a zis: „De vîi la Baia Mare, îți fac un portret în ulei...”.

N-am crezut că ajung vreodată la Baia Mare nici în primăvara anului 1996, cînd mi-a repetat invitația poetul și publicistul Gheorghe Părja, redactorul-șef al ziarului județean *GRAIUL MARAMUREȘULUI*, autor al unei placete de versuri intitulată *In numele Tatălui* și al unui volum de dialoguri despre Nichita Stănescu (pe care l-a cunoscut și l-a dumnezeuit mult înainte de a fi ajuns pe culmile gloriei autorul *Necuvintelor* cele atât de cuvîntătoare). La mijlocul verii, Gh. Părja lansează o nouă carte, *Dialoguri în centrul Europei* – niște convorbiri pe cît de sincere, pe atît de edificatoare cu participanții la Cursurile de limbă, literatură, cultură și civilizație română, care se țin de șase ani deja în Maramureș. Tocmai la aceste cursuri am avut șansa de a mă afla între 15 iulie – 5 august 2000, astfel trăind o experiență unică – de a mă familiariza cu cele mai neașteptate fațete ale vieții în Maramureș, de a beneficia de multe splendori ale acestei zone. Am simțit în aceste zile cît de frumos știe Maramureșul a te răsplăti pentru fascinația, pentru tentația de a-i cunoaște oamenii, locurile și moravurile; cu cîtă dragoste pot să-ți răspundă maramureșenii dacă le îndrăgești plaiul natal.

Și cum toate încep de la drum, trebuie să mărturisesc: mergînd la Baia Mare, m-am convins, poate prima oară „pe viu”, din proprie experiență, că România e o țară, totuși, mare. Dar cum ar fi ea reînțregită, aşa cum a fost pînă în vara-toamna fatidicului an 1940? Trecusem anterior prin Valea Prahovei, Valea Oltului, Valea Jiului; astfel am putut revedea aievea imagini cunoscute din revista *România pitorească*, a cărei variantă rusească se difuza prin chioșcurile de presă periodică din marile orașe ale URSS. Ei bine, acum, cînd am străbătut Maramureșul, am înțeles că nici cele mai meșteșugite fotografii – din revista numită astfel după titlul unor note de călătorie ale lui Al. Vlahuță –, nu pot reda frumusețea reală, vie, a plaiurilor românești.

Între timp, pictorița ceea emigrase în Germania – avea ceva sășesc în neamul ei și într-patria umilită de dictatura lui Ceaușescu și patria etnică, a ales ultima.

Nu văd nimic deosebit în asta, totuși, am descris amănuntul pentru a fi înțeleasă mai bine precizarea ce urmează: conform statisticilor oficiale, Maramureșul a fost și este printre județele României cel mai puțin abandonat de băstinași. Poate de aici și densitatea de oameni vrednici pe care i-am întîlnit, cu care am comunicat, pe care i-am

cunoscut la fiecare pas, în sate și în comune, pe străduțe, la piețe, în muzeu și în librării. Voi reda aici încă un amănunt ce mă privește la modul cel mai direct, dar care, cred eu, scoate în evidență de minune felul de a fi al maramureșenilor. Actualele bancnote de 5 mii și de 50 de mii de lei sunt aproape identice: nimic mai simplu să le încurce un om neobișnuit cu ele. Ei bine, de cel puțin zece ori am dat bancnote „mari”, convins că sunt „mici”, și de fiecare dată vînzătorii, librarii, niște simpli „negustori” de la tarabe m-au atenționat că sunt prea generoși în zăpăceala mea, reținindu-mă ca să-mi iau restul.

În comuna Desești, la est de Baia Mare, spre Tisa, am fost în vizită la niște tărani abia ieșiți la pensie, Petru și Ioana Hotea. Casa lor era împodobită ca o sală de muzeu etnofolcloric, masa la care am ospătat era ca de Paște, de Crăciun sau de Hram (deși în ziua vizitei nu era nici o sărbătoare creștină), ospitalitatea și generozitatea gazdelor erau copleșitoare. Mi-a venit greu să-mi alung senzația de inscenare, de spectacol virtuos regizat, însă totul a fost de un „realism al sufletului”, primirea deseștenilor a fost atât de emoționantă pentru că era din inimă, nu din calcul. M-am convins definitiv de acest lucru cind ne-am adunat, seara, la căminul cultural din localitate, toți participanții la cursuri – vreo 40 de oaspeți din 15 țări, precum și din Basarabia, Nordul Bucovinei și din Maramureșul istoric (regiunea Transcarpatia), împreună cu gazdele; toți colegii de cursuri vorbeau la unison de bucatele extraordinare de gustoase, de pălinca fără seamă, de frumusețea ademnitătoare a cusăturilor, broderiilor, covoarelor, cergilor, costumelor naționale, obiectelor de ceramică etc., dar, mai presus de toate se auzeau cuvinte de încântare despre sufletul primitor, cald, deschis spre omenie, bunătate și rafinament al deseștenilor.

La un concert susținut pe scena satului de către formația folclorică „Iza” (e numele unui riu de acolo, amintit și într-un cîntec interpretat de Maria Tânase – „Cîte flori pe Iza-n sus...”), s-au simțit și mai tare vibrațiile inimii maramureșene. Această minunată simbioză de poezie cîntată, de muzică, orchestrare, de dans și de strigări a fascinat asistența, a provocat nu numai o apropiere, dar și o contopire a simțirii artiștilor (abia întorsă dintr-un turneu la Hanovra, Germania, unde concertaseră și în pavilionul României de la Expo-2000) cu cea a spectatorilor. Sala a explodat de aplauze cind a fost invitat la joc dl Gheorghe Mihai

Bîrlea, care, după ce a stat neobservat printre noi, a demonstrat niște figuri de dans nemaivăzute mai înainte în spectacolul plin de virtuozitate al celor din „Iza”! De altfel, cursurile ale cărui audient am fost trei săptămâni, fuseseră deschise de chiar dl prefect M. Gh. Birlea. Într-o scurtă alocuție d-lui ne-a oferit un model de comportament al unui funcționar public al vremii noastre: intelligent, emoționant, franc, ferit de festivism, de patetism sau falsă sobrietate. Probabil că mulți au luat drept metaforă spusele lui prefect că în Maramureș poți vedea ceea ce în alte țări s-a conservat doar în muzeu, însă ne-am convins de adevărul celor spuse de dânsul chiar la Desești. Tot așa cum ne-am convins de alt adevăr enunțat, tot la deschiderea cursurilor, că maramureșenii sunt marcați profund de sentimentul sărbătorii: vizita noastră în sat s-a transformat într-o mare festivitate a sincerității, unde în capul mesei a fost omenia. Acolo m-am gîndit că România cea din închipuirea mea – o Românie pe care mulți mi-au spus că o văd idealizată, romantică – este, totuși, o realitate. Că România mea, a celor care am iubit-o „cu ochi păgini și plini de suferință”, acea Românie mirifică este, totuși, viață – prin grija, prin dragostea ei față de limbă și istorie, prin muzică, prin dans, prin păstrarea unor datini ce nu permit devierile de la o conduită în care omul să se simtă om, să fie mindru și bucuros că face parte dintr-o spînă distinctă a acestui regn superior de viață.

La Desești am putut vedea și o impresionantă cameră comemorativă dedicată lui Nichita Stănescu. În unele fotografii, în vecinătatea chipului de zimbru rătăcit într-o *Epica Magna*, puteai desprinde încă un chip cunoscut celor din partea locului sau veniți la carte pe aceste meleaguri: scriitorul Gheorghe Pirja, din a cărui inițiativă a și fost întemeiat respectivul micromuzeu literar. De altminteri, Gheorghe Pârja, împreună cu primarul comunei Desești, au fost animatorii, patronii acestei sărbători ad-hoc a satului, cei care, alături de atiția alți maramureșeni, contribuie și prin intenții, și prin fapte, la perpetuarea unei imagini atractive, adică – firești, veridice, a românului adevărat, a aceluia care se cuvine să fie în zilele noastre.

Cu referire la Maramureș se fac cele mai flatante aprecieri, inclusiv sau cel mai des – referitoare la pitorescul locurilor, vestimentației, folclorului, arhitecturii, obiectelor de artizanat. Credem, însă, că această zonă istorico-eticografică a României se distinge prin faptul că e cea

mai sănătoasă în Tară. Da, s-au întâmplat și acum cîteva luni niște surgeri de chimicale în Tisa, otrăvind apele cu pești și vegetația de pe maluri, au fost și în trecut și în ultimul timp bolîști diferite printre vite și păsări, ca și peste tot în lume și aici fac ravagii cancerul și alte maladii pentru care încă nu s-au găsit leacuri eficiente. Însă maramureșenii au inimi, au suflete sănătoase, au mintea limpede, astea fiind mereu îndreptate spre bine și frumos. Din această perspectivă, oamenii și locurile din munții și din depresiunea Maramureșului, din apropierea acestor repere geografice, formează, împreună cu moștenirea spirituală păstrată de ei acolo cu sfîntenie, peste secole, un miracol a căruia deschidere comportă mari satisfacții intelectuale și neașteptate comodități sufletești. Cine nu a avut șansa de a vedea – cu față spălată de roua ierbii din văile Tisei, Someșului, Izei, Vișeu lui – așezarea oamenilor pe pantele și pe poalele Oașului, Gutâiului, Tibleșului, Rodneului; cine nu a cunoscut acest noroc, trebuie să-l caute. și-l va găsi neapărat, cu atât mai mult cu cit e ca și cum ai întinde mâna și dai de el. Maramureșul este, sub toate aspectele, mereu aproape nouă.

(„Mesagerul”, 20 septembrie 2000)

O LUMINĂ CE VINE DIN BANATUL SÎRBESC

Acest fenomen – al atracției polilor, a extremităților – se poate observa atât în perimetru unui grup de seminții, cât și în cel al unei națiuni. Să zicem, de-a lungul a vreo trei secole – XVIII–XXI, lumea intelectuală astăzi la impresionante manifestări de afecțiune între două popoare așezate la extremitățile „oceanului slav” – rușii, pe de o parte, și sîrbii, inclusiv muntenegrenii, pe de altă parte. În timp ce rușii și împilau nemilos pe alți slavi, vecinii lor imediaj – ucrainenii, bielorușii, polonezii – Moscova se erija în ocrotitoare a slavilor de sud, contribuind efectiv la luminarea lor și la eliberarea de sub jugul turcesc. În replică, sîrbii și bulgarii le furnizau rușilor revoluționari și intelectuali de marcă, iar muntenegrenii – cosinzeni pentru curtea imperială de la Sankt-Petersburg... „Sărind” peste italieni, românii s-au aruncat în brațele spiritualității franceze întreg secolul XIX, ca în veacul următor să le întoarcă generosul gestul de bunăvoieță, dind culturii franceze pe

Constantin Brâncuși, pe Eugen Ionescu, pe Mircea Eliade, pe Emil Cioran... Încă în a doua jumătate a sec. XIX, și mai ales în secolul trecut, în cultura română s-a făcut simțit un puternic curent hispanofil, care s-a extins destul de repede și asupra civilizației portugheze. Cel puțin în lingvistică (să ne amintim iarăși de Eugeniu Coșeriu...), spaniolii și portughezii, la rînd lor, au manifestat în această perioadă o atracție aparte pentru român...

În perimetru cultural-lingvistic românesc putem observa de asemenea o curioasă atracție a „marginilor”. Transilvănenii sunt neîndoios mai receptivi la problemele basarabenilor (cazul Onisifor Ghibu este cel mai edificator în acest sens: un ardelean vine în 1917 să contribuie plenar la emanciparea românilor basarabeni de sub ruși; peste mai bine de o jumătate de secol gestul era să fie întors cu recunoașterea prin pastorirea de către Antonie Plămădeală, originar din Lăpușna, a Ardealului, Crișanei și Maramureșului). Avem azi la Chișinău mai multe biblioteci dotate cu carte românească din Ardeal: „Alba-Iulia”, „Maramureș”, „Tîrgu Mureș”, „Transilvania”, iar tinerii basarabeni care merg la studii în Tară mărturisesc că la Brașov, Arad, Oradea, Sibiu sau Cluj-Napoca se simt cumva mai comod sufletește...

Interesul față de soarta românilor trăitori dincolo de actuala frontieră de sud și de cea vestică a României, ca și față de cea a aromânilor, risipiti prin toate țările din Peninsula Balcanică, a fost la noi unul constant. „Ce fac frații noștri de acolo, înstrăinați și ei? Oare o duc la fel de greu ca noi sau poate chiar mai greu?” – iată o întrebare pe care și-au pus-o adeseori nu numai scriitorii, dar oricare basarabeancu simțire românească.

Fără a intra în amănunte, vom răspunde scurt de tot că aromâni (vlahii, macedoromâni) o duc într-adevăr extrem de greu: dispersați, recunoscuți ca minoritate etnică abia în ultimul deceniu (în Grecia nici pînă azi nu li se recunoaște acest statut), deasupra lor planează mereu, neguroasă, primejdia asimilării. Într-o situație relativ privilegiată s-au aflat români din Banatul Sîrbesc (fosta Iugoslavie): li s-a permis serviciul divin în unele biserici, au avut mereu cîteva licee și o facultate, formații folclorice, ziare (dintre care cel mai longeviv s-a dovedit a fi *Libertatea*, întemeiat încă în Iugoslavia lui Tito, imediat după cel de-al Doilea Război Mondial), cîteva reviste (la cea mai solidă dintre ele,

Lumina, ne vom referi în continuare), emisiuni la cîteva posturi de radio și la unul TV... Statisticile sîrbești, apoi iugoslave nu au dat niciodată cifre precise privind comunitatea româno-vlahă de acolo. Mai exact, despre români, care erau recunoscuți ca minoritate etnică, se invoca cifra de 50–60 de mii (conform altor estimări, independente, numărul lor ar fi nu mai mic de 100 de mii). Acestora iată că abia din anul 2002 li se pot alătura circa 500 de mii de vlahi sau aromâni iugoslavi, nerecunoscindu-li-se anterior identitatea națională și fiind supuși unui proces atroce de sîrbizare. Cîți din această jumătate de milion o mai și păstrat nealterată conștiință de neam este greu să spunem: situația lor e similară cu cea a moldovenilor din Transnistria, ba poate cu cea a conaționalilor noștri de pînă la și de peste Bug...

Oricît ar fi în realitate, români și aromâni din Iugoslavia au lăsat urme adînci și inconfundabile în cultura acestei țări. Ne vom limita la doar trei cazuri, întru totul edificatoare: pictura naivă (cap de listă ar fi aici o țârancă din Banatul Sîrbesc – *Marica Bălan*), apoi – poezia. Unul dintre cei mai de seamă lirici iugoslavi, dacă nu cel mai mare, se cheamă Vasko Popa, pe numele adevărat de botez *Vasile Popa*, care a și scris un timp românește, deși a trecut vîjelios hotarele bastinei sale cu poeme scrise în sîrbește. *Ion Miloš* nu are nevoie de prezentări speciale: este scriitorul și traducătorul rarism, care a îmbrățișat destinul literaturii trilingv, fiind cea mai trainică puncte între niște culturi atât de distincte: română, sîrbă și suedezează.

Din cînd în cînd, la Chișinău ajunge cîte un număr al revistei literare *Lumina* din Voivodina, alias Banatul Sîrbesc. Și-a început existența la Virșet, se pregătește la Panciova, e tipărită la Novi Sad – trei importante centre, inclusiv culturale, ale românilor din Serbia. Nu prea de mult această publicație a marcat 50 de ani de existență: a fost fundată în 1947, de către însuși Vasile-Vasko Popa.

E o revistă elegantă ca formulă grafică, editorială, variată și consistentă în ceea ce privește conținutul, atentă la valorile românești din Banatul Sîrbesc, dar și din țară (a publicat multe traduceri din literaturile „Iugoslaviei Mari”, iar acum – din cea sirbo-muntenegreană) și din patria istorică, România. Mai mult încă: *Lumina*, în măsura posibilităților, acordă atenție și proceselor literar-culturale din alte zone populate de români. Astfel, am aflat plăcut surprins că această

publicație – iugoslavă, orice ai spune! – încă în 1954 a tipărit *Limba noastră* de Alexe Mateevici...

Cu retipărirearea acestui imn limbii române (fiind reprodus și facsimilul, scris de poetul preot al basarabenilor cu litere latine, nu cu buchii slave!) se deschide, emblematic, recentul volum al *Luminii* – nr. 9–12 (40–43) pentru anul 2002. Este un număr, așa cum ne anunță în *Argument* redactorul-șef Ioan Baba, dedicat, în genere, stării literelor din Basarabia. Este rodul unui proiect de colaborare pus la cale de redacția *Luminii* și dl acad. Mihai Cimpoi, în timpul unei întîlniri ce a avut loc nicăieri în altă parte decît la faimoasa crișmă „Bolta rece” din Iași – o adevarată generatoare de idei calde pentru sufletele noastre de frumos doritoare!

Motivele „locale” sunt prezentate în acest număr prin eseuri semnate de Slavco Almăjan (*Sensibilitățile alternative sau literaturile popoarelor mici în contextul european*), Florian Copcea (*Sud-Estul Europei sau capcana lui Janus*), Ondrej Štefanko (*Asumarea statutului de minoritar*), Lia Magdu (*Pentru o imagine mai favorabilă a etniei noastre în mediul autohton*), Ioan Baba (*O placetă de versuri menită istoriei literare: Vasile/Vasko Popa, Cerul din pahar*), Ion Ivașcu (*Ortodoxismul românesc în Sud-Estul Europei*), Adrian Negru (*Alegoria în iconografia ortodoxă a Europei de Sud-Est*), Mircea Măran (*Țările Române în memorialistica sîrbă*), Richard Sîrbu (*La istoriromâni – despre alii fraji de-ai noștri trăitori în fosta Iugoslavie – actuala Croație, aflați la cîțiva pași de dispariție totală*) etc. Subiectul inter-ferențelor literar-culturale româno-sud-slave (și nu numai!) este tratat, în cîteva articole și studii, de Liana Ștefan (*O mondializare... inter-culturală*), Ioan Baba (*Florilegiu basarabean – Florilegiu bănățean*: sunt subtitlurile a două placete alcătuite și îngrijite de chiar I. Baba, tipărite sub egida revistei *Lumina* în anul 2002 și avînd titlurile *Ecouri lirice* și, respectiv, *Memoria clipei*), Marina Puia-Bădescu (*Caragiale-Nušić, un aspect particular în sud-estul Europei*), Viorel Roman, profesor la Universitatea din Bremen, Germania (*Roma – români, greci, slavi. Globalizarea capitalismului*).

„Compartimentul basarabean” al acestui număr special al *Luminii* se deschide, semnificativ, cu eseul *Basarabia, încotro?*, emoționantă scriere a unui mare și credincios prieten al nostru, scriitorul și criticul

literar Adrian Dinu Rachieru, profesor la Universitatea de Vest din Timișoara și consilier al editurii *Augusta* din același oraș bănățean, unde au fost tipărite deja cîteva zeci de cărți cu poezie, proză și eseistică de autori de la Chișinău. Am mai menționat, ghidăți de impresiile pe care ni le-a lăsat citarea sau recitareare revistei *Lumina*, și cîteva eseuri de autori basarabeni: *Dorul și Fenomenul basarabean sub semnul Păsării Phoenix* de acad. Mihai Cimpoi, *Regionalismul și societatea comunicării* de dna dr. Ana Bântos, *În căutarea identității pierdute* de dr. N. Leahu, *Identitatea spirituală ca factor al sincronizării* de M. V. Ciobanu, *Indeterminism identitar* de C. Cheianu, *Identitate și comunicare* de dr. hab. Gh. Bobană, *Acomodarea la mediu etnic autohton* de N. Cojocaru, *Neologismele în spațiul basarabean* de dr. hab. Ion Ciocanu.

Ca o revistă de cultură, dar în primul rînd literară, *Lumina* consacrată și de această dată mai multe pagini poeziei. De-a dreptul savuros e poemul *Cu Vasko Popa, la o ciobă de broască festoasă*, scris de Marin Sorescu în 1974, în timpul unci delegații la Rotterdam, călătorie ce i-a prilejuit, cu confratele său din Banatul Sîrbesc, o întîlnire și, iată, această exotică masă. Simetric, dar și simbolic, sunt tipăriți doi tineri poeți din cei doi poli ai românității, pe care acest număr special al revistei *Lumina* vrea să-i apropie: studenta la Drept din Chișinău Natalia Bantuș și liceanul de la Virgil Marin Crăinean.

Nu vom exagera concluzionind că prin acest volum revista *Lumina* din Banatul Sîrbesc a atras spre cititorii săi polul spiritual al românității numit Basarabia, familiarizându-i, fie și sumar, dar într-un chip original, cu frântările de ordin etnocultural, estetic și literar de la noi. Pînă la o prezentare mai amplă a mișcării literelor, artelor și ideilor în Banatul Sîrbesc, în replică și în semn de recunoștință, *Limba Română* tipărește în acest număr o microantologie de poezie de la celălalt pol al dăinuirii noastre românești. Optăm astfel o dată în plus pentru apropiere, nu pentru respingere. Pentru cunoaștere reciprocă, nu pentru instrâinare. Revista *Lumina* de la Novi Sad ne-a dat un exemplu în acest sens, pe care-l urmăm cu bucurie și cu sentimentul unei datorii fie și parțial împlinite, aşa cum se cuvine între frați, oricât de mult i-ar despărji dimensiunile geografice.

(„*Limba Română*”, nr. 2-3, 2003)

OAMENI DRAGI, DE IERI ȘI DE AZI

- ♦ Am avut norocul să-l cunosc
- ♦ Ucis, dar nelivins în cetatea Dreptății noastre
- ♦ Litanii pentru Mircea Vulcănescu
- ♦ „Ca un vrej de lumină, de după viața cărților...”
- ♦ Coloana fără sfîrșit a spiritualității românești
- ♦ Cea mai mare Marie a muzicăi lirice românești (A propos)
- ♦ Și-a pus traducerile în tipare clasiciste ale frumuseții eterne...
- ♦ Lacrimi în ochii preafrumoși ai Sofiei Rotaru
- ♦ Un medic ce a devenit scriitor, un canadian ce a rămas român
- ♦ Omniprezenta unui Om absent, aici
- ♦ Eugeniu Coșeriu, un lingvist pentru mileniul III
- ♦ „Personificarea gramaticii românești...”
- ♦ O jertfă tulburătoare. În numele Tatălui...
- ♦ Cavaler mereu îndrăgostit de limba română
- ♦ O viață dăruită exemplar bibliotecii și cărții
- ♦ Schijă de portret al artistului pe culmile gloriei
- ♦ Academicianul care nu roșește pentru că este așa
- ♦ El crede într-un Dumnezeu al bibliologiei...
- ♦ Măiastră a cuvîntului rostit, îndrăgostită de cuvîntul scris...
- ♦ Cu demnitate, devotament și competență în serviciul zeiței Clio
- ♦ Un Taur ce ne îmblinzește leii
- ♦ Legenda Constantin Tânase
- ♦ Ochi de șoim
- ♦ O doamnă, o biografie, o bibliografie – și toate trei pe nota maximă...
- ♦ Anii se înmulțesc, dar sora noastră cea mai mare rămîne mereu una...

AM AVUT NOROCUL SĂ-L CUNOSC....

Dacă aş scrie o carte cu subiectul „Am avut norocul să-i cunosc...” – și într-adevăr am avut norocul să cunosc mulți oameni extraordinari, numeroase personalități remarcabile –, ei bine, dacă ar fi să fie... aş deschide această carte, obligatoriu, cu un eseu despre profesorul Raoul řorban.

Acum treizeci de ani, în Rusia...

Întâmplarea a avut loc cu exact trei decenii în urmă. Trecuse un an de când absolvisem facultatea, la Chișinău, și de un an lucram, mai mult la Moscova, ca ghid și translator la Biroul de turism pentru tineret „Sputnik” (omologul BTT-ului din România). Era un sfîrșit de vară, deosebit de frumos, devenit și de neuitat: atunci am avut șansa unică de a fi, în Rusia, ghid și interpret pentru un grup de studenți și profesori de la Institutul de Arte „Nicolae Grigorescu” din București. Aveau o excursie pe traseul Moscova – Zagorsk – Leningrad (Petersburg) – Moscova.

Nu era un grup turistic tocmai obișnuit, măcar și pentru că programul lui prevedea vizitarea unor obiective (muzei de artă, expoziții itinerante, palate ale țarilor ruși etc.) pe unde nu ajungeau chiar toți turiștii străini. De exemplu, un Muzeu de artă „populară” (de fapt, de artă bisericescă, sau cu conținut religios) – la Zagorsk, oraș la vreo sută de kilometri de Moscova, numit acum Sergiev Posad, celebru pentru că este, de-a lungul a patru secole, reședința patriarhilor ruși. Excursia includea și o vizită la Muzeul de arte frumoase „Puškin” din Moscova, cu o excepțională colecție de picturi ale impresioniștilor și ale postimpresioniștilor francezi, ale expresioniștilor germani și scandinavi etc. La fel, și la Muzeul Rus din Leningrad, în care erau expuse sute de creații ale avangardiștilor ruși, infinit mai multe decât în Galeriile Tretiakov din Moscova, vizitate cam de toți turiștii. Grupul de la „Grigorescu” era format din 32 de persoane, preponderent studenți, dar și cîțiva doctoranzi și doi profesori. Dintre acei studenți am putut urmări evoluția profesională a lui Cristian Velescu – critic și istoric de artă, pictor, poet, prozator, muzician. Apoi, pe cea a Magdei

Cirneci – Il cunoșteam, nominal, pe tatăl ei, ca poet și traducător din Charles Baudelaire, și nu m-a mirat defel că Magda a ajuns și ea nu numai critic de artă dar și o poetă de seamă (dacă nu mă înșel, semnează și cu numele Magdalena Ghica). Mai era fiica prof. Paul Constantin, am reținut că avea o specializare rară și pe atunci, în lumea comunista – design vestimentar, din cîte știu, și-a continuat studiile postuniversitare la Paris. Mai era un doctorand care, plecînd din țară, fugind de comunism, a făcut o frumoasă carieră didactică și de cercetare în lumea egoistă a capitalului – mai întîi în Italia, apoi în Germania. Responsabil de acest grup, de excursia studenților de la „N. Grigorescu” era prof. dr. Raoul řorban, secundat de prof. dr. Paul Constantin. Ambii extrem de simpatici, însă prof. Raoul řorban mi s-a părut din start nu știu cum mai deschis, mai pitoresc, mai ieșit din comun.

Excursia a durat două săptămâni – timp suficient pentru a ne cunoaște destul de bine, reciproc. Contactul cotidian mi-a prilejuit numeroase tangențe cu prof. Raoul řorban, iar acestea au culminat, cred, la Leningrad, în timpul unei plimbări pe artera principală a orașului – faimosul Nevski Prospekt, adică bulevardul Nevski, descris în mai multe capodopere ale prozei și poeziei ruse: poeme de Puškin, nuvele de Gogol, romane de Dostoievski...

Așadar, ne plimbam pe Nevski Prospekt, dinspre Admiralitate și fortăreața Petru și Pavel spre Gara Moscova. O pură coincidență, cred, făcuse să fie ziua de 3 septembrie. În acel an, 1976, tocmai terminasem niște cursuri speciale de muzeistica la Moscova și Leningrad, cunoșteam destul de bine aceste orașe, muzeele lor, extrem de numeroase și foarte bogate, alte remarcabile obiective de interes turistic.

În linii mari, știam deja cine e Raoul řorban. Cu cîteva zile în urmă, intrasem cu el și cu cîțiva studenți de la Institutul de Arte „Nicolae Grigorescu”, într-o librărie în care se vindeau cărți din țările comuniste („frățești”), inclusiv din România. Librăria se numea, desigur, „Drujba” („Prietenie”) și se afla în chiar inima Moscovei – la un kilometru de Kremlin și la jumătate de kilometru de „Moskovski soviet” – Primăria capitalei sovietice! M-am oprit la vitrina cu cărți de artă și... m-am gîndit încă o dată ce surprize plăcute îți oferă uneori întâmplarea. Prima carte ce atragea atenția vizitatorului acestei librării era una a profesorului Raoul řorban! O văd și acum... era o traducere în franceză a monografiei-album *Friedrich von Boemhes*, tipărită în Editura

Meridiane, cred că în 1975... l-am arătat-o, emoționat, profesorului și pentru că spusesem ingenuu: „Domnule profesor, e în vînzare și o carte a Dvs.” – de parcă i-aș fi anunțat un debut editorial –, Raoul Şorban a făcut, în replică: „A, da, e într-adevăr o carte a mea... Am vreo 20 de cărți despre pictură și despre pictori, de istoria artei...” Am recunoscut, cu franchețe, jenat, că nu-l cunoșteam ca autor de monografii de artă.

După invadarea, în august 1968, a Ceho-Slovaciei, de către URSS și aliații ei, dar între care nu s-a înscris și România, la Chișinău a fost interzisă comercializarea cărților românești. Tot atunci au fost sistate abonamentele la presa periodică de la București, pînă prin 1988 nu s-a organizat în Basarabia nici o expoziție de artă românească, nu puteau veni în turneu teatrele, formațiile de muzică populară sau ușoară, nici interpreții de muzică serioasă... Astfel încit noi, basarabenii, procuram literatură românească, traduceri în română din literatura universală de aiurea: la Moscova, în Leningrad, la Kiev, în alte orașe mari din fostele republici sovietice. Deoarece ne confruntam cu diverse probleme (și de ordin financiar, și cu transportarea acestor cărți), firește, faceam rost, în primul rînd, de literatură artistică, cite ceva din istorie și/sau filozofie (astea din urmă fiind drastic selectate de o cenzură specială, care funcționa în URSS chiar și în domeniul comercializării cărților din țările „socialiste frătești”). Acum sper să fie clar de ce nu prea aveam cum să-l cunosc în 1976 pe istoricul și criticul de artă Raoul Şorban: pe atunci, arta românească se reducea pentru mine, ca și pentru majoritatea tinerilor basarabeni, la nume cu totul sonore: Nicolae Grigorescu, Constantin Brâncuși, Ciprian Porumbescu, George Enescu, Maria Tănase, Liviu Ciulei, Radu Beligan...

Mi-am procurat și de acea dată, ca și unii turiști de ai mei, la librăria din Moscova, mai multe cărți editate la București, inclusiv minimonografia despre Fr. von Boemhes. „Aș putea să cumpăr și eu un exemplar... al cărții mele?”, m-a întrebat profesorul R. Şorban. „Cum să nu?”, i-am răspuns. „Dar două... trei exemplare?” Întrebarea mi s-a părut insinuantă, oricum, m-am interesat la librărija cite exemplare de Boemhes au în vînzare. Fuseseră aduse de la București, de tot, zece exemplare, înaintea noastră cineva cumpărase deja două cărți.

Peste cîteva zile era să înțeleg „ciudatul” interes al profesorului Raoul Şorban pentru cartea sa, tradusă în franceză, tipărită la București și comercializată la Moscova: între timp, protagonistul, pictorul și

filozoful Friedrich von Boemhes plecase din România în patria sa istorică, în țara strămoșilor săi – în Germania Federală de atunci, iar acest „act de înaltă trădare a patriei socialești” a avut consecințe născute de la început: în anul 2003, la Stoiana de lîngă Cluj, la conacul lui Şorban, era să-l cunoșc personal pe marele pictor german-român. Atunci, avind complicitatea lui Raoul Şorban, i-am povestit maestrului Boemhes „cum l-am cunosc la Moscova”... A ascultat cu gravitate nemțească, și totuși, emoționat, această istorioară, după care mi-a dăruit un album cu reproduceri ale unor tablouri excepționale, apocaliptice, pictate deja după ce părăsise România.

Să revin însă, la Petersburg, Leningradul de atunci – 3 septembrie 1976.

Mergeam, aşadar, „fără grabă și fără teamă”, cu profesorul Raoul Şorban, pe Nevski Prospekt.

Îmi erau foarte dragi români din Țară care se interesau de „locurile românești” sau, cum le mai ziceam – „intersecțiile românești” din Rusia și Raoul Şorban nu era dintre cei pur și simplu curioși, era dintre cei sincer interesați, „sorbea” fizice amănuite pe această temă. La Moscova le arătase, la vreo sută de metri de Kremlin, o casă din secolul XVII, unde lucrase ca „tălmaci”, la „Posolski Prikaz” („Departamentul soliilor”, prototipul Ministerului de externe de mai apoi), Spătarul Nicolae Milescu și de unde plecase într-o expediție devenită istorică, în Siberia și China... Ceva „mai la vale”, le atrageam turiștilor mei atenția la o frumoasă biserică, din sec. XVIII, cu hramul Sf. Nicolae, în a cărei curte fusese înmormînat Dimitrie Cantemir. La Petersburg, lîngă vechea Universitate, se păstrase un palat somptuos, în care trăise Antioh Cantemir, fiul principelui moldovean, tot el diplomat de vază al Rusiei la Londra și la Paris, și primul poet rus în sensul adevărat al acestui cuvînt. La un capăt al bulevardului Nevski, unde se înălță Admiraliata, se află și strășnica fortăreață Petru și Pavel (Petro-pavlovskia krepost), transformată de țarul Nicolae I în pușcărie. Aici au fost internaționali mulți ruși rebeli, de la țărani iobagi răsculați și pînă la opozanți ai autocrației din rîndul intelectualilor – bunăoară, aş-zisii „decembristi”, între care erau unii prieteni de ai lui Pușkin; un deținut

al acestei închisori, devenit celebru, fusese și Dostoievski. Dintre români, deținuți ai fortăreței Petru și Pavel au fost cel puțin două personalități notorii: publicistul și scriitorul Nicolae Zubcu-Codreanu, narodnicist (poporanist), originar din Basarabia, și un diplomat, Diamandi, ambasadorul României în Rusia într-o perioadă extrem de tulbure – primul război mondial și revoluțiile rusești din 1917. „Cu poporanistul e destul de clar... dar pe acesta, pe ambasador, de ce l-au băgat în fortăreață-închisoare?”, întrebau aproape că obligatoriu turiștii români. „Ei, astfel și-a manifestat Lenin protestul în legătură cu unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918...”, era răspunsul. „Curioasă formă de protest, al rușilor... a remarcat profesorul Șorban. Și mai curios e că la fel „protestau” pe atunci, în 1918, și ungurii, cind transilvănenii se uneau cu Vechiul Regat. Complexe identice, abordări identice...”

De la Amiralitate și fortăreața-pușcărie (transformată în anii de regim sovietic în muzeu), în una din primele case de pe bulevardul Nevski, i-am arătat profesorului Raoul Șorban cafeneaua Wulf, frecventată în epocă de cel mai iubit poet al rușilor, Aleksandr Pușkin, iar mai târziu – și de alți mari poeți ruși, până la Blok și Esenin... „Esenin e simpateticul cela de poet rustic, nu? Cel care avuse o idilă cu balerina Isadora Duncan... Până la urmă, și-a pus capăt zilelor, într-un hotel din preajmă, dacă nu mă înșeală memoria...”, a comentat profesorul. Memoria nu-l înșela: hotelul *Astoria*, numit anterior *L'Angleterre* și unde se sinucise poetul Serghei Esenin (conform unor date mai recente, ar fi fost asasinat) se afla la cîteva intersecții de traseul nostru. Cu două zile în urmă, oprisem autocarul cu grupul de la „Grigorescu” lîngă acest hotel: poate nu era locul cel mai indicat, însă aici le povesteam cîte ceva despre noua literatură rusă, inclusiv despre poezia lui Esenin și despre tragicul său deznodămînt. De altfel, peste ani, profesorul Raoul Șorban avea să mă uimească continuu cu memoria sa fenomenală... – așa mi s-a părut memoria sa și la ultima noastră întîlnire, de la 1–2 iunie 2006.

* * *

...Urma să mergem spre o stradă lățurănică, Kuznecinii pereulok, la casa lui Dostoievski, transformată în muzeu literar-comemorativ – unic la Leningrad și unul din foarte puținele în Rusia – dar pe care Oficiul de turism nu-l recomanda turiștilor pentru a fi vizitat. Și aceasta

în condițiile în care erau recomandate cu insistență – numai la Leningrad! – vreo 60 de case și locuri omagiale legate de personalitatea lui Lenin! Cît profesorul îmi povestea ce mult erau gustate romanele lui Dostoievski în tinerețea sa, în România interbelică, și cît de pasionați sunt occidentalii de *Frajii Karamazov*, *Crimă și pedeapsă*, *Idiotul*, *Demonii*, *Jucătorul* sau de *Amintiri din casa morților*, *Însemnări din subterană* etc., în special intelectualii din Germania (Federală), unde fusese într-o delegație puțin timp înainte de a veni cu studenții săi în URSS, m-am gîndit să ne abatem puțin din drum, să facem o deviere, un popas la hotelul *Europeiskaia* (*Europa*). Era unul dintre cele mai luxoase hoteluri din Leningrad, unde erau cazați aproape că exclusiv „burghezii” – mai ales turiști din Vest, dar și unii „burghezi sovietici”, nomenclaturiștii de cel mai înalt rang. La barul de aici se servea cea mai bună cafea din oraș, preparată după rețete italiene, se putea bea un whisky... – ceva cu totul exotic pentru oamenii sovietici.

Pentru mine, însă, hotelul Europa se identifică esențialmente cu un chioșc de ziare, din hol... Se vindeau acolo tot felul de publicații periodice străine, inclusiv „ziare burgheze”. Vă puteți imagina ce înseamna aceasta pentru un simplu om sovietic, dar mai ales pentru unul cu facultatea de jurnalism – să procuri, aproape că nestingherit, nu numai *L'Humanité*, *Le Drapeau Rouge*, *L'Unită*, *Morning Star* (ziare comuniste sau de stînga din Vest), dar și *Le Monde*, *Le Soir*, *Il Corriere della Sera*, *The Guardian*!... Cel mai scump ziar sovietic era pe atunci *Pravda*, organul CC al PCUS – costa trei copeici, celealte zile – inclusiv cotidienele din „țările socialiste frătești”! – costau două copeici, pe cînd astăzi burgheze se vindeau la un preț exorbitant... de 50–60 de copeici! (un salariu mediu era de circa 100 de ruble). Dar vă rog să mă credeți că se merită!

Cumpărasem și în acea zi de la Europa din Leningrad un braț de ziare în diferite limbi, „socialiste”, dar, evident, și „burgheze”. S-a întîmplat că deasupra vrafului să fie Trybuna Ludu, ziarul comuniștilor polonezi, și cît aranjam ziarele ca să le pun într-o geantă, privirile mi s-au oprit la un titlu peste un text nu prea mare, strins într-un chenar negru: „*Zmarl Mao Tze Tung*”. „Dom’ profesor, ca să vedeați, a murit Mao, liderul chinez!...”, am exclamat atunci, în plină stradă. „Nu se poate...”, a făcut neîncrezător Raoul Șorban. „Ba da, iată, scriu polonezii... Mint și ăsta, dar nu ca ruși, de aceea îi cred pe polonezi...”

„Cunoști limba polonă? Ce înseamnă *zmarly*? „*Zmarly* ar fi în română defunct, decedat, răposat”. „Înseamnă că e chiar aşa...”

Am mers ceva timp în tâcere, și după ce am trecut de cel mai mare magazin universal din oraș – faimosul *Gostinii Dvor*, profesorul s-a oprit la colțul cu stradela unde era casa-muzeu Dostoievski. „Sper să nu te supere întrebarea mea...” a început Raoul Şorban. De ce mi-ai spus cu un fel de bucurie despre decesul lui Mao? Poate nu știi, dar Mao are mulți adepti în Occident, poate cu deosebire în Franța: Jean-Paul Sartre, mulți tineri, studenți...” Avusesem deja ocazia să citesc din Franța și altă presă decât *L'Humanité* și *L'Humanité Dimanche*, comunicasem cu unii intelectuali de la Paris și i-am spus profesorului Raoul Şorban exact ceea ce credeam: „Ei, francezii își pot permite și luxul de a avea simpatii aberante... Pentru noi, însă, Mao... Poate cu moartea lui se încheie încă o epocă oribilă în istoria omenirii. Acesta e răspunsul meu la nedumerirea Dvs., domnule profesor. Dar am și eu o nedumerire: cînd v-am spus că a murit Mao, Dvs. de ce ați zis că aşa ceva e imposibil?” În replică, a rîs doar... avea un fel de a ride extraordinar de frumos. Peste puțin mi-a răspuns, totuși: „Am zis și eu aşa, ceea ce nu înseamnă că împărtășesc această atitudine a francezilor, a unor francezi. Dar dumneata... ce ai dumneata cu China, cu Mao, ce legătura poți să ai?” „Păi am cea mai directă legătură, am spus, fără ezitare. Pentru că am oroare de cultul personalității. Părinții mei, multe rude de ale mele au suferit din cauza cultului lui Stalin: care s-au evacuat, în dreapta Prutului, lăsind totul bătă în Basarabia, care au fost deportați în Siberia... Mao a nenorocit cu cultul personalității sale un miliard de oameni... Iar acum, iată, și în România, sunt niște manifestări, niște semne nu prea frumoase ale cultului lui Ceaușescu... și aceasta, desigur, mă doare...” Brusc, profesorul a prins a se uita la mine altfel... ceva se schimbă în privirile sale senine, jucăuse. După o scurtă pauză, mă întrebă: „Dar dumneata... cine ești, de fapt: rus sau român?” Mai auzisem aceasta întrebare de la românii din Țară, însă din gura unui profesor universitar, autor a 20 de cărți, întrebarea îmi suna cu totul ciudată. „Domnule profesor, dar... mă jigniți, am zis eu, sincer îndurerat. Cum să fiu rus? Sunt român... tocmai de aceea nu pot fi indiferent cum evoluează lucrurile în România, cu cultul personalității lui Ceaușescu... Dacă nouă, celor din Basarabia, nu ne este tocmai bine, măcar acolo să fie bine...” „Dar ai naționalitate sovietică, nu-i

așa? De aceea vroiam să te întreb: cum te simți, lăuntric, cum te identifici – mai mult ca român sau...” Nu și-a continuat gîndul, pentru că efectiv l-am întrerupt: „Mă simt numai ca român, dom' profesor... Ca și părinții mei, posibil ca și bunicii mei pe care, ce-i drept, nu i-am apucat... Ai mei sunt originari din județul Soroca, acolo și trăiesc, nu departe de vechea cetate... Cu sovieticii, cu rușii am, în termenii lui Jean-Jacques Rousseau, doar un contract cetățenesc... ei da, și unul cultural... însă nimic mai mult, nimic ce ar ține de suflet...”

Mi s-a părut – pe urmă am aflat că aşa i se păruse și profesorului – că eram numai noi doi în tot Leningradul cela cu cinci milioane de locuitori... Nu o să uit nicicind privirea lui Raoul Şorban: în ochii lui strălucneau lacrimi. „Desigur, știam că mulți basarabeni au trebuit să se refugiez de Armata Roșie... în minte și cum s-au refugiat... Știu, firește, că mulți alii au fost deportați în Siberia... De aceea credeam, greșit, că v-au înfrînt. Și iată că azi, pe 3 septembrie 1976, aflu aici, în fostă capitală a Rusiei, că rușii nu v-au înfrînt... Nu-ți imaginezi că de bucuros sunt, Vlade... [Pînă la acest moment mi s-a adresat exclusiv cu „domnul Pohila”, „domnul ghid” (sovietic!...)]. Miine am aniversare și vreau să te invit să stăm seara împreună la vreun restaurant, unde zici tu că ar fi mai bine. Iar pe urmă... pe urmă... să știi, Vlade, că de azi înainte îmi ești pentru totdeauna prieten și frate, frate și prieten, cum vrei...”

M-a îmbrățișat, pot spune, cu părintească afecțiune – eu aveam 23 de ani, profesorul – împlinea peste o zi 64 de ani. Cum sunt cam neîndemnătic de felul meu, am împrăștiat pe caldarim maldărul de ziare și că le culegeam de pe jos, l-am auzit pe profesor spunind: „Și cînd mai reușești să citești atîtea ziare?! Căci, am observat, cheltui mult timp pentru pregătirea profesională, ești un ghid foarte bine documentat pentru niște orașe ca Leningrad sau Moscova, cu atîtea muzeee remarcabile. Însă dacă ești ziarist, e firesc să citești că mai mult... Printre altele, și eu citesc multe ziare, am la București abonament pînă și la ziarul *Moldova socialistă...*” „Chiar nu aveți ce face, domnule profesor?! Să pierdeți timpul cu ascemenea ziar!...”, a tipat ziaristul din mine. „Dacă îți mai spun că uneori, serile, mai ales, ascult și Radio Chișinău...” a continuat Raoul Şorban. Nu te miră, e un principiu al meu: măcar astfel nu cedează Basarabia rușilor. Nu știu ce cred alii români, însă eu, ca român din Ardeal, trecut prin focul altel

ocupații străine, maghiare, nu am dreptul moral să cedeze Basarabia..." Il ascultam fascinat, ca vrăjit... nu știa ce aș fi dat să nu se oprească... Statuie din Leningrad să fi fost, și tot și se ridică un nod în gât la auzul unor asemenea cuvinte! Copleșit de emoții, nu i-am mai putut spune nimic, și aşa, în tăcere, ne-am continuat drumul spre Casa-muzeu Dostoievski...

Aici mă văd nevoit să fac o pauză, și nu numai pentru că amintirile, emoțiile m-au năpădit cum năpădesc tările, toamna, stoluri de păsări. În să menționez că în următorii 30 de ani profesorul Raoul Şorban mi-a demonstrat neabătut această atitudine: de frate și prieten; incredibil pentru mine (posibil, și pentru alții), dar m-a tratat mereu, de-a lungul anilor, de la egal la egal... Vreau să cred că am putut să fiu vrednic, demn de increderea, căldura, prietenia, afecțiunea cu care m-a tratat profesorul Raoul Şorban; oricum, am încercat continuu să-i răspund pe potrivă la aceste extraordinare sentimente. Mai mult încă, pot spune că Raoul Şorban a avut o atitudine mai aparte nu numai față de mine, dar și față de alți basarabeni... cel puțin față de cei pe care i-a cunoscut, pe unii – prin intermediul meu. Buna, frumoasa, emoționanta sa atitudine și-a manifestat-o și în corespondență pe care am purtat-o, de-a lungul anilor, și în timpul întâlnirilor pe care le-am avut, și în cîteva emisiuni acordate la radio și TV, după 1990, dintre care păstrează un impresionant interviu al său pentru Radio România Actualități, la emisiunea „Cum vă place?”. Pentru a-mi ilustra cumva afirmațiile, voi reproduce o dedicație a profesorului, pe care mi-a scris-o pe cartea sa *O viață de artist. Între Munchen și Maramureș* (București, editura Meridiane, 1986). Mă grăbesc să precizez că acest cadou l-am primit prin poștă, instituție care – lucru bine știut de cei care au trăit în anii de comunism sovietic și ceaușist –, era expusă unei oribile cenzuri; îmi amintesc, de pildă, abrevierea Dlui, din fața numelui destinatarului, era constant subliniată cu o linie groasă, de obicei roșie, ca drapelul URSS...

Îată însă dedicăția:

„București, 17 oct. 1988

Ochii care nu se văd nu se uită întotdeauna! Vlad Pohilă este prietenul meu invizibil (și totuși!) pe care nu-l uit, nu încețez să-l stimerez.

și să-l iubesc cu statornică credință și cu speranță că nu vor trece încă 10 ani (după cum au și trecut 12) pînă ne va fi dat să ne revedem.

Cu o frântească îmbrățișare
de la Raoul Şorban”.

... La 4 septembrie 1976, seara, am marcat ziua de naștere a profesorului. Nu voi reproduce aici crimpele de amintiri – ce au vorbit studenții și doctoranzii lui Raoul Şorban, ce a zis subsemnatul, cum a punctat discuția noastră omagialul. Precizez doar că am stat într-un simpatic restaurant pe un vaporăș, pe Neva – fluviul care străbate orașul, nu prea departe de „Călărețul de aramă”, capodoperă a sculptorului francez Falconet, inspirată de personalitatea gravă a lui Petru cel Mare, țarul rus reformator, tot el și ctitor al Petersburgului. Restaurantul se numea „Demianova uha”, adică, în traducere, „Ciorba (pescărească) a lui Damian”, după titlul unei fabule de Ivan Krylov, un contemporan de al lui Pușkin, Lermontov, Gogol. De ziua de naștere a prof. Raoul Şorban nu am comandat „ciorbă a la Damian” (era și seara...), în schimb ne-am delectat cu alte specialități de pește – în genere, bine preparate în Rusia. Nu mai e cazul să insist că ne-am delectat vorbind cu profesorul și, poate cel mai mult – ascultându-l.

Un subiect care merită a fi rememorat l-ar constitui împresiile bucureștenilor despre Leningrad și Moscova. Studenții se exprimau tranșant, însă diferențiat: de la „Vai, ce minuni am putut vedea în Rusia!...” pînă la „Nu prea au rușii artă... Mai mult creații „de împrumut”, de inspirație occidentală, dacă nu chiar făcute de străini sau aduse din alte țări...” Cei din urmă degeaba se fereau la început de mine, căci în realitate, aşa cum s-au putut convinge foarte curind, aveau în mine un complice. De la cursurile pe care le trecusem în acel an, știam care este adevarata origine a multor valori inestimabile din Muzeul tezaurului Rusiei, din Kremlin (numit în rusă cumva metaoric, deci, și mai confuz – Kremliovskaja Orujeinaia Palata). Astfel, unele valori calificate oficial „daruri ale domnilor moldoveni și munteni pentru țarii ruși” erau, de fapt, piese din tezaurul României, adus în 1916, „spre păstrare provizorie” în țara aliată. La giganticul Muzeu Ermitaj, din Leningrad, unii turiști germani mai în vîrstă identificau, stupefați,

tablouri sau sculpturi pe care le văzuseră înainte de 1945 în Galeria Zwinger din Dresda... A comentat deschis asemenea „descoperirii” (sau „amânunțe”, cum obișnuiau să le numească rușii) era, desigur, un risc – și pentru ghizi, și pentru vizitatori –, ceea ce nu însemna că nu se discuta în genere acest subiect. Nu-mi permiteam să abordez subiectul cu bulgarii, în schimb îl savuram cu turiștii polonezi, bunăoară, și, firește, cu români, pe care îi consideram, fără excepție, „ai mei” și, în consecință, demni de toată încrederea. Și dacă studenții de la „Grigorescu” vorbeau pe această temă fie intuitiv, fie având confirmări în niște cataloge occidentale, aflate și în biblioteca institutului lor, prof. Raoul Șorban era dintre cei care văzuse, pînă la cel de al doilea mare război mondial, unele capodopere ale artei occidentale, în altă parte decît în Ermittaj!

Din povestirile profesorului am înțeles că vizitase, cu diferite ocazii, mai multe țări din Europa și la un moment dat l-am întrebărat ce impresie îi lăsase Rusia, comparativ cu alte civilizații europene. „Dar care Rusie? mi-a răspuns el printre-o întrebare. Căci una este Estonia și cu totul alta e Rusia ca atare. Numai că... firește, Estonia nu e Rusia, cum nici voi, basarabenii, nu sunteți Rusia... În Rusia însăși există cîteva Rusii: una e Moscova, alta e Leningradul...” M-a surprins această observație privind decalajele, contrastele ce existau (și mai există) nu numai în cadrul amalgamaticului URSS, dar și în perimetru Federației Ruse. Pe urmă am aflat că vizitase Estonia, în 1968, împreună cu dna Eva Șorban, dar în rest profesorul nu văzuse nici măcar Tula sau Oriol, orașe considerate „din preajma Moscovei”, acestea fiind centrele guberniilor în care avuseseră latifundii contele Lev Tolstoi, respectiv, un alt aristocrat rus, poate și mai subțire, și el literat – Ivan Turgheniev. Deja aici, la vreo 200–300 kilometri de marea capitală rusă, se putea vedea o cu totul altă Rusie. Ce să mai vorbim de Tambov, bunăoară – baștina lui Cehov, oraș situat la vreo 500 de kilometri de Moscova!... Sau de aşezările rusești de pe Volga, ori despre cele din Ural, Siberia...

Fiind o țară mare și complicată, este greu să-ți formezi o impresie sigură despre Rusia, a continuat Raoul Șorban. „Totuși, două impresii generale aș putea să îți le spun... cu un risc minim de a greși. Prima ar fi aceasta: deși se declară, ca și la noi, că „totul se face pentru om,

pentru binele lui”, în realitate aici cele mai multe sunt potrivnice comodității oamenilor, fericiti în ziare dar foarte necăjiți în stradă. De pildă, o ușă care s-ar părea că trebuie împinsă, dar se dovedește că o deschizi numai dacă tragi de ea... Sau felul cum e făcut traseul cu autocarul, pentru turiști: poate din rațiuni strategice, dar am mers pe un itinerariu în care cele mai multe monumente se pot vedea din spate... Și a doua impresie: în posida unei mari literaturi clasice, în posida unor impresionante opere de artă și cultură în muzeu, în viață de toate zilele aici, să nu-ți fie cu supărare, „niet kultura...”

Cum era să-mi fie cu supărare?... Am raportat adeseori aceste impresii ale unui intelectual român de marcă la banalul cotidian rusesc, în care m-am aflat vreo șase ani. De câte ori mi-am amintit de spusele lui Raoul Șorban, de câte ori i-am dat dreptate!

* * *

Peste cîteva zile „grupul meu și al profesorului R. Șorban” avea să părăsească Petersburgul, iar peste încă o zi – și Rusia, cu avionul de la Moscova. În ultima seara stăteam cu turiștii-studenți în barul de la hotel, „la un pahar de vorbă” (de altfel, beam Saperavi, un vin georgian, o varietate din cele care placea și lui Stalin!), cînd am fost solicitat de profesorul R. Șorban. Și-a cerut scuze pentru că m-a scos „de la voia bună tinerească”, adăugînd că vrea să-mi facă, la despărțire, un cadou. „Cam neobișnuită, mica mea atenție, a precizat profesorul, deoarece nu e pentru tine ci... pentru mama dumitale. I-o dai și-i spui că e de la un profesor din București, pentru că a crescut, în ciuda acestor vremuri, un fiu ca tine...” Abia atunci i-am mărturisit că mama și tata au crescut, chiar că în posida unor vremuri oribile, nouă copii: cinci fiice și patru feciori, eu fiind mezinul, și al șaptelea „în lista generală”. Cînd ne-am revăzut la București, în toamna lui 1989, i-am spus profesorului Raoul Șorban că mama își punea cu mîndrie, acolo, în satul meu natal, la sărbătorile creștine peste an, marama pe care i-o dăruise profesorul de la București. Mama s-a prăpădit chiar în vara lui 1989; era cu doi ani mai tinără decît profesorul. Tata avea să se călătorescă în toamna lui 1994, la 83 de ani, fiind din 1911. Dumnezeu să-i odihnească pe cei dragi și vrednici, plecați fără întoarcere dintre noi...

Atracția polilor

S-ar putea să fi citit cîndva, pe undeva, despre acest fenomen – atracția polilor, a extremităților, însă cu timpul mi se formase o idee aproape că fixă: există această atracție ce sfidează distanțele, depărtările, granițele, barierele, piedicile... Fenomenul (dacă e fenomen, sau poate altceva, nu mai contează) mi s-a părut deosebit de edificator în relațiile dintre comunități, deși, desigur, se regăsește și în raporturile dintre oameni.

Despre „atracția polilor” românilor, despre diferite aspecte și amănunte vizînd relațiile spirituale, sufletești ale transilvănenilor și basarabenilor am vorbit în mai multe rînduri cu prof. Raoul Șorban, după decembrie 1989. Odată, cînd i-am arătat și o carte, cu acest subiect – *Lumini modelatoare: Legături literar-spirituale între Moldova (Basarabia) și Transilvania* (Chișinău-București, 2002), după ce a răsfoit-o, profesorul mi-a zis: „Probabil că nici un cronicar nu va consemna relația tatălui meu, Guilelm Șorban, cu Basarabia... Însă el știa, la sigur că i-a spus în timpul vieții cîineva, un politician sau poate un intelectual basarabean, că încă pe atunci, în primii ani după Unirea din 1918, melodiile sale sunt cîntate și în Basarabia. Cum erau cîntate și în Bucovina, și printre români din Voivodina, și de către aromâni din Macedonia, din Grecia...” L-am asigurat că piesele *Mai am un sigur dor, Pe lîngă plopii fără soj, Pe umeri pletele curg riu etc.* fac parte din repertoriul favorit, „cassnic”, „familial”, dar și public (colective corale, interpreți consacrați) al basarabenilor și acum, că eu le-am auzit de la părinții mei, care le știau de la părinții lor. În anii de regim bolșevic, atunci cînd în RSS Moldovenească se inocula o teribilă alergie la tot ce e românesc (stimulată, de altfel, și de autoritățile de azi de la Chișinău), tocmai popularitatea ieșită din comun a acestor piese le-a menținut în repertoriul public. Erau incluse și în manuale de muzică pentru școlile medii de cultură generală sau de specialitate, dar printre un truc (posibil, premeditat): cu indicația „versuri de Mihai Eminescu /G. Coșbuc etc./, muzică populară” – evident, pentru a nu se întreba lumea cine este, de unde este Guilelm Șorban...

Cum am menționat și în capitolul dinainte, prof. Raoul Șorban avea o clară predispoziție pentru Basarabia, chiar o fascinație a ei; că l-am cunoscut, a manifestat continuu cel mai viu interes față de soarta basarabenilor și de cîte se întîmplă la noi. Cînd îmi spuse la Leningrad,

în septembrie 1976, că ascultă, uneori, serile, Radio Chișinău, sincer să fiu, l-am tratat cu o doză de neîncredere. Și iată că prin 1985, primesc de la el un plic în care era o scrisoare în scrisoare. Mă rugă să transmit cea de a doua scrisoare unei crainice de la Radio Chișinău, Tamara Birzoi. Venise în capitala basarabeană de la Cernăuți, unde era și mai dificil să te manifestă ca om de creație, ca promotor al culturii românești. Frumoasă și la chip, și la voce, și în comportament, dna T. Birzoi era la noi, cu certitudine, crainica cea mai îndrăgită și mai apreciată de toți radioascultătorii. Prof. Raoul Șorban îi elogia o emisiune concretă: „La vatra horelor”, o emisiune gen „Melodii preferate”, însă axată exclusiv pe folclorul nostru muzical, și pe care dînsa o prezenta în fiecare sămbătă, timp de o oră. L-am transmis scrisoarea, îmi amintesc că de emoționată era artista citind aprecierile elogioase ale unui profesor de la București, specialist în studiul artelor. Erau însă acele timpuri incredibile cînd o laudă din România – oricît de obiectivă, oricît de motivată, lauda – putea să dăuneze unui intelectual din Basarabia și dna Tamara Birzoi s-a mulțumit să păstreze scrisoarea în arhiva personală, o fi arătat-o poate celor mai apropiati oameni. În 1989, la București, i-am povestit lui Raoul Șorban că a adus, prin scrisoarea sa, o mare bucurie unei mari artiste de la Chișinău.

De altfel, mai în glumă, mai în serios, prof. Raoul Șorban zicea că a cunoscut și a îndrăgit Basarabia datorită unor artiste venite de la Chișinău. Era vorba, după cum îmi lămurise, de niște balerine, invitate din Basarabia pentru trupa de balet, nou-formată, prin 1920, a Operei de la Cluj. Ceea ce-mi spunea la modul cel mai serios despre Basarabia – și mi-a repetat-o de cîteva ori – e că tragedia basarabenilor, rupti la 28 iunie 1940 din corpul României, urmare a acelui violent ultimatum dat de Stalin României, da, tocmai această tragedie l-a ajutat să suporte cumva mai ușor Dictatul de la Viena, l-a pregătit și l-a fortificat moralicește cînd, aidoma altor trei milioane de români din Ardealul de Nord, el s-a văzut sub ocupația horthistă.

În toamna anului 1989, cînd ne-am revăzut la București, români din Basarabia trăiau, de cîțiva ani deja, sub imperiul unei nemai-pomenite euforii generată de liberalizările la care se dedea Mihail Gorbaciov. Se simplificaseră mult și procedurile de a călători peste hotare, cu deosebire în „lagărul socialist” și, în consecință, pentru noi,

basarabenii, devenise mai puțin problematic să mergem în România, cel puțin la rude. Am trecut Prutul la cîteva săptămîni după 27 August 1989 – o zi cu adevărat măreajă, cind la Chișinău avuse loc prima Marea Adunare Națională: atunci, o mare de oameni (300–400 de mii, dar poate chiar peste o jumătate de milion) au cerut autorităților comuniste să nî se redea alfabetul latin (interzis în primul an de ocupație sovietică, după 28 iunie 1940) și să fie declarată limba română limbă oficială („de stat”, cum se spunea la noi). Peste cîteva zile, pe 31 August 1989, sesiunea Sovietului Suprem (Parlamentul) al RSS Moldovenești s-a văzut nevoit să satisfacă aceste doleanțe. În România terorizată de dictatura comunistă, de cultul cuplului Ceaușescu, cu toate interdicțiile, în posida izolării la care erau supuși oamenii, oricum s-a putut afla despre această mare, incredibilă, izbindă a basarabenilor. De aceea, nu m-a prea surprins faptul că, la postul vamal de la Nicolina-Isăi, un vameș m-a întrebat în șoaptă dacă nu am cumpărat exemplare de *Glasul* – prima revistă cu litere latine din Basarabia sovietizată. Primele două numere ale *Glasul*-ui fuseseră tipărite semiclandestin (în februarie, apoi în iulie 1989, aşadar, pînă la adoptarea Legii din 31 August 1989) la Riga (Letonia) și, respectiv, la Vilnius (Lituania). I-am dat cu placere aceluia vameș – desigur, nu numai curios, dar și curajos – cîte un exemplar de *Glasul*, apoi și cîteva numere de *Literatură și artă*, și un număr al revistei ilustrate *Moldova*, pe a cărei copertă era înveșnicită o scenă de la Marea Adunare Națională de la Chișinău. Le-a luat, făcînd ochi mari-mari, le-a pus înfrigurat într-o geantă și abia după aceasta mi-a strîns cu putere mâna. Apoi s-a întors brusc, să nu văd că în ochi îi licăreau lacrimi. Cum trenul stătea destul de mult în gară, l-am mai văzut de cîteva ori, am vrut să mai discut cu el, dar se pare că mă evita. Totuși, pentru a-i dovedi sinceritatea complicității mele, am ținut „să-l prind” într-un moment potrivit: cind eram parcă numai noi doi în corridorul vagonului – și i-am spus, cu neascunsă mîndrie, că am participat personal la editarea *Glasului*. Chiar dacă i-am arătat numele meu pe niște articole, și aveam asupra mea și pașaportul roșu, sovietic, care îmi confirmă identitatea, după felul cum mi-a suris îngăduitor, mi-am dat seama că nu mă crezut... În context, Raoul Şorban nu numai că mă crezut, dar mi-a și spus ceva în stilul său inconfundabil: „M-aș fi mirat dacă nu aveai și tu o implicare în această realizare extraordinară... Faceți acum în Basarabia ceva pe măsura activității

Astrei, sau poate a memoranștilor... nici nu am un titlu potrivit de comparație, zău așa...”.

În septembrie-octombrie 1989, mi-a fost dat să revăd adeseori, în Tară, reacția vameșului de la Nicolina: ochi înlácrimiți de nerejînătă încîntare, amestecată cu un soi de invidie, dar și cu spaimă, și mai greu de ascuns. Poate că făceam cauză de implicarea mea în editarea *Glasului*... însă era (și răminește!) obiectul unei îndreptățite mîndrii. Nu m-am supărat pe cei care își manifestau neîncrederea, chiar dacă nu spuneau direct: „Ei, trombonește și acesta...” Îmi era suficient că mă credea Raoul Şorban și prietenii săi, de pildă, publicistul Adrian Riza, sau istoricul și criticul literar Mihai Ungheanu (ca să invoc numai două nume, care îmi erau cunoscute, din presă, și înainte de a-i cunoaște personal). La București venise pe cîteva zile, în același timp, și prietenul meu Zava (Iurie Zavadschi), care participase la pregătirea primelor numere de *Glasul* în calitate de pictor; fusesem impreună și la Riga, și la Vilnius – aşadar, aveam alături dovada cea mai elocventă, „o probă vie”.

Cind aflat că Zava e (și) pictor, prof. Raoul Şorban s-a interesat dacă avem la Chișinău școală de arte plastice și în ce limbă se predă acolo. Erau pe atunci trei școli de arte plastice la Chișinău și alte cîteva în orașele mai răsărite din sudul, nordul, respectiv centrul Basarabiei; funcționa și o facultate, în cadrul actualei Universități Pedagogice „Ion Creangă”. Din lipsă de manuale în română, dar și pentru că nu erau cadre naționale, majoritatea disciplinelor se predau, firește, în limba rusă. Însă în conformitate cu noua lege cu privire la limbă oficială în R. Moldova, urma să se treacă la învățămîntul în română. În frumosul său atelier din preajma Poliției Municipale, prof. Raoul Şorban a ales un set de cărți, cu precădere manuale de pictură și de istoria artelor și ne-a rugat să le transmitem la o școală de artă din Chișinău. Le-am dat maestrului Alexei Colăbneac, un excelent grafician, care avea ore la Școala de arte plastice „Repin”, transformată ulterior în Colegiul de Arte „Alexandru Plămădeală”. A primit surprins darul de la București, a răsfoit cu multă atenție acele manuale. Nu vedea prima dată texte de specialitate în română, dar astfel a fost pus în față șansei de a predă mai multe obiecte în limba copiilor chiar înainte de termenul prevăzut: din toamna lui 1989, deși se preconiza „românizarea” programei de studii din anul următor, 1990. Cred că i-au prins bine acele cărji... cred că au fost utile și învățăcelor lui.

Atunci, în toamna lui 1989, l-am vizitat pe prof. Raoul Şorban, pentru prima oară, la el acasă. Atunci am cunoscut-o și pe doamna Eva Şorban (n. Şuteu), și pe fiica lor, Cristina, care abia începuse a merge la liceu. Am rămas uluit de frumusețea doamnei Eva Şorban... trecerea anilor nu a putut să-mi scadă din fascinație. Cîteva tablouri de ale Erei Şorban era să văd mai tîrziu. Numai cîteva, dar suficient, cred, ca să-mi pot da seama că e pictoriță de talent și o viziune filozofică-estetică aparte, a cărei linie artistică nu se va pierde în labirintul galeriilor de plasticieni dintr-o țară mare și cu tradiții atît de bogate cum e România. Întîmplarea făcuse că Lila (Cornelia), soția vărului meu de la București, Virgil Pohilă, să o cunoască pe dna Eva Şorban cu cîțiva ani în urmă, pictoriță îi era clientă la casa de mode Venus, din Calea Victoriei, și iată că am mers, în apartamentul din șoseaua Pantelimon, trei Pohilă deodată!

Îmi vine nespus de greu să amintesc cum o duceau pe atunci în România oamenii, cei mai mulți sau foarte mulți... Erau ultimele luni, de adevărat delir, al regimului Ceaușescu și totul era delirant. Nu mă refer atît la umilințele prin care trebuia să treacă pînă și o familie de profesor universitar (ca Şorban) sau de inginer performant (familia lui vîru-meu) pentru a putea primi cît de cît omenește un oaspete, oricît de nepretențios musafirul. Mă gîndesc la teroarea psihologică ce domnea; dacă două persoane mai discutau înde ele fără teamă, la apariția celei de a treia începeau suspiciunile și frica. Iar eu venisem la București din imperiul sovietic, putred și el, ca orice alcătuire comunistă, însă unde respirase deja niște aerul unei relative libertăți. Am rămas mișcat de increderea și sinceritatea cu care m-a tratat nu numai familia vărului meu, dar și familia Şorban. Nu, nu se dedau unor critici violente la adresa regimului Ceaușescu, nu condamnau cu vehemență pe nimeni, dar nici nu-și drapau neliniștea, durerea pentru situația penibilă în care a fost adus un popor întreg, 22 de milioane. Într-o seară am prins a depăna firul amintirilor, cu prof. Raoul Şorban. Am reconstituit ziua și momentul cînd ne-am apropiat cel mai mult sufletește. „Ah da, atunci mi-ai spus că a murit Mao, a confirmat profesorul. ...Parcă a fost mai ieri, dar cîțu ani au trecut!... Treisprezece ani.... Cifră însemnată în cabalistică... altfel, fatală... Însă nu are nici un motiv să fie și pentru noi fatală...”, a precizat dînsul.

După 1990 ne-am văzut mai des, relativ mai des.

În 1995 am sosit la București pe nepusă masă, venisem ca invitat la o conferință despre problemele limbii române, inclusiv (problemele) prin prisma absurdei „teorii” despre „limba moldovenească”, promovată la Chișinău tot mai intens. Nu l-am găsit acasă pe profesor; de la Adrian Riza am putut afla că familia lui Raoul Şorban e la Stoiana, la conacul tatălui său. Mare mi-a fost mirarea cînd am primit la recepția hotelului unde stăteam un telefon: mă căuta profesorul. Anunțat de A. Riza, a venit să mă vadă, căci, zicea, „Clujul e departe, Stoiana e și mai departe și cine știe cînd ne mai vedem”. A ținut atunci să-mi arate Cotrocenii: „Tu doar mi-ai arătat la Moscova Kremlinul!”

Un an mai tîrziu, am fost din nou la Cotroceni. În una din sălile de gală de acolo avea loc o lansare de carte și profesorul era unul dintre invitații de onoare. Se lansa o monografie-album de artă, iar autorul era un discipol de al lui Raoul Şorban. Cu punctualitatea transilvană a profesorului, am venit ceva mai înainte de începutul manifestării și vreo jumătate de oră am putut asista, cu mîndrie și cu încîntare, la adevărate revârsări de considerație față de Raoul Şorban: deși prevalau oamenii de artă, plasticienii și profesorii universitari, zeci de cupluri, alte zeci de persoane de cele mai diferite specialități și ranguri, oameni cu opțiuni politice (partinice) din cele mai pestrițe, îi adresau omagii, intrau cu el în vorbă poate și din oficiu, însă după cîteva propoziții răceala devinea aproape că obligatoriu căldură.

Cu diferite ocazii, l-au putut cunoaște pe prof. Raoul Şorban și alți prieteni și colegi de ai mei și pot spune că, fără excepție, toți au găsit cu el ușor un limbaj comun, acea lungime de undă care le înlesnea comunicarea; toți și l-au apropiat sufletește.

Acum vreo șase ani, mă aflam într-o delegație în Transilvania, relativ nu departe de Cluj. Am decis să-i fac o vizită lui Raoul Şorban și mi-am luat tovarăș de drum o colegă de breaslă care auzise cîte ceva de la mine despre personalitatea profesorului. Cum sunt o fire lipsită de pragmatism, făcusem cu această colegă un „acord de colaborare”, ca să mă ajute să gestionez banii pentru a face niște cumpărături de primă

necesitate. De la Dej, am decis să mergem la Stoiana cu un taxi. Taximetristul, un om extrem de simpatic de altfel, ne-a numit o sumă exagerată, pentru posibilitățile mele, dar cum vroiam mult să-l revăd pe profesor, i-am dat, fără a sta pe ginduri, banii ceruți. „Vai de mine! a făcut colega, sincer nedumerită de gestul meu de mîna-spartă. Păi nu mai cumpări tu nimic, te întorci acasă cum ai venit aici... Înțeleg că vrei să te întâlnesci cu un vechi prieten, dar chiar cu asemenea sacrificii – pardon...” Nu mă simțeam tocmai bine, nici pentru că mă „autodespuiașem” de o bună parte din banii pe care-i aveam asupra mea, nici la auzul acestei remarce. Însă taximetristul a îndreptățit aşteptările mele și peste nici o oră eram deja la conac, în compania familiei Raoul și Eva Șorban. Peste o altă oră, am ieșit în curte, în splendidul parc englezesc din jurul conacului, ca să-i mai dau șoferului niște bani pentru a ne aștepta ceva mai mult. Lingă mașină, mă ajunge din urmă colega și mă pregăteam deja pentru o discuție pe tema nesocotinței mele în a cheltui banii. „Te rog să mă ierși, mi-a spus colega. Să știi că, pentru a vedea un om ca profesorul Raoul Șorban, se merită orice sacrificii...”.

Printre primii de la Chișinău l-a cunoscut telejurnalista Nina Bolboceanu, autoarea unui program folcloric de largă audiență aici, în Basarabia. Mergea să filmeze niște hore și alte manifestări folclorice în Banatul Sîrbesc și mergea în niciunde, căci nu cunoștea pe nimeni în Iugoslavia deja destrămată. Întîlnindu-se cu prof. Raoul Șorban, el a pus-o în legătură cu niște prieteni și discipoli ai săi, de la Novi Sad și/sau de la Panciova și cu concursul acestora Nina a putut realiza un ciclu extraordinar de emisiuni consacrate folclorului și costumului românesc din Banatul de Sud. În 1994, Nina Bolboceanu „l-a adus” în Basarabia pe profesor, a făcut cu el un frumos interviu la TV Moldova și cum eu tocmai în acele zile eram plecat într-o delegație, a făcut-o cu brio pe ghida, arătindu-i lui R. Șorban Chișinăul. În context, nu pot să nu amintesc de încă o aflare, a lui Raoul Șorban la Chișinău. S-a întâmplat mai tîrziu, a fost la modul metaforic, simbolic, și totuși... În octombrie 2002, la Biblioteca „Transilvania” a avut loc lansarea excelentului volum *Dialoguri cu Raoul Șorban*, de Constantin Mustăță, tipărit la Editura Anotimp din Oradea, în același an. Deși a fost una simbolică, prezența marelui protagonist s-a simțit mereu, la o tensiune înaltă a emoțiilor. Mulți intelectuali chișinăuieni au avut atunci revelația

personalității lui Raoul Șorban și, în același timp, a lui Guilelm Șorban, care a fost (și mai este!) în Basarabia (dar poate și în toată România), așa cum l-am calificat și la acea lansare, „un talent extraordinar, dar, paradoxal – mai mult anonim și totuși foarte bine cunoscut și îndrăgit de toți”.

O altă colegă de breaslă, ziarista Ala Stîncaru-Luncă, a mers „cu binecuvîntarea mea” și i-a luat lui Raoul Șorban un interviu pentru Radio România Actualitate. Au urmat altele, inclusiv niște mini-interviuri, la zilele de naștere ale profesorului, și un dialog mai amplu pentru emisiunea „Cum vă place?”. Concomitent, Ala a făcut pentru aceeași emisiune un interviu și cu mine, provocîndu-mă la amintiri și confesiuni despre felul cum l-am cunoscut, cum îl cunosc pe profesor. Nu știam că și în dialogul cu Raoul Șorban atinsese acest subiect... Puse la cap la cap, emisiunile reconstituiau niște emoționante amintiri și impresii, dar, totodată, confirmau, autonom, trăinicia unei relații amical-intelectuale și fraterne mai puțin obișnuită, fapt remarcat de mulți ascultători. Cineva spunea că prof. Raoul Șorban era un „răsfățat” al revistelor *Timpul – 7 zile*, a lui Adrian Riza, *Flacăra și Totuși iubirea*, ale lui Adrian Păunescu, unde într-adevăr publica în foileton memorii, eseuri, reflectii, articole polemice, interviuri etc. Era prezent și la emisiunile canalului Realitatea TV, care, cu o antenă specială, se prinde și la Chișinău, și tocmai datorită acestui program au putut să-l cunoască, să-l descopere și să-l admire pe R. Șorban mai mulți basarabeni. Ei bine, grație basarabencei Ala Stîncaru-Luncă, profesorul a putut avea mai mult acces și la Radio România, căci, la drept vorbind, nu a prea fost luat în seamă de mediile din Țară, dacă nu a fost chiar ocolit de acestea – tocmai atunci cînd se părea că ar fi trebuit să fie mediatizat cît mai des. Din cîte știu, prin efortul Alei Stîncaru-Luncă, la Radio România Actualitate s-a transmis, pe 20 iulie 2006, o emisiune omagială Raoul Șorban.

Un apropiat al profesorului, al casei Șorban, a devenit și dr. Vasile Șoimaru, economist și publicist, un sensibil maestru al fotografiei. La conacul de la Stoiana, profesorul R. Șorban păstra pe un raft cărțile dăruite de V. Șoimaru, inclusiv o monografie a satului său natal – Cornova, din ținutul Orheiului, sat studiat în 1931 de o echipă monografică, formată din studenți, și condusă de Dimitrie Gusti. Altă carte ce a atras atenția profesorului, la Stoiana, era o monografie a dinastiei

Şoimaru, în care sunt reproduse documente ce confirmă vechimea de şase secole a acestui neam, al Şoimăreştilor. Răsfoind carte, Raoul Şorban şi-a exprimat uimirea pentru „aceste impresionante săpături genealogice”, adăugind cu o doză de umor pur „şorbanian”: „Să ştiţi, domnule Şoimaru, că ați intrat într-o serioasă competiție cu dinastia Şorban! Încă puțin efort și poate coboriți și Dvs. pînă în secolul XIII!”, arătîndu-i, cu juvenil entuziasm, copia după o diplomă acordată de regale maghiar Bela al III-lea, prin care acest suveran confirma demnitatea de nobil a strămoșilor săi Şorbănești. Şi profesorul, şi doamna Eva Şorban, l-au încurajat pe V. Şoimaru să editeze un album cu fotografii, repetînd, spre mareea satisfacție sufletească a autorului că multe peisaje, scene, chipuri surprinse de el sunt adevărate opere de artă. L-au spus multe cuvinte frumoase cînd au primit cadou albumul *Poeme în imagini*, scos, pînă la urmă, în anul 2004, la editura Prometeu din Chișinău. În primele zile de vară a lui 2006, prezentîndu-ne familiei de prieteni Gerhard Eike și Brigitte Huegel, sași stabiliți la Konstanz, Germania, care se aflau în vizită la Stoiana concomitent cu noi, basarabenii, Raoul Şorban i-a făcut poate cea mai flatantă, dar și mai cuprinzătoare caracterizare: „Vasile Şoimaru e o instituție...” E cazul să precizez că datorita bunăvoiinței lui V. Şoimaru (dar și Toyotei sale!) și, primordial, grație atașamentului său pentru personalitatea profesorului Şorban, am putut să-l vizitez de mai multe ori pe Raoul Şorban – și la Stoiana, și la București. De altfel, cînd a putut, sau, cum mărturisea chiar el, „cînd i se făcea tare dor”, V. Şoimaru a mers la Stoiana și de unul singur, sau cu familia. De multe ori i-a dus poze, făcute în timpul vizitelor anterioare, astfel aducînd în casa Şorban bucuria și voia bună. Adaug aici că fotograful nostru „cu ochi de şoim” a procedat la fel și cu alții intelectuali de seamă din Țără pe care i-a cunoscut, pe care i-a avut dragi: prof. dr. Paul Bran, rectorul ASE București, sculptorul Ion Irimescu din Fălticeni sau lingvista Mioara Avram; îmi amintesc, Mioara Avram spusesec despre niște poze pe care i le făcuse V. Şoimaru că „sunt istorice”... Nu am nici o indoială că multe din aceste fotografii ocupă un loc distinct în arhiva familiei Şorban și în arhivele altor familii numite mai sus.

În vara anului 2000 am fost la Stoiana cu o bună colegă și prietenă, poeta și radiojurnalistă Luminița Dumbrăveanu. Tocmai îi apăruse o nouă carte de versuri și, în replică la cărțile dăruite de Raoul Şorban,

Luminița i-a donat, cu dedicație, placheta *Moartea ca o certitudine* (Chișinău, editura Civitas, 1999). Am rămas, a căta oară, surprins, cînd, doi ani mai tîrziu, profesorul m-a întrebat „ce mai face amica noastră, poetă de netârgăduit talent...”, adăugînd că i-au plăcut efectiv versurile ei. Poate și de aceea că surprinsese acea umbră de mirare pe față mea... Raoul Şorban a luat de pe „raftul basarabean” carte Luminiței Dumbrăveanu, a deschis-o la întîmplare și mi-a făcut un semn – ascultă: „Plec chiar acum / fără ezitare / din urîtenia acestui veac... / Adio / pierdute iluzii bizare! Adio / umbre de liliac”. Citise *Ultimul poem*, niște versuri care reînunțaseră și atenția mea, dar, esențial – atrăseseră atenția unor importanți scriitori și critici literari...

Acesta era transilvăneanul Raoul Şorban în relațiile cu noi, basarabenii... dar cred că și cu alții. În această ordine de idei, nu pot să nu evoc încă un caz ieșit din comun. Unei colege de a noastră, din Chișinău, repatriată la București, îi surise norocul de a-și cumpăra, în condiții relativ avantajoase, o casă, în preajma marii capitale. Dar pentru a suride și ea șansei, avea nevoie în regim de urgență de o sumă impunătoare (să zicem, vreo 20 de mii de dolari, dacă nu chiar euro). În București cei cu vreo 2,5 milioane, prin anul 2002 se stabiliseră deja mii de basarabeni, dar, firește, cei mai mulți, erau cu mii de probleme. Cum mi-a povestit chiar colega „pățită”, după mai multe căutări eşuate, „și-a îngroșat obrazul” și l-a întrebat pe Raoul Şorban dacă nu ar putea să îl împrumute. Profesorul nu avea asemenea bani, în schimb a găsit un prieten, poate un bun cunoscut, mai înstărit, și „punîndu-se gaj”, a mediat acest împrumut, pe un termen convenabil și cu o dobîndă simbolică. Cum zic rușii în asemenea situații: e un fleac, dar un fleac plăcut... Si extrem de semnificativ, aş adăuga eu.

* * *

Deși „se ferea de politică și de politicieni” (îl parafrarez pe Raoul Şorban), profesorul a ținut să fie mereu la curent cu starea de lucruri nu numai din Țără, dar și din Basarabia și a cunoscut și pe unii politicieni de la Chișinău. Citea cu atenție ziarele și revistele, cărțile pe care i le trimiteam prin poștă, prin terțe persoane sau cînd i le aduceam personal. Uneori comentă anumite articole din presa de la Chișinău, fie ale mele, fie ale altor colegi de breaslă. Își oprea atenția îndeosebi la dezvăluiri vizînd fărădelegile comise de ruși, în Basarabia, în cele

două secole de ocupație, de împilare și de cruntă politică de deznaționalizare a noastră. În mod firesc, făcea paralele cu comportamentul ungurilor în Transilvania. Nu o singură dată mi-a zis că noi, basarabenii, și eu, ca ziarist, suntem prea îngăduitori, mai iertători cu cei care ne-au deportat, ne-au băgat în colhozuri, ne-au interzis să scriem românește... Pretindea – exagerind, desigur –, că el ar fi mai dur, mai necruțător cu ungurii, cu horhiștii, cu adeptii hungarismului... „Se pare însă că tot degeaba... mentalitatea aceasta de grof spoit... grof la îmbrăcămintă și măcelar la suflet și la minte... complexul acesta de colonizator, al ungurilor, și complexul de „misionar”, de „eliberator” al rușilor, sunt fatale...” Din cauza aceasta ei nu au acceptat niciodată dialogul, întotdeauna au vrut să fie deasupra, să-și dicteze condițiile, opiniile, gusturile, senzațiile... Firește, continua profesorul, delicatețea, tactul sunt bune, necesare în dispute, polemici, în dezvăluiri, nu se știe însă cît de eficientă este această metodă în polemici cu cei dominați de idei preconcepute: că ei ar fi cei mai grozavi sau „aleși”, iar românii ar fi cei mai răi. Bineînțeles, cum nu e simplu să spui niște adevăruri, la fel de greu e să auzi adevărurile, mai ales cele care nu plac. „Te vei realiza ca ziarist numai dacă vei spune pînă la capăt aceste adevăruri care nu plac – despre ruși, despre alții regizori și actori ai tragediei basarabene și nord-bucovinene...” Mi-a spus aceste cuvinte și cînd i-am adus de la Chișinău *Săptămîna roșie* de Paul Goma, o carte excepțională despre brutală invadare a Basarabiei și a Nordului Bucovinei, de către trupele sovietice, în iunie 1940, și, în egală măsură – despre obolul criminal, în această ocupație catastrofală pentru noi, adus de coloana a cincea kominternistă. A repetat aceleași gînduri și după ce citise *Liberitatea de a spune adevărul* – culegere de studii polemice cu „rentierii ai Holocaustului”. Și această carte temerară, de Corneliu Florea, din Winnipeg, i-am adus-o profesorului la Stoiana, la rugămintea autorului ei, după ce mă înțîlnisem, la Bistrița, cu acest eminent compatriot și patriot, acum trăitor în Canada.

Nu știu exact în ce condiții, prin cine l-a cunoscut Raoul Şorban pe Iurie Roșca, liderul, de aproape două decenii, al Partidului Creștin Democrat (fostul, legendarul Front Popular din Basarabia sovietizată a anilor 1988–1991), actualmente (din 2005), unul dintre vicepreședinții Parlamentului de la Chișinău. Participaseră, cu certitudine, împreună, la o emisiune TV, consacrată (și) destinului românilor din afara

actualelor frontiere ale României. Prin 2002, la Stoiana, mi-a transmis niște cărți pentru I. Roșca, exprimîndu-se în cei mai călduroși termeni despre el. Pe la finele lui 2005, profesorul m-a întrebat cum să înțeleagă faptul că Iurie Roșca s-a aliat cu comuniștii de la guvernarea din Chișinău, care lansaseră deja numeroase acțiuni de urîță croială românofobă. Și cum nu am putut să-i dau un răspuns cît de cît inteligibil, a zis: „Cred că pe undeva se pune la cale un nou Pact Molotov-Ribbentrop și oamenii ar trebui să știe. Doar și eu am fost de stingă... chiar un simpatizant al rușilor, al Sovietelor, însă după ce am aflat de acest Pact, am înțeles că mi-am făcut niște iluzii care trebuiau alungate, și cît mai grabnic...”

De Basarabia, Raoul Şorban nu se interesa pur și simplu, aș zice că trăia cu destinul ei, cu evoluțiile de la noi, pe care le corela mereu cu situația din Transilvania, și nu numai în 1940, nu numai în 1941–1945, dar și după 1990. După „podurile de flori” din luna mai 1990, cînd și la București, și la Chișinău, se vorbea mult și la modul serios despre reunirea Basarabiei, Raoul Şorban a declarat, într-un cerc de intelectuali: „România trebuie să se re-unească cu Basarabia, nu invers! Doar voi oferiți modele, voi sunteți mai tari!” Era unul din multele paradoxuri pe care mi-a fost dat să le aud de la profesorul Raoul Şorban, niște paradoxuri care conțin adevăruri ce nu le sesizezi întotdeauna din prima. Alt paradox se conținea într-o constatare a lui, pe care am auzit-o în vara anului 2003: „Minunea acestei uniri [a Basarabiei cu România, sau invers] i-ar face pe politicienii de la București să înțeleagă mai bine primejdia ce planează peste Transilvania...” Și continua să povestească, extrem de tulburat că, din punct de vedere economic, Ardealul este deja reocupat de Budapesta, iar acum se merge pe linia reocupării spirituale... „Prea puțini înțeleg ce se ascunde în dosul la tot soiul de proiecte, chipurile comune, pan-europene, parcă inofensive, parcă strict culturale – bunăoară, de restaurare a unor monumente arhitectonice sau sculpturale din perioada austriacă, habsburgică ori din cea a dualismului ...”, spunea foarte mișnit profesorul.

L-am surprins de cîteva ori scriind recenzii diferitor monografii, studii istorice sau chiar la unele articole de ziare și reviste editate la Budapesta. Asculta Radio Kossuth, cînd mergea la Cluj urmărea programele de la Duna TV. Aceste recenzii, alte sensibilizări profesorul Raoul Şorban le trimitea la reviste și chiar la conducerea din București

și era foarte necăjit că de multe ori nici nu primea cel puțin o confirmare că au ajuns la destinatar eforturile sale. Odată am asistat la o lungă discuție telefonică a lui R. Šorban cu niște intelectuali din Arad; le sugera argumente pentru a stopa acolo rededezvelirea unui monument consacrat nu știu căruia funcționar și/sau militar ungur, care se făcuse vinovat de asasinarea a sute și mii de țărani și orășeni „valahi” – dacă nu dintr-un spirit de asiatică barbarie, apoi, „așa, pentru orice eventualitate”. Până la urmă, din cte știu, acel monument al infamiei a fost totuși reinaugurat...

Acorduri finale

„Era și atunci, cind l-am cunoscut pe prof. Raoul Šorban în premieră, în august-septembrie 1976, cam neobișnuit să auzi această confesiune: „M-am născut la Dej, în epoca Austro-Ungariei, la 4 septembrie 1912, în strada Bocskay, mai apoi Kogălniceanu, nr.42...”

Cu trecerea anilor, însă, m-am obișnuit cumva cu noblețea acestei vîrste. Și totuși, trăiese și acum sentimentul incredibilului că m-am aflat în preajma unui om care a comunicat cu Al. Vaida-Voevod, Iuliu Maniu, Mareșalul Antonescu, amiralul Horthy sau Petru Groza, cu Octavian Goga și Ion Minulescu, cu Miron Radu Paraschivescu, Lucian Blaga, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, G. Călinescu, Nicolae Iorga, Constantin Brâncuși, Theodor Pallady, Victor Brauner, Cornelius Baba, Alexandru Ciucurencu și alții celebri plasticieni, cu Florica Musicescu, Maria Tănase, Ioana Radu, Constantin Tănase...

Despre acești și alți oameni pe care i-a cunoscut Raoul Šorban – unii apropiati ai tatălui său, alții, colegi de generație, mai tineri sau mai în vîrstă –, mi-a povestit chiar profesorul. Despre unele personalități deosebit de dragi mie – N. Iorga, Maria Tănase ori Constantin Brâncuși –, l-am rugat să-mi povestească cum i-a cunoscut. M-a uluit, m-a impresionat întotdeauna memoria sa, însă și harul de narator, și simțul deosebit de acut al observației și amănuntului – calități, care, de altfel, pot fi remarcate și în cărțile sale, fie studiile monografice despre Boehm, Pallady, Hollosy sau Vida Geza, fie carteaua fundamentală *Invație de stafii...*

Scriind aceste rînduri, încerc să mă pun în pielea de povestitor a lui Raoul Šorban. Grea misiune! „Să-l prezintă unui necunoscut pe Raoul

Šorban în cîteva rînduri este o imposibilitate”, nota, într-un eseu, publicistul Adrian Riza. Și continua: „Mai întii, pentru că viața lui începe cît pe zece vieți (să le zicem) normale...”

Nu-mi rămîne decit să constată că am avut ocazia de a cunoaște doar miimi, poate sutimi din această existență impresionantă. Și cum l-am cunoscut prima dată într-o perioadă care cuprinse și ziua lui de naștere, prof. Raoul Šorban s-a înscris mai ușor în lista celor pe care nu uitam să-i felicit la aniversări. Îmi amintesc, atunci cînd facea 88 de ani, i-am trimis o telegramă, poate exagerat de lungă, în care, printre altele, i-am urat: „Să treceți cu bine de nouăzeci, să ajungeți frumos la o sută, iar încolo se va vedea ce mai sugerează inspirația...” La telefon, mi-a zis rîzind: „Să știi că mi-a plăcut felicitarea... toastul, urările din felicitarea ta. Voi ține cont de ele...”

La puțin timp după ce împlinise 92 de ani, deși era într-o formă excelentă, mi-a spus la o plimbare în parcul de lîngă conacul părintesc de la Stoiana: „Am tot mai mult impresia că Dumnezeu mi-a slobozit prea mulți ani, prea de tot mulți... Poate de aceea sunt gata oricînd să plec... în orice zi, în fiecare oră...” l-am spus atunci că dacă Cel de Sus pe toate le vede și pe toate le rînduiește – cum credea și Vitoria lui Nechifor Lipan, din *Baltagul de Sadoveanu* –, apoi ar trebui să trăiască și anii care nu i-au fost „sloboziți” tatălui său, compozitorul Guilelm Šorban. Mi-a povestit atunci despre moartea tatălui, despre asasinarea lui, de către niște oponenți politici, sau poate niște ordinari agresori politici. l-am parafrasat un gînd care-mi plăcea, al lui Adrian Păunescu: „Mi se accentuează în conștiință convingerea că Raoul Šorban a fost lăsat în viață, pînă la această vîrstă, ca să mărturisească. Adevărat Om al Renașterii [...], om universal și iubitor de alte națiuni, Raoul Šorban a devenit român, în legitimă apărare, atunci cînd ideea de român a fost pusă la indoială. Înainte de a fi român, Raoul Šorban era numai artist și critic de artă. Și-a dobîndit, prin acumulări de conștiință, dreptul la propria naționalitate. De atunci, scrisul lui Raoul Šorban arde”. Mi-a propus să intrăm în casă și mi-a arătat o revistă maghiaro-evreiască, dacă nu mă înșel, se numea *A Budapest Zsido*. Mi-a tradus mot-a-mot o blasphemie de pe paginile acestei publicații... „Nu-mi puteam încipi una ca asta... eu, care am ajutat mulți oameni să scape de moarte... Ca să vezi însă, există oameni care îmi doresc moartea, abia aşteaptă să mor... Și chestia nu e nouă... Însă Dumnezeu m-a ajutat să nu le fac

pe plac... „Păi, aceştia nici nu sunt oameni, domnule profesor... Iar potrivit unei cunoscute zicale româneşti, nu mor caii, cind vor căini...”

Să revin însă la portretizarea pe care i-a făcut-o Adrian Riza. „...De-a lungul vietii, [Raoul Şorban] a fost luat, pe rînd și împreună, pictor, critic de artă, istoric, scriitor, profesor universitar, om politic. [...] Si, totuși, silit să spun în cîteva cuvinte cine e Raoul Şorban, aş putea, reducîndu-i la esență viață și zbuciumul, să fac: Raoul Şorban este Om și este un Român. Si, cum zicea Eminescu, cu asta, punctum”. Am citit destule despre profesorul Raoul Şorban, dar nimic nu m-a emoționat mai mult decât aceste aprecieri. Poate și de aceea pentru că exact așa l-am cunoscut și eu pe Raoul Şorban, așa l-am simțit, așa l-am primit în inimă și în conștiință.

Anul acesta, în Săptămîna Luminată, i-am dat un telefon profesorului, ca să-i spun „Cristos a inviat!”, anunțându-l că voi veni în toamnă să-l felicit la cea de-a 94-a aniversare și, totodată, să marcăm 30 de ani de când ne cunoaștem. „Dacă vrei să ne mai vedem, grăbește-te, Vlad, nu știu dacă mă mai apuci la toamnă...”, mi-a spus profesorul Şorban, care între timp – nu știam – suferise un accident vascular. Si iată-mă din nou la Stoiana, grație disponibilității și devotamentului lui Vasile Şoimaru. L-am găsit pe dl profesor într-o formă bună, V. Şoimaru l-a bucurat cu un mânunchi de excelente poze, făcute la vizitele sale anterioare, spre deliciul profesorului, dar și al dnei Eva, și al surorii sale, dna Agnes Suto, care păstrează nealterate caracteristice unei balerine de înaltă clasă, cum a fost mulți ani, la Opera Română din Cluj.

Profesorul mi-a zis de cîteva ori: „Nu credeam că o să poți veni... știi că greutății de tot felul aveai acolo... Însă tu mi-ai dovedit fidelitate pînă la capăt...” În replică, i-am spus că vin și la ziua lui de naștere, în septembrie, apoi vin și în octombrie, la aniversarea doamnei Eva... A suris cu multă bunăvoie, dar a dat din cap neîncrezător.

Am vorbit, ca mai întotdeauna, despre Basarabia, despre Transilvania, despre ruși, despre unguri, despre pretinsele elite politice de ieri și de azi – ale lor și ale noastre, despre alii „aleși”, fără a evita și tema creației, scrisului, a cărților. „Sunt foarte bucuros că am putut edita *Invația de stafili: însemnări despre o altă parte a vieții*, mi-a

mărturisit Raoul Şorban. Păstrează această carte, cu dedicăție, încă de la apariția ei, în anul 2003, la Editura Meridiane. I-am spus, pe scurt, cîteva impresii de lectură: este o sinteză a publicisticii civice și a memorialisticii angajate a unui distins cărturar, artist și patriot; notele personale, „intimiste” dau o culoare și mai atractivă textului. Uenele mărturii sunt zguduitoare și e foarte bine că le-a dat publicitatii atât timp cit ele vizează nu numai o personalitate, ci și o epocă sau chiar cîteva epoci, vizează nu un destin, ci milioane de destine... „Știu că apariția acestei *Invații*... a provocat o altă „invație”: de supărări, reacții isterice, insinuări... pe unii i-a pus pe jar anumite confesiuni, și-a continuat firul gîndurilor Raoul Şorban. Au fost în presă niște recenzii favorabile, am auzit aprecieri frumoase, dar mi s-au transmis și cuvinte de ocară, chiar amenințări... Desigur, nu îmi vor ierta unele deslușiri nici dincolo de moarte...”.

Nu credeam că, și în această situație, profesorul a fost un profet.

Cind m-am intors acasă, am scris pentru revista pe care o redactez un articol, niște note de drum, despre călătoria în Tară, inclusiv, firește, despre vizita la Stoiana. Mi-am dat seama că scriu pentru prima dată, mai pe larg, mai amănunțit, despre luminosa personalitate a profesorului Raoul Şorban. Într-o discuție cu prietenul V. Şoimaru s-a născut atunci și ideea unei emisiuni TV, care să anticipateze aniversarea a 94-a a profesorului, și pe care să i-o ducem, pe casetă, la 4 septembrie. O colegă de breaslă, o bună, simpatică prietenă a noastră, Zina Cerchez de la postul independent Euro TV a acceptat cu plăcere să facem o emisiune în programul TV pe care-l concepe și-l prezintă sau modera - *Chișinău, mon amour*; devenit foarte popular în ultimii ani, la noi. A fost într-o săptămînă, pe 16 iulie 2006, unii colegi și prieteni ne-au spus – moderatoarei, Zina Cerchez, și subsemnatului – că am vorbit cu destulă inspirație, și convingător, și emoționant, incit au putut descoperi sau redescoperi o personalitate fascinantă. După emisiune, am trăit o tară satisfacție sufletească, un neobișnuit sentiment al unei datorii împlinite, poate cam fîrziu, și totuși... Miercuri, 19 iulie, pe la amiază, Cristina Şorban ne-a anunțat despre decesul tatălui ei... În aceeași seară, colegii de la televiziunea postului Euro TV-Chișinău au pregătit, pe baza emisiunii, o emoționantă secvență *In memoriam* – se pare că a

fost prima în întreg spațiul românesc. A doua zi, m-am dus la tipografie, ca să adaug la subsolul unei pagini a articolelui cu impresii de la Stoiana: „Când scriam aceste rînduri – pe la sfîrșitul lunii iunie a.c. – nu credeam că va veni vreodată, sau atât de repede! noaptea de 17 spre 18 iulie, cînd profesorul Raoul Șorban ne-a părăsit pentru totdeauna, ca să-și găsească loc de veșnică hedină la Cimitirul Florilor din Dej, alături de tatăl său...”

* * *

La o lună după plecarea la cele veșnice a lui Raoul Șorban, am avut un ciudat telefon, de la Petersburg. Mi-a telefonat S. B., un evreu basarabean, cu școală românească, un bun ziarist și un excelent redactor de carte, mai ales de texte științifice. Are onorabila vîrstă de 84 de ani și de cîțiva ani stă acolo, în „capitala nordică” a Rusiei, în grija fiului său, un medic notoriu și, în consecință – un om înstărit. S. B. îmi telefonează din cînd în cînd, zice că o face din plăcerea de a mai vorbi românește – și îl cred, pentru că este un intelectual strîns și sincer atașat de valorile spirituale românești. Fără să mă cunoască personal, prin 1987, S. B. scrisese o recenzie a unei traduceri făcută de mine: era un roman polon, *Torrentul negru*, de Leopold Buczowski, prozator și scenarist în genere obscur, din Cracovia, însă proza pe care o tradussem era despre drama evreilor din Polonia în anii celui de al Doilea Război Mondial. În acea recenzie S. B. îmi elogia, peste măsură, prefața, în care, după cum s-a dovedit, utilizasem, în premieră la noi (= în RSS Moldovenească) noțiunea de Holocaust (considerată în URSS, anterior perestroikăi lui Gorbaciov, ca o emanătie a sionismului, iar sionismul era perceptu de sovietici ca o doctrină reațională, rasistă și asemenea). Recenzentul îmi lăuda comentariile, notele de traducător – scrierea fiind împănată de realitate pur evreiescă, era firesc să fi explicat la subsol ce înseamnă *tifline, sabat, rugăciunea „Şema Israel”* etc. Precizările de rigoare le făcusem după Enciclopedia Iudaică, dar am beneficiat și de niște consultații ale unui rabin mai luminat, de la sinagoga din Chișinău. De atunci, cât timp S.B. s-a aflat în Basarabia – pînă prin anul 2002 – l-am perceptuat ca pe un bun cunoscut, un prieten intelectual și într-adevăr ne-a legat o vie comunicare intelectuală, continuată, telefonic, de cînd el plecase în Rusia.

De data aceasta însă, S.B. nu avea în voce bunăvoița cu care eram

obișnuit, nici volubil, ca de obicei, nu a fost; am rămas cu impresia că se grăbea. Sec, telegrafic, mi-a sugerat să citesc prin internet, dacă nu le găsesc la bibliotecă, „două formidabile reviste de la București, *Revista 22* și *Dilema*, în care voi găsi niște dezvăluiri șocante despre Raoul Șorban”, care nu ar fi salvat evrei de la Holocaustul din Ungaria, ci doar și-a asumat această postură... iar dacă a și salvat, totuși, atunci a făcut-o ca agent al Siguranței... mai tîrziu, în anii de comunism, el, profesorul R. Șorban, fiind un om al Securității...

„Noutatea” chiar că m-a șocat, inclusiv pentru faptul că venea de la două mii de kilometri de Chișinău sau și mai mult – de București! L-am răspuns că știu ce prezintă aceste publicații de la București, mă puseseră pe gînduri mai multe articole din ele – nimic de zis, abil compuse, dar conținînd penibile „idei” antiromânești. *Revista 22* excelașe și prin niște scrierii în stil KGB-ist, de natură să-i îndepărteze pe basarabeni de ceilalți români și/sau viceversa. În ultimul timp, nu mai citesc aceste publicații și altele asemenea de la București, în schimb urmăresc cu regularitate ce scrie *Contrafort*, o emanătie chișinăuană a *Revistei 22*. Ce poți să crezi despre niște autori care încearcă să îți insuflie obsedant, de pildă, că cel mai mare lingvist din România contemporană este Solomon Marcus, că unica, adevărată capodoperă a literaturii române din sec. XX este *Jurnalul* lui Mihail Sebastian, că cel mai credibil critic și istoric literar român nu e altul decît Zigu Ornea etc., etc. În același spirit. Pretinși intelectuali de elită, redactorii acestei reviste, la unison cu „mentorii” lor de la București, l-au atacat cu mînie proletară pe Eminescu – că ar fi patriarhal, desuet, că prin scrierile sale ne împiedică să intrăm în Europa... Trebuie să fii un handicapat mintal fără remediu ca să pui la îndoială contribuția incomensurabilă a evreilor la toate evoluțiile culturale, literare, artistice, științifice etc., pretutindeni, în lume. Cine însă poate să contrapună, atât de pervers valorile spirituale ale unui popor – valorilor altor seminții, prin denigrarea elementului național și exaltarea a tot ce ține de cei pe care îi consideră (pentru că unii se autoconsideră) aleși peste toti, campioni absoluci în toate, inclusiv la gestionarea veniturilor umane? Cred că numai niște oameni cu mari malformații sufletești, provocate de o gravă decadență morală, alimentată de servilism în numele carierei, satisfacerii unor orgolii și alinării unor complexe – toate dominate de „ochiul dracului”.

L-am întrebat pe S. B. cine poate să scrie asemenea început. „Michael Shafir”, am auzit de la celălalt capăt al firului. „Și cine-i Michael Shafir?” „Nu știu”, mi-a răspuns S. B. „Păi cum îl credeți pe un anonim, pe un oarecare M. Shafir? Admit că refuză să-l credeți pe un român în contra unui evreu, admit că Raoul Šorban nu vă poate oferi argumentul cel mai convingător, dar cum să nu-i credeți pe cei de la Institutul *Yad Vashem* din Ierusalim, cum să nu credeți, în ultimă instanță, în acuratețea muncii *Mossad*-ului?!”

Mi-am amintit ce-mi povestise profesorul despre felul cum i s-a adus la cunoștință că o fost desemnat de Statul Israel *Drept între popoare*. Cred că în primăvară lui 1987, a fost prevenit telefonic, de la CC al PCR, că va avea niște oaspeți din Israel, să se pregătească pentru a-i primi că se poate mai bine. Profesorul era convins că îl vor vizita niște specialiști în studiul artelor, mai avusesese, de multe ori, aşa vizitatori. De data aceasta însă erau cu totul alt fel de musafiri. După ce i-au spus că ei dețin documente despre implicarea lui Raoul Šorban în opera de salvare a evreilor din Transilvania ocupată de unguri – prin acordarea de pașapoarte pentru Palestina, via România, unul l-a întrebat dacă știe cam căci evrei a putut ajuta pe această cale. Profesorul a răspuns că nu făcuse asemenea contabilizare, în plus, cei care îl ajutau pe evrei, lucrau în grup. „Atunci vă spunem noi...”, ar fi zis unul dintre trimișii *Yad Vashem*-ului. Și i-a citit profesorului două cifre: una, de ordinea miilor, care avea în vedere contribuția grupului, la salvarea evreilor ardeleni, iar a doua cifră, de ordinea sutelor, îl viza direct pe Raoul Šorban. M-a impresionat precizarea pe care i-au făcut-o israelienii: că în toate cazurile, cei de la Cluj au acordat evreilor ajutor dezinteresat, fără a pretinde de la ei mită.

În încheierea convorbirii telefonice, evreul meu din Petersburg mi-a spus pe un ton ce nu mai lăsa loc amabilității: „Tu crede ce vrei... dar se pare că va fi un scandal de proporții... și tu (subsemnatul, VI. P.) ai face mai bine să nu-l mai lauzi pe Raoul Šorban, să nu mai faci trimiteri la autoritatea lui...” M-am gîndit atunci că tocmai aceste cuvinte de la urmă a vrut să-mi spună bunul meu cunoscut, ovreul basarabean, de cultură românească, aflat acum, printr-o pură coincidență, chiar în orașul în care m-am apropiat cel mai mult de profesorul Raoul Šorban... Însă cum a putut afla el, care e de vreo patru ani la Petersburg, că eu, în ultimul timp, în cîteva emisiuni omagiale, la Radio Antena C și pe

canalul Euro TV (două dintre puținile institute mass-media de la Chișinău, necomuniste și ferite de morbul românofobiei), am spus ceva de genul: „Potrivit opiniei, ba chiar convingerii profesorului Raoul Šorban – un *Drept între popoare* – în România nu a fost Holocaust, în termenii în care acesta a avut loc în Germania sau în Ungaria. Și eu am toate temeiurile să-l cred pe Raoul Šorban, și nu pe niște istorici sau pretenți istorici ghidați de interese politice (naționaliste, rasiste etc.) și/sau pecuniare – fie ei evrei ca Elie Wiesel sau Jean Ancel, fie ei români ca Cioroianu de la București, ori Nazaria, Buruiană, Haheu și alții de la noi, din Basarabia...”

Am reconstituit în memorie ce îmi mai povestise profesorul pe marginea acestui subiect. Cred că prin 1988, fusese invitat la Sinagoga Mare (Corală) din București, pentru a fi cinstit cumva și acolo, de vreme ce *Yad Vashem* îl desemnase *Drept între popoare*. Cel care îl convocașe, șef-rabinul Moses Rabin, era cunoscut și de evreii din Basarabia ca o figură suspectă: își instaurase un penibil cult al propriei persoane (dar și al soției sale, Amalia – exact ca Nicolae și Elena Ceaușescu); se făcuse complice la „opera” ceaușistă de „comercializare” a evreilor care părăseau România comunistă plecind în Israel sau în SUA etc. Pentru mulți intelectuali eminenți sa devină o figură de-a dreptul odioasă pentru stilul său inchizitorial de abordare a unor valori culturale: se știe cu cădă incrințenare s-a opus acest (posibil, foarte bun) teolog mozaic tipăririi unor volume din ediția academică a operei lui Eminescu, numai pentru că marele poet fusese (și mai este) suspectat de accente considerate antievreiești. Așa cum mi-a fost dat să aud de la R. Šorban, profesorul i-a sugerat șef-rabinului M. Rosen să înlăture un neadevăr, un fals, la care se făcuse complice chiar eminență sa: cifra de 400.000, incrustată la intrare în Sinagoga Corală din București, cifră care vrea să amintească posterității numărul de victime din rîndul evreilor din România, dar unde sunt puși de-a valma și evreii sacrificiați de organele de represiune ale lui Horthy, cu care românii nu au avut nici o treabă, decât că au suferit și ei, au fost măcelăriți și ei... Cifra aceasta o găsim și în alte surse, de ex., în *O istorie a evreilor*, de teologul Josy Eisenberg din Franța (Paris, 1970, și traducerea în română, București, 2006; spre onoarea editorilor bucureșteni, la subsol este dată o notă în care se explică „ciudata aritmetică”). La un moment dat, se creează impresia că unii autori,

evrei și neevrei din România sau din R. Moldova, în prezentarea Holocaustului se includ într-o stupidă competiție de genul „Cine da mai mult?” În diferite publicații de la Chișinău se vorbește în general despre o jumătate de milion de evrei-victime ale autorităților române în al doilea război mondial, iar într-o carte de memorii a lingvistului din Chișinău Ruben Udler, stabilit în SUA, se invocă două cifre: inițial 600.000, apoi chiar 800.000 de evrei-„victime ale neomeniei românești”...

După cum mi-a povestit R. Șorban, reacția lui M. Rosen a fost mai mult decât isterică, de aceea nici nu merită să fie comentată aici. Nimic de mirare că acest trucaj penibil este „calul de bătaie” al unor intelectuali de talia lui Elie Wiesel, Jean Ancel, Michael Shafir și alții care au făcut dintr-o tragedie fără seamă – un nerușinat negoț (secundat de un veritabil război propagandistic, demagogic) sau, după cum a remarcat istoricul Norman Finkelstein, „au făcut din Holocaust – un holo-cash”. Despre ei a scris și Paul Goma, ca despre niște „rentieri ai Holocaustului”, indivizi fără scrupule care îi agreează numai pe cei care zic la unison cu ei (inclusiv politicieni, istorici, gazetari de la București și/sau de la Chișinău), și agresează pe oricine îndrăznește să-i contrazică, îi agreează cu unica armă pe care o au: acuzația de antisemitism, Kalașnikov-ul lor polifuncțional. Acești agresori se fac să nu ști despre ce i-a atenționat dr. Israel Shahak, supraviețuitor al Holocaustului, cetățean al Statului Israel, care a sensibilizat comunitatea evreiască asupra primejdijilor pe care le comportă „practica păguboasă, chiar fatală” a acrelor de suprematie și a obsesiei de a culpabiliza continuu pe alții, neevrei, inclusiv sau exclusiv din rațiuni meschine.

* * *

Am citit cu un sentiment de jenă, dar și de scîrbă „necrologul” din *Revista 22* și nu mă părăsea senzăția că mai citisem ceva similar. Ei da, scriitura lui Michael Shafir seamăna leit cu un denunț ticlelit în epoca stalinistă, de angajații lui Beria, dacă nu de călăul nr. 1 însuși. A avut mare dreptate Buffon scriind că „Le style c'est homme même”.

M. Shafir recunoaște, în mai multe locuri, că recurge la zvonuri și suspiciuni neconfirmate, că „i se pare”, că „cineva i-a spus”... Scriind însă pentru o revistă în care se lanseză cu placere orice compunere antiromânească, într-o Românie unde numeroși intelectuali acceptă milc

umilințele – numai „să nu se supere cumva Occidentul”, și cu deosebire pe cei cu *cash-cavalul*, desigur că „necrologistul” s-a autodepășit la capitolul insinuări, birfe, zizanie, insulțe etc., inclusiv prin trimiteri trunchiate la surse uneori suspecte. (Bunăoară, se strecoară ideea că în Italia anilor '30, R. Șorban ar fi studiat la „o universitate mussoliniană”. Conform acestei logici perverse, zeci de milioane de intelectuali din URSS, inclusiv foarte mulți coreligionari de-al lui M. Shafir, au făcut studii la... Stalin!). Mai mult încă, autorul de la *Revista 22* recurge la șantaj și amenințări vizând pe cei care îndrăznesc să-l perceapă pe Raoul Șorban altfel decât il văd niște indivizi orbii de ură și/sau de „ochiul dracului”. E un lucru cunoscut că, sub masca obiectivității, a criticilor „constructive”, unii autori de la niște „reviste formidabile” din București abia de-și drapează ura și disprețul față de „golme”. Și degeaba, în spiritul „înaltelor idei” ale „internăționalismului proletar”, de ochii lumii, se dă autorul de la 22 avocat al lui Tudor Bungariu, care a patit din cauza turnătorilor la Securitate; în zadar, în altă parte, se arată neliniștit de niște „stridente note antimagliare” dintr-un articol al lui R. Șorban. Dincolo de tertipuri, vedem că, minios Dunăre pe R. Șorban, deoarece ar fi slujit ideologia dominantă în România, „maestrul necrologului” de la 22 trece cu nonșalanță peste bibliografia lui T. Bungariu, țesută din scrieri de popularizare a marxismului vulgar și a național-comunismului ceaușist. Așadar, la aceleași lucruri, cind îi convine, M. Shafir are alergie, iar cind nu-i convine, tace. Dacă Raoul Șorban ar fi cintat pe aceeași voce cu cei pe placul lui M. Shafir, desigur, ar fi fost lăsat în pace, ba poate că și era elogiat de mai știi care salariat al *Revistei 22*.

Însă Raoul Șorban a deranjat și, iată, mai deranjează. Autorul „necrologului” cel mai mult pare să fie deranjat de niște relații, prezumtive, ale lui R. Șorban, cu Siguranța, apoi cu mareșalul Antonescu, apoi cu Securitatea și, în fine, cu Partidul România Mare. Se știe însă foarte bine că Securitatea – creată și condusă mult timp de oamenii Kominternului –, putea face orice din arhivele Siguranței și ale Mareșalului, iar cît timp în fruntea CNSAS-ului se află urmări ai fondatorilor Securității – desigur, totul se poate face ca să iasă basma curată „ctitorii” și călăii, iar cei incomozii – dintr-un motiv sau altul, pentru unii sau pentru alții –, să fie trecuți în lista agentilor și informatorilor securiști. Numai că și în această situație se îscăunele

întrebări. De ce – și după nestrămutata convingere a unor cinovnici ai Holocaustului – pentru un evreu, din România sau de aiurea, e o datorie morală să facă orice servicii Mossad-ului, pentru un rus din fostele republici ale URSS e o chestiune de onoare să colaboreze cu KGB-FSB, iar un român, dacă ar fi conlucrat cu organele de stat din patria sa, este automat un criminal? Pe cine vor convinge autorii de la „reviste formidabile” că ei ar avea o abordare obiectivă, cind se trădează atât de ușor că lor nu le plac ideile rasiste, ultranationaliste, comuniste, kominterniste etc. numai atunci cind li acuză de acestea pe alții?

Cunosc intelectuali evrei care se ghidăză în viață de convingerea lui Ben Gurion privind indisutabilă supremăție, morală și intelectuală, a evreilor în această lume, lăsând să se înțeleagă că acest postulat stă la baza existenței lor. O fi având dreptate acest George Washington al Statului Israel în ceea ce privește supremăția intelectuală, mai greu e cu supremăția morală. Și M. Shafir scrie foarte frumos despre moralitate, despre bunul-simț și alte asemenea virtuți, dar nu își face nici o problemă că prin acest op calcă mojicește pe un mormint, că răscolește liniștea, tulbură veșnicia de dincolo a unui om. A unui om, pur și simplu, pînă a se ajunge la meritele ori slăbiciunile lui. Iar cine răscolește morminte, nu-i aşa, știm cum se numește și ce î se cuvine.

Septembrie-Decembrie 2006

UCIS, DAR NEÎNVINS ÎN CETATEA DREPTĂȚII NOASTRE

Ultuitorare, copleșitoare e personalitatea lui Nicolae Iorga – istoric, critic literar și de artă, filozof, scriitor, memorialist, animator al vieții științifice și culturale, fruntaș al vieții publice etc., etc.

Doar într-o „vieță de om...”. Într-o „vieță de om așa cum a fost” (17 iunie 1871, Botoșani – 27 noiembrie 1940, pădurea de la Strejnic, județul Prahova), N. Iorga a scris circa 1250 de cărți, vreo 25 mii de articole, mai ținând și alte mii de prelegeri, conferințe și „în toate domeniile sale de manifestare, Nicolae Iorga și-a pus amprenta geniului..” (Mircea Zaciu). Aproape 40 de universități și academii din Europa l-au ales membru titular sau i-au acordat titlul de Doctor Honoris

Causa, astfel recunoscindu-l, încă din timpul vieții, ca pe „una din acele personalități legendare înspite pentru veșnicie în glia țării sale și în istoria inteligenței umane” – după cum avea să se exprime mai apoi istoricul francez Henri Focillon. Unele amănunte din viață de savant a lui N. Iorga au iz de legendă: se spune, bunăoară, că în anumite situații, își dicta articolul sau prelegerea, concomitent, unei stenografiste – în franceză, altele – în germană, celei de a treia – în română și, ca printre altele, facea și el însuși notițe, plămădind astfel, o nouă scriere...

În *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, G. Calinescu formulează, necruțător, destule rezerve față de N. Iorga-literatul și esteticianul, cam „încremenit” la receptarea noilor evoluții în domeniul, dar în rest, „dă Cezarului” tot ce i se cuvine: „Personalitatea sa este covîrșitoare (...); „stilist original (...); „specialist total, specialist pe toate laturile (...), [N. Iorga] apare masiv (...) prin numărul uriaș de tomuri scrise și prin multiplicitatea preocupărilor (...); „a călcat cu mintea lui atîtea documente, încît memoria lui însăși va avea tăria unui document (...); „[prin] cunoașterea aproape monstruoasă a istoriei universale și române în cele mai mici detaliu, [N. Iorga este] un istoric care a sorbit apa tuturor (...), direct de la izvoare”; „...Iorga a jucat în cultura română, în ultimele patru decenii, rolul lui Voltaire (...); etc., etc.

Nici nu încap, în sita timpului, nu că să fie cernute de ea, numeroase volume scrise ori elaborate de N. Iorga: serialul *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor* (31 de volume, plus șase volume cu documente din arhive străine); *Istoria românilor*, în zece volume; o *Istorie sintetică a literaturii române*, alte cîteva zeci de cărți despre mai toate aspectele vieții spirituale a românilor, de-a lungul veacurilor; *Bizanț după Bizanț și Studii bizantine* (trei volume) și alte zeci de cărți despre diferite popoare și țări vecine sau îndepărtate; zece tomuri de memorii și „judecăți” ale epocii în care a trăit și ale contemporanilor săi etc., etc. În *Generalități cu privire la studiile istorice* prezintă pregnant „uneltele”, mijloacele, criteriile și principiile cu care a reconstituit trecutul românesc și universal, lucrarea dată stînd mult timp la temelia muncii de cercetare a istoricilor noștri, dar și din străinătate. A fondat, a condus, a redactat ziară și reviste (inclusiv *Sămănătorul, Neamul românesc, Revista istorică*, pentru care a și scris masiv), a

Intemciat și animat societăți și fundații culturale, Universitatea Populară din „patria sa cea mică”, Valenii de Munte, neavând echivalente în lume.

Împotriva ultimatumului rusesc. Patriot fervent, luptător pentru unirea tuturor pământurilor românești, nu e de mirare că în cele două ședințe ale Consiliului de Coroană, din 27 iunie 1940, N. Iorga s-a pronunțat categoric împotriva acceptării ultimatumului rusesc privind cedarea Basarabiei și Nordului Bucovinei, sugerând rezistență armată. Desigur, intuia perfect catastrofa pe care o implica un eventual război cu un monstru ca URSS, dar știa la fel de bine că în istorie multe popoare rămân și prin demnitate, nu numai prin tărîa armelor. „Numai șase voturi, din cei 26 prezenți, au fost pentru rezistență. Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în carte de demnitate...”, nota în jurnalul său regele Carol II. Primul era numele lui Nicolae Iorga...

Încă în 1905, cînd Basarabia gema sub cizma rusească, Nicolae Iorga scrie și sensibilizează opinia publică din România asupra existenței dramatice a *Neamului românesc în Basarabia*, subliniind necesitatea salvării românilor basarabeni din „duhoarea de temniță zăcută”, mintuirii noastre de „efectele putrede ale stăpinirii de asiatică apăsare”. În 1912, cînd în stînga Prutului ruși „sărbătoreau”, cu un fast tipic scenariilor tielui de cuceritori, N. Iorga editează volumul monografic *Basarabia noastră*, „adăvărata evanghelie de mîngiile și încurajare a românilor basarabeni” (Ion Pelivan). Tot pe atunci, referindu-se la perspectiva unirii Basarabiei cu România, N. Iorga scria: „Și făgăduim că vom da tot ce e mai bun în noi, credință și muncă, noi însine și urmașii noștri, pentru ca vechea nedreptate să se steargă și viața liberă națională să domnească și pe aceste plăuri ale întunericului și robiei, unde dreptul nostru veșnic ne cheamă”. Ca nimeni altul dintre intelectualii și patrioții români, N. Iorga a calificat Basarabia (în 1931) ca „mina dreaptă a trupului României”, iar în seara de 27 iunie 1940, față cu tragedia cedării către URSS a Basarabiei și Nordului Bucovinei, savantul i-ar fi spus cu amărăciune suveranului că astfel pierde cea mai prețioasă perlă din coroană...

„Cugetări”. Din vasta operă a lui N. Iorga se detasează vădit un volum intitulat nepretențios: *Cugetări*, scris/editat prin 1910 și care include circa 2300 de aforisme. De valoarea deosebită a acestei cărți

ne dumerim mai bine citind aprecierea dată de către Barbu Theodorescu (1905–1975; bibliograf, istoric al literaturii și artei române, fost secretar al lui N. Iorga), în prefată: „Volumul de *Cugetări* reprezintă sinteza de gîndire a lui Nicolae Iorga, fiind esența întregii sale opere, totodată una dintre cele mai de seamă cărți din întreaga cultură românească. Alături de *Poeziile* lui Eminescu, *Cugetările* domină și luminează, prin generații și peste generații, alcătuind, cele două opere – temelia edificiului spiritualității românești”.

Registrul de subiecte al *Cugetărilor* este incredibil de larg; aria lor tematică ar satisface cele mai diferențiate gusturi, interese, pretenții. Totuși, în centrul atenției sale se află *omul*: acest substantiv figurează în sute de cugetări. Urmează, apoi, numeroase referiri la: *suflet, adevăr, bine/bun/bunătate, carte, a cugeta, (a fi) dator, drept/dreptate, faptă, a gîndi, a ierta, a iubi, înțelegăt, lume, lumină, minte* (în sensul de *înteluc*), *muncă, prietenie, frăție, popor, neam* (în sensul de *popor, națiune* – accepție devenită de ocără în scrierile unor „europeniști” de la București, dar și de la Chișinău!), *a ști, a trăi, viață, vrednicie...* Vom cita, pentru deliciul dvs., doar cîteva din cugetările iorgiene, cu unele din aceste cuvinte-cheie: „Vorba bună și zîmbetul și fapta binefăcătoare sunt raze ale soarelui răsfrînte în sufletul omului”; „A scrie o carte înseamnă a face actul social al frumuseții și înțelepciunii”; „Cel mai bun monarh e un ideal național, cel mai bun președinte de republică – o cultură morală”; „Un om cult înseamnă o minte deschisă către bunătate și frumusețe”; „Frăția sentimentală dintre români trebuie preschimbătă într-un simț de unitate cu toate urmările de solidaritate și muncă-impreună” și a.

Grandoarea și puterea geniului lui N. Iorga, ponderea autoritații sale științifice și morale, patriotismul său ca o făclie mereu arzînd și luminînd, felul hotărît cu care respingea regimurile autoritare, nedreptatea și violența în societate – toate astea nu au plăcut la mulți, și nu numai în România, cu mult înainte de acel sfîrșit fatal, care, printr-o bizară coincidență, s-a produs odată cu sfîrșecarea Statului Român întregit, de către agresorii din Răsărit și aliații lor din Apus. Se știe că N. Iorga a fost ridicat, de la vila sa din Sinaia, scara tirziu, cu vreo cîteva ore înainte de omor, de o mină de persoane neidentificate nici atunci, nici mai apoi. Nelegiuirea a fost atribuită „Gărzii de fier”;

peste ani, după deschiderea mai largă a arhivelor, s-a vorbit și despre „urma kominternistă” în săvârșirea acestei crime abominabile. Așa sau altfel, sălbăticia asasinilor a atins cote monstruoase: după ce l-au omorât, în pădurea de la Strejnicul, nu departe de Vălenii de Munte, barbarii i-au smuls barba, fir cu fir... După cum observase un cronicar al acelor vremuri tulburi, de blestem, prin omorîrea lui N. Iorga, România a fost întoarsă, brusc, cu vreo cîteva secole în urmă.

Revenind la *Cugetări*, aflăm și acest gînd iorgian: „În cetatea Dreptății tale, poți fi ucis, învins, însă, nu”. Marele Nicolae Iorga rămîne, desigur, un neînvins. Și o prezență vie, continuă: în analale științei și culturii, în zbuciumul fără sfîrșit al iubitorilor de Neam, în sufletele celor capabili de a se mîndri că destinul i-a pus în aceeași Cetate cu oameni ca Nicolae Iorga.

(„Timpul”, 25 noiembrie 2005)

LITANII PENTRU MIRCEA VULCĂNESCU

Personalitatea și opera lui Mircea Vulcănescu constituie o expresie elocventă a geniului românesc, un argument pregnant că poporul nostru are geniu. Despre geniul lui M. Vulcănescu, despre talentele și capacitatele sale de excepție, pluridimensionale, polifonice, s-a vorbit încă în timpul vieții sale. Constantin Noica, de pildă, scrie în mai multe rînduri despre genialitatea prietenului său: „Mircea Vulcănescu n-avea măsură (...), avea un titanism în el, dar un titanism blajin (...) cînd vorbea filozofie, parcă se năștea din el...” La fel și Mircea Eliade, constată că M. Vulcănescu „fusese dăruit cu toate darurile (...), triumfase întotdeauna și pe toate planurile”; dar „privea toate însușirile și succesele lui ca niște daruri ale vieții, pe care le îngăduise Dumnezeu”, conștient că „darurile, ca și încercările, vin tot de la Dumnezeu”. Făuritorul, iar ulterior și președintele Ceho-Slovaciei interbelice, prospere, Tomas Masaryk, el însuși filosof și sociolog, luînd cunoștință de un *Proiect de relansare economică pentru Estul Europei*, întocmit de M. Vulcănescu, a exclamat: „Il à de traits de génie!” – „Are scînteieri de geniu”. Mai mult: sociologul, economistul cu două doctorate și poetul Paul Sterian vedea în bunul său amic și coleg de idei M. Vulcănescu o

„sinteză” a lui N. Iorga, D. Gusti, V. Pârvan și Nae Ionescu!... Profesorul Marin Diaconu, cel mai asiduu, mai competent și mai eficient valorificator și editor al operei vulcănesciene (postume) dă, în această ordine de idei, o explicație: „...Într-o epocă de tot mai strictă specializare, specializările lui (Mircea Vulcănescu) – intelectuale, nemijlocite, au mers în direcții multiple: către filozofie, sociologie, economie, istorie socială, etică sau doctrină religioasă, dar și artelor plastice, muzicii sau literaturii le-a dăruit destul din timpul său”.

Viața lui Mircea Vulcănescu, pînă la armistițiul româno-sovietic din 23 august 1944, pînă la răsturnările survenite odată cu sfîrșitul celui de al doilea război mondial, constituie o doavadă grăitoare cum se poate realiza un geniu, un talent ieșit din comun, într-o țară liberă, și care își adunase aproape întreaga națiune în perimetru unui stat clădit pe temeiuri democratice, pe valorile civilizației europene.

Supliciul, jertfa, moartea lui Mircea Vulcănescu ne arată ce se poate întîmpla chiar și cu un geniu atunci cînd unei țări i se impune un regim totalitar de factură străină, cînd străinii aduc la putere pe niște nechamați. Căci martiriul și groaznicul lui sfîrșit, în pușcăriile comuniste, au fost posibile tocmai atunci cînd s-au contopit cel mai fatal ura de clasă, ura proletară, plebeiană, cu ura komintrenistă.

În 1946, ca subsecretar de stat la Ministerul de Finanțe, M. Vulcănescu a fost arestat, „judecat” și condamnat la opt ani de închisoare, în lotul foștilor demnitari din Guvernul Mareșalului Antonescu. Trăind într-o absolută vrednicie, a primit cu demnitate calvarul, chinurile la care a fost expus, despre care i-a spus odată soției că sunt mai oribile decît cele descrise de Dostoievski în *Amintiri din casa morților...* Într-un duel cu niște neoameni și-a păstrat deplin omenia, nu a condamnat, nu a vorbit de rău pe cei care i se cerea să-i condamne, nu și-a exprimat regretul pentru implicarea în acțiuni care aveau scopul să salveze, aşa cum se credea oportun atunci, națiunea și țara. A primit cu demnitate și moartea, căci își ruga colegii de celulă să nu-l lase să adoarmă, pentru a nu se stinge în somn. Om cu credință sinceră și adîncă în *Bunul Dumnezeu cotidian*, în ultimele sale zile Mircea Vulcănescu a rugat, în spiritul unui apostol mucenic: „Să nu ne răzbunați!” Era sfîrșit de octombrie 1952...

... La festivitățile prilejuite de Marea Unire a românilor, de la 1 Decembrie 1918, alături de personalități marcante ale vieții publice

și culturale românești, ca Miron Cristea (viitorul patriarh), Ion Gh. Duca, ministrul instrucțiunii, Petre Haneș (istoricul literar originar din Călărașii basarabeni), ei bine, alături de aceste notorietăți a salutat nașterea Statului Român întregit și elevul Mircea Aurel Vulcănescu de la Liceul „Sf. Sava”, de 15 ani neimpliniți. Este firesc ca Mircea Vulcănescu să fi trăit intens, întreaga sa viață, destinul României Mari, este firesc să fi trăit cu durere sfîrtearea patriei, în vara anului 1940, și să se fi bucurat de tentativa de a reface acea Românie, peste un an, în vara lui 1941.

A avut parte de numai 48 de ani și opt luni de viață pămîntească, de fapt – de numai 42 de ani, căci cei șase ani de detenție nu pot fi puși la contribuție, chiar dacă atunci a fost nevoie să-și scrie o carte capitală, *Ultimul cuvînt*, rostit în fața zbirilor. În România stalinizată, apoi în cea ceaușizată, numele și operele sale au fost tabuizate. Abia după 1990, grație strădaniilor dnei Măriuca Vulcănescu, succesoarea de drept și de suflet a operei și crezului tatălui său, și datorită eforturilor unor cercetători ca Marin Diaconu, au început să fie editate scările lui Vulcănescu: cele filozofice, de etică, sociologie, economie, istorie, texte religioase... de tot, se pare, au apărut deja vreo 12 volume. Însă creația sa literar-artistică continua să rămînă o terra incognita. S-ar găsi și o explicație acestei neglijări, care, credem, devine și mai clară dacă se fac niște analogii. Oricît de singulare ar fi geniile, viața, activitatea, opera lor oricum incită la paralele; la o analogie vom recurge și noi. Nu-i așa că Michelangelo a fost mult apreciat de îndată pentru sculpturile *Pieta*, *Moise*, *David* etc., pentru fresca *Judecata de apoi* din Capela Suxtină, pentru edificiile din Piața Capitolului și macheta cupolei de la bazilica Sf. Petru din Roma? Însă ca autor de *Sonete* a fost descoperit și prejûdit cu mult mai tîrziu. Mai aproape de noi: Nicolae Iorga nu s-a înscris plenar în istoriile literaturii române, deși *Cugetările sale*, de ex., fac dovada unei specii literare cu nimic inferioară *Reflecțiilor* lăsate de prințul La Rochefoucauld, unanim considerate, nu numai în Franță, dar și la noi, de G. Călinescu inclusiv, ca niște creații literare remarcabile.

Dar iată că recent, datorită unui concurs norocos de imprejurări: dorința dnei Măriuca Vulcănescu și receptivitatea dlui conf. univ. dr. în economic Vasile Soimaru, cunoscut și ca publicist și maestru fotograf, a devenit posibilă apariția unui frumos volum cu poezii și traduceri de

Mircea Vulcănescu. Sunt meritorii contribuțiiile dnei Raisa Sochirca – directoarea Editurii *Prometeu*, cele ale dlui Vitaliu Pogolșa – pictor și designer; subsemnatul a scris nota asupra ediției și postfața cărții, iar Teodor Buzu, talentul nostru pămîntean stabilit în Cehia, a acceptat generos ca volumul să fie ilustrat cu reproduceri din picturile sale.

Cartea *Litanii pentru trei stări: Poezii. Teatru. Traduceri. Adaptări* de Mircea Vulcănescu (Ed. *Prometeu* / Combinatul Poligrafic, Chișinău, 2004, 176 pag.) a constituit obiectul unei excepționale manifestări culturale, găzduită (ca și alte activități consacrate lui M. Vulcănescu) de Biblioteca Publică *Onisifor Ghibu*, la 4 noiembrie a.c., într-o zi bacoviană, asemenea celei în care s-a prăpădit marele Mircea Vulcănescu, cu 52 de ani în urmă, în pușcăria comunista de la Aiud, fiind înmormântat într-o groapă comună, al cărei loc nu se va ști probabil niciodată... La deschiderea festivității omagiale, dna Elena Vulpe, directoarea bibliotecii-gazdă, a salutat prezența la acest eveniment cultural și civic de importanță majoră a unor personalități marcante ale culturii noastre, mulțumind călduros dnei Măriuca Vulcănescu, fiica protagonistului, pentru că a onorat lansarea, în inima capitalei basarabene, a unei cărți de trăire poetică românească. Dna R. Sochirca și dl V. Soimaru au relatat și despre felul cum au văzut lumina tiparului *Litanii...* vulcănesciene, mulțumind celor care au contribuit direct la editare, inclusiv sponsorilor – șapte oameni de bună-credință, originari din comuna Cornova, Ungheni. Au rostit emoționante cuvinte de dragoste și recunoștință pentru opera, crezul și jertfa lui Mircea Vulcănescu: Andrei Vartic, Nicolae Dabija, Vasile Vasilache, Vlad Zbârciog, prof. univ. dr. Dragoș Vicol, prof. Dumitru Păsat... S-a subliniat că asistăm la punerea în drepturi a creației poetice, ca și a unor traduceri făcute de Mircea Vulcănescu, căci volumul *Litanii pentru trei stări* este o premieră editorială absolută în întreg spațiul românesc. S-a menționat că asistăm la un act de justiție: Mircea Vulcănescu este recuperat, și pe această cale. Sau, exprimându-ne în termeni mai apropiati de spiritul litanilor, astfel lui Mircea Vulcănescu își se întoarce darul pe care ni l-a făcut el cîndva... Prin talentele sale, prin dragostea fierbinte față de patrie, inclusiv față de Basarabia, prin modelul etic rarăsim pe care ni l-a oferit trăind, creînd, trecînd creștinește prin groaznice încercări, expus total prigoanei comuniste, antihriste, și prăpădindu-se ca o tortă strălucitoare, inundată de o avalanșă de noroi.

Actrița emerită *Ninela Caranfil*, de la Teatrul Național Mihai Eminescu, și regizorul artistic *Ilie Stratulat* de la Radio Moldova au recitat „flori alese” din poezia lui Mircea Vulcănescu. Trei splendide domnișoare ce formează un admirabil grup numit *Zbânt* au introdus în sala festivității o undă proaspătă, interpretând cîteva potpuriuri de muzică românească – omagiu Mariei Tănase, Mariei Lătărețu, Mariei Drăgan, altor Marii ale melosului românesc. Ca și în alte rînduri, a fost remarcabilă prezența maestrului *Glebus Sainciuc*, cel care a surprins cu finețe chipurile multor participanți la manifestare. Profund emoționată, dna *Măriuca Vulcănescu* și-a exprimat admirația și recunoștința pentru ceea ce se face, și pentru cît de mult e cunoscut și prețuit Mircea Vulcănescu la noi, mulțumind tuturor celor implicați cu atîta suflet la omagierea tatălui său, care, după decenii de nedreaptă neglijare, este reabilitat, descoperit și valorificat, spre binele celor pentru care a trăit, a creat, a suferit: conaționalii săi, poate mai ales tinerii, indiferent unde i-au lăsat vitregiile istoriei.

La festivitatea de lansare a cărții lui M. Vulcănescu s-au auzit impresii pline de încîntare, aprecieri elogioase referitoare la creația sa poetica. După o lectură mai atentă, se vor da, desigur, note și mai precise creației literare a lui M. Vulcănescu. Versurile lui, adică cele adunate în placheta *Litanii pentru trei stări*, sunt, fără doar și poate, inegale, cert e însă că prevalează *poezia*, căci autorul are fler, agilitate, are imaginea debordantă, are gînduri adînci, are simțire, vibrație... Atașat în mod firesc de formele clasice, fascinat adesea de ritmurile creației populare, lirica lui M. Vulcănescu are și o sesizabilă modernitate; în fine, găsim în poeziile și tâlmăcirile sale un limbaj extrem de plastic, colorat, mustos, cum, posibil, și l-ar dori mulți scriitori consacrați. Mi se par remarcabile multe traduceri făcute de M. Vulcănescu – din François Villon, Charles Baudelaire, Charles Péguy, din Goethe, Heine sau din Rainer Maria Rilke.

Ni se pare semnificativ faptul că *Litanile pentru trei stări* de M. Vulcănescu văd lumina tiparului în „România din afara României”, la Chișinău. Cu diferite ocazii, inclusiv ca participant la expedițiile monografice ale profesorului Dimitrie Gusti, Mircea Vulcănescu a vizitat diferite colțuri ale țării, poposind și în Basarabia. Astfel, în vara lui 1931 el a ajuns la Cornova, din județul Orhei, sat ales pentru cercetarea de către D. Gusti ca un sat românesc model, exemplar. La

începutul lui 1932, la Institutul Social Român din București, M. Vulcănescu a prezentat două comunicări inspirate de Cornova: *Structura vieții economice a satului și Gospodăriile (satului)*. Nu cred să existe și nu știu dacă vor exista analize mai serioase dedicate satului basarabean din acest unghi de vedere! În 1938, M. Vulcănescu a scris pentru Enciclopedia României studiul *Războiul pentru întregirea Neamului*, calificat de M. Eliade ca „cea mai clară, cea mai documentată și mai sistemic organizată monografie asupra acestui subiect”. În capitolul *Vremuri de cumpăna*, autorul scrie cu multă căldură despre noi, despre „timpul de jale” ce se abătuse peste Basarabia de atunci, terorizată de bandele bolșevice, despre jertfa lui Murafa, Hodoroaea și Mateevici, despre elanul patriotic și curajul manifestat de majoritatea membrilor Sfatului Țării, calificînd Unirea din 27 Martie 1918 ca pe un „act de dreptate dumnezeiască... o îndurare a Proniei cerești față de jertfele săvîrșite de acest neam pentru împlinirea unității sale nu numai în acest război, ci în veacul veacurilor... una din cele mai mari minuni ce ne-au fost date să trăim!” Într-un poem de factură folclorică, *Scrisoarea lui Ștefan Vodă*, compus în 1942, și care poate fi asociat nu numai ca ritm *Doinei* lui Eminescu, M. Vulcănescu evocă multime de toponime basarabene, doavă că acestea i-au fost la fel de familiare, dragi ca și cele din oricare alt colț al României. Așadar, M. Vulcănescu ne-a văzut, ne-a simțit ca o parte integrantă a națiunii române. Si dacă aşa ne-a perceput un titan, un geniu ca M. Vulcănescu, nici nu trebuie lăuată în seamă demagogia moldovenistă a unor pigmei, la minte și la suflet – de la Chișinău sau de pe aiurea!

Printre invitații de onoare la această lansare era și acad. Mihai Cimpoi, autorul *Istoriei deschise a literaturii române din Basarabia*, în care exegetul, dacă ținem bine minte, include și o categorie de literați ce pot fi calificați ca „basarabeni prin adopție”, altfel zis, scriitori ale căror destin și/sau tematică aveau afinități cu Basarabia. Nu e în stilul nostru de a face sugestii academicienilor, totuși, ne permitem să formulăm o propunere: Mircea Vulcănescu, poate mai ales după apariția în premieră absolută la Chișinău a cărții sale cu poezii, traduceri și adaptări, ar merita să fie inclus, oricît de sumar, într-un colț de pagină din *Istoria deschisă...* a lui M. Cimpoi.

Mircea Vulcănescu, neîndoios, merită din plin să i se facă acest și alte semne ale recunoștinței noastre. La lansarea de la Biblioteca

O. Ghibu se părea că întreaga asistență (formată din intelectuali de marcă, dar și din studenți de la ASEM, USM, ULIM, elevi de la Liceul român-englez *Mircea Eliade*) a trăit înfăptuirea acestui gest omenesc, creștinesc, românesc – în spiritul lui Mircea Vulcănescu, nu oricum! – de cinstire a memoriei unui remarcabil înaintaș. Desigur, M. Vulcănescu credea în comunicarea dintre trupul trecător și sufletul înălțat în tării, și dacă e aşa, văzind cum a fost omagiat, chipul lui, și aşa luminos, s-o fi luminat și mai mult.

(„BiblioPolis”, nr. 2, 2007)

„CA UN VREJ DE LUMINĂ, DE DUPĂ VIAȚA CĂRȚILOR...”

Cel mai de seamă bibliolog român al secolului ce a apus, N. Georgescu-Tistu, s-a născut în 1894, la Cotești, județul Vrancea, într-o familie de țărani.

Rămas orfan de mic copil, termină Colegiul din Craiova, apoi Facultatea de Litere și Filozofie din București – datorită concursului unui cununat, actorul Ion Stănescu-Popa, dar, firește, mai ales grație excepcionalelor sale capacități. Dintre profesorii care l-au marcat în mod deosebit au fost: Nicolae Iorga, celebrul filolog și lingvist Ovid Densusianu (1873–1938), precum și faimosul bibliograf și editor Ioan Bianu (1856–1935).

Activează un timp la Cluj, în învățămîntul public, debutează în presa periodică cu poezii de factură simbolistă, concomitent scriind articole pentru diferite publicații din acest mare centru cultural al Transilvaniei. În 1921, remarcabilul lingvist Sextil Pușcariu, tot el rectorul Universității din Cluj și editorul revistei filologice *Dacoromania*, îi propune colaborarea la rubrica bibliografică a acestei publicații. Impresia bună pe care au lăsat-o recenzile și revistele bibliografice este decisivă pentru alegerea lui N. Georgescu-Tistu, alături de alți tineri intelectuali români, pentru a fi trimis la completarea studiilor de specialitate în Franță. Menționăm că această inițiativă a selectării unor bursieri deosebit de dotați, pentru aprofundarea studiilor în Franță și în Italia, aparținea unor somități ale științei ca Nicolae Iorga și Vasile Pârvan.

Astfel, între 1924 și 1926, N. Georgescu-Tistu se află la Paris, unde audiază cursuri de istorie literară – la Sorbona și la Collège de France, precum și cursuri de bibliografie și arhivistică – la Ecole de Chartes și de biblioteconomie – la Ecole de bibliothécaires, întemeiată și patronată de Asociația bibliotecarilor americană. Se familiarizează temeinic cu bibliografia și bibliologia clasică, precum și cu noile orientări în domeniul științei despre carte și biblioteci. Concomitent, face cercetări la Biblioteca Națională a Franței, astfel pregătindu-și doctoratul, pe care-l ia în 1927 la Cluj. În 1926 urmează un stagiu la Institutul Internațional de bibliografie din Bruxelles, Belgia. Mai face o călătorie de studii în Italia, apoi acumulează, conform propriilor mărturii, valoroase cunoștințe din experiența biblioteconomiei și bibliografiei germane (în 1928 – la Deutsche Bucherei din Leipzig și în 1932 – la Biblioteca de Stat din Berlin și la Universitatea din capitala germană, unde cu o jumătate de veac și mai bine în urmă studiasă și Mihai Eminescu). Încă în 1922 luase cunoștință și de concepția bibliologică rusă, citind, în traducere franceză, monografia *Introducere în psihologia bibliologică* de Nikolai Rubakin.

Astfel că formația profesională a lui N. Georgescu-Tistu s-a făcut sub auspiciile celor mai de seamă protogeniști ai bibliologiei moderne, din cele mai importante centre de specialitate din Europa de Vest, cu o apreciabilă deschidere spre tendințele novatoare ale școlii bibliologice din SUA și spre ceea ce dăduse mai valoros știința cărții ruse, ai cărei promotori se aflau pe atunci deja în emigratie. În Occident publică, în franceză și în italiană, primele sale studii de specialitate, prețuite și elogiate de îndrumători și colegi de breaslă.

A revenit în patrie pe cind activitatea bibliologică se află într-un stadiu departe de a fi satisfăcător. (Cum avea să noteze în studiul *Domeniul și însemnatatea bibliologiei*, însuși „cuvântul bibliologie e puțin cunoscut la noi, dar devine din ce în ce mai necesar”). Era însă nu numai pregătit, dar și decis să se implice energetic în promovarea bibliologiei, plasarea ei la un loc binemeritat, indispensabil evoluției culturale, științifice, iar în ultimă instanță – și social-economice a poporului din ale cărui rânduri se ridicase: (...) Din dezbaterea în străinătate a altor probleme ridicate de acest minunat vehicul al gîndirii, carte, neîntrecută nici de film și nici de radio, pot rezulta utile sugestii

pentru organizarea acasă la noi, în România, a domeniului bibliologiei", N. Georgescu-Tistu era convins că „*mumai lămuriri asupra soluțiilor celor mai potrivite și încercate, vor putea contribui și românilor la această rețea universală a informației științifice, fără de care nu e posibil nici un progres temeinic al culturii*”. (Citat după *Domeniul și însemnatatea bibliologiei*, sublinierile noastre – VI, P.).

N. Georgescu-Tistu s-a afirmat, neîndoios, ca cel mai de vază bibliolog român al epocii, mai ales de la mijlocul anilor '20 și pînă la sfîrșitul anilor '40 –, cînd în România a fost instaurat regimul totalitar de factură sovietică, acel regim care a desființat atîtea realizări, inclusiv bibliologia ca știință și practică. Dacă B.P. Hasdeu a folosit primul termenul *bibliologie*, Georgescu-Tistu îl precizează, atribuindu-i semnificația, conceptual pe care le comportă și astăzi respectiva noțiune. Încă în 1928, în prelegherea de deschidere a cursului său de la Școala Superioară de arhivistice și paleografie din București, menționează: „*Bibliologia e o disciplină care și încheagă întreaga osatură sub ochii noștri. E de o structură delicată, avînd ca obiect raporturile dintre autor, carte și cititor*”. Domeniul științific al bibliologiei este elaborat și dezvoltat într-o serie de lucrări, care nu și-au pierdut nici azi actualitatea: *Studiul și organizarea cărții* (1929), *Depozitul Legal, bază a bibliografiei naționale* (1932), *Orientări bibliografice* (1938) – primul volum de teorie bibliografică românească; ciclurile de prelegeri universitare litografiate *Curs de bibliologie* (1946), *Munca intelectuală* (1947), *Scris și carte* (1948). Acest subiect major este abordat în mai multe scrîeri inserate în revista de specialitate *Scriptum* (a apărut la Brașov, în anii '40 ai secolului trecut), iar tangențial – în volumele *Bibliografia literară română* (1932) și *Vocabular de bibliologie* (1965).

În anii '30 ai sec. XX, cînd din vreo 30 de state europene doar cîteva mai dezvoltate (Franța, Belgia, Germania, Elveția, Italia) aveau Depozite Legale, N. Georgescu-Tistu opta pentru promulgarea, îmbunătățirea și respectarea necondiționată a Legii Depozitului Legal (numită și Legea exemplarelor obligatorii). Cărturarul explică astfel „sensul cel mai larg și mai simplu” al termenului Depozit Legal: „*de stringere a publicațiilor unei țări și asupra acestei țări, printr-o dispoziție legală, într-un depozit sau o bibliotecă mai mare, mai ordonată și mai sigură, ca să existe o informație asupra producției scrise*”. Considerind că

menirea bibliotecilor „*mai mari, mai ordonate și mai sigure*” este „*de a păstra fiecare gînd scris*”, el vedea în Depozitul Legal, pe bună dreptate, „*mijlocul cel mai sigur pentru apariția unei bibliografii naționale*”, care trebuie să fie o bibliografie „*cu caracter științific, periodică, menită să amintească tot ce se tipărește în legătură cu un popor*”. Intuind dificultățile ce pot apărea în completarea Depozitului Legal, N. Georgescu-Tistu propune ca „*obligația să cadă în primul rînd asupra tipograflor*”, pentru că aceștia „*pot fi efectiv controlați și numai în lipsa lor, asupra editorilor și autorilor*”.

După cel de-al Doilea Război Mondial, în 1948–1949, publică și un curs de biblioteconomie, dovedă a unei atenții sporite pe care o acorda științei organizării bibliotecilor.

Obiecte ale preocupărilor permanente ale lui N. Georgescu-Tistu au fost conceptul de bibliotecă și noțiunile legate indisolubil de această instituție: *cadrele de bibliotecari, cataloagele, documentele de bibliotecă, clasificarea, bibliografierea lor* și. a. A dat aprecieri la cel mai înalt grad activității bibliotecilor în viața societății: „*Biblioteca dinamizează ideile, înlesnind omului de știință sau literatului să creeze cărți, iar publicului să se folosească de bunurile spirituale create*”; „*Biblio-tecile publice, de cultură generală, destinate să înalte cultura poporului, sunt de multe ori mai importante decât înseși școlile*”. În acest context, propunea, încă în anii '20–'30 ai secolului trecut, specializarea principalelor biblioteci pe ramuri ale științei și culturii. Opta pentru un statut sigur, dacă nu preferențial, al bibliotecarului, pentru o legislație a bibliotecilor, „*care să prevadă*” și „*formarea unui personal selecționat*”, căci, considera el, bibliotecarii „*nu pot face un lucru bun și durabil fără o temeinică pregătită profesională*”.

N. Georgescu-Tistu a dezvoltat o intensă activitate profesorală. Din 1928 și pînă în 1949 a finit cursurile de bibliologie la Școala Superioară de arhivistice din București. În 1932, după ce obține titlul de doctor docent în bibliologie, îl se oferă, în cadrul Facultății de litere și filozofie din București, o docență în bibliologie și biblioteci, transformată în 1938 în conferință. În 1942 conferința este recunoscută ca independentă, pe lingă ea organizîndu-se un seminar și o bibliotecă specializată. Organizează în cadrul seminarului un cerc de studii bibliologice, care a funcționat în anii 1942–1948, fiind prezentate peste 120 de conferințe

ce au întrunit peste 2.300 de audienți. „Pentru a înțelege larga audiencă de care s-a bucurat cercul de bibliologie condus de N. Georgescu-Tistu ar trebui să ne referim mai ales la farmecul personal cu care inițiatorul lui știa să creeze o atmosferă intelectuală, să susțină cu pasiune cursuri într-o specialitate pe care mulți o cred pînă azi de o ariditate exasperantă”, sublinia, în anii '70 bibliologul Dumitru Bălăeț, discipol al lui N. Georgescu-Tistu, îngrijitorul și prefațatorul volumului de sinteză *Cartea și bibliotecile*, tipărit în chiar anul morții marelui său înaintaș, în 1972. Mai adăugăm, că cercul de bibliologie edita, sub conducerea lui N. Georgescu-Tistu, revista („*bulletinul bibliologic*”) *Scriptum*, o publicație unică în felul ei, mult apreciată de personalități ca Perpessicius sau Șerban Cioculescu.

A fost de-a lungul unui deceniu bibliotecar al Facultății de litere și filozofie din București, organizând-o pe principiile științei biblioteconomice moderne. În 1929, din inițiativa sa, pe lîngă Institutul Social Român, interneat de Dimitrie Gusti, se deschide o secție de bibliologie. Aici, în calitate de secretar, organizează cicluri de conferințe, prezente atât de animatorul secției, cât și de alte personalități ale epocii. A participat la organizarea, în 1940, a Centrului român de documentație, care își propunea organizarea informării științifice și tehnice în țară.

N. Georgeescu-Tistu a acordat multă atenție bibliografiei ca disciplină bibliologică, văzind în ea punctea de legătură poate cea mai sigură cu cercetarea științifică. Opta pentru principii, procedee de descriere bibliografică pe cît mai posibil unificate – atât în plan internațional, cât și în deservirea diferitelor domenii ale științei. În opinia sa, bibliografiile de specialitate (de ex., din domeniul științelor exacte sau ale naturii), avînd la bază aceleași principii, urmău să fie alcătuite de specialiști în domeniile respective. În scrieri teoretice ca *Organizarea bibliografiei filologice*, *Către o bibliografie metodică a literaturii române*, *Bibliografia curentă, primul auxiliar al științei*, *Studiul și organizarea cărții* și a. sublinia necesitatea alcătuirii cât mai operative a bibliografilor de specialitate, dar și a celei naționale, punînd accentul pe caracterul lor analitic. Își dorea “să ajungem să avea pentru fiecare epocă, ori curent, problemă și autor de seamă o cercetare bibliografică de seamă” – intenție realizată parțial în timpul activității furtunoase a lui Tistu, dar care se materializează tot mai mult acum, inclusiv de către bibliotecile din Chișinău. Însuși N. Georgeescu-Tistu ne-a lăsat

modele de superbe bibliografii analitice: *Bibliografia literară română* (1932), *Bibliografia publicațiilor privitoare la cultura românească veche* (1934), *Ion Ghica, scriitorul* (1935) și. a.

Pentru a realiza voluminoasa operă de sinteză *Bibliografia literară română*, a depus o muncă cu adevărat titanică, după cum ne putem da seama și din această confesiune a lui Tistu: „Am parcurs, fișă cu fișă, întregul catalog pus de Biblioteca Academiei la dispoziția cititorilor și am cercetat fiecare carte potrivită bibliografiei mele”. Lucrările sale au servit în epocă drept model, îndrumar nu numai pentru bibliografi, dar și pentru istorici și critici literari. Este semnificativă, în acest sens, observația lui G. Călinescu, potrivit căreia „D-lui N. Georgeescu-Tistu î se datorează îndrumări capitale în privința bibliografiei generale a istoriografiei literare române”.

Închinîndu-și viața cărții, bibliotecilor, literaturii, este și firesc ca N. Georgeescu-Tistu să fi avut un adevărat cult pentru cuvîntul scris și tipărit. A scris mai multe articole și studii vizînd istoria cărții și tipăriturilor românești, începuturile bibliotecilor în țările române, i-a pus într-o lumină nouă pe unii bibliofili notorii (T. Cipariu, G. Barițiu, episcopul M. Ștefănescu-Melchisedec, Al. Odobescu, Ilarie Chendi, Ioan Bianu, Al. Sadi-Ionescu și. a.), scoțîndu-i din anonimat pe alții (Badea Cîrțan, hatmanul Dimitrie Sturdza, Narcis Crețulescu etc.). Chiar și titlurile unor scrieri de ale sale comportă o atitudine deosebită față de carte: *Minunea tiparului*, *Motivul cărții în literatura română*, *Paralela scris-carte*, *Ajutorul bibliologiei în munca intelectuală*, *Zâmbava cărții*, *Cărțile ca instrument politic* și. a. A adunat *Gînduri despre carte* (publicate post-mortem) și a tipărit culegerea de texte cu titlul semnificativ *Cîntare cărții* (1957), o antologie a elogioilor aduse cărții, tiparului, literaturii – de către scriitorii români.

A trăit cu convingerea că și în secolul XX „cartea a rămas totuși instrumentul cel mai subtil de perfecționare a minții noastre” și că „forma clasică a cărții, deși concurată azi (în 1948 – n. n.) de radio și cinematograf, va rămîne instrumentul cel mai temeinic pentru cultivarea sufletului oamenilor și pentru înțelegerea pașnică dintre ei”.

Figura neordinară a lui N. Georgeescu-Tistu s-a bucurat încă din tinerețe de frumoase aprecieri. Vom reține pentru cititorii noștri, în încheiere, nota pe care i-a dat-o colegul de breaslă și de idei, Emanoil Bucuță: „Ca un vrej de lumină, pe după viața cărții se completează și

viața cercetătorului ei... "O spusă pe cît de plastică, pe atît de adevărată: ghidat mereu de lumina cărților, N. Georgescu-Tistu a putut arunca, amplificată, peste ele, lumina minții și a sufletului său.

(„BiblioPolis”, nr. 1, 2004)

COLOANA FĂRĂ SFÎRȘIT A SPIRITALITĂȚII ROMÂNEȘTI

La începutul anului 1996, debutam în *Mesagerul* cu o compilație intitulată astfel: „*Cu față spre Brâncuși*”. Mă refeream la restaurarea capodoperei brâncușiene, „Coloana Infinitului”, și cum consideram că noile autorități de la București s-au întors efectiv cu față spre marile valori culturale ale Neamului, naram de o manieră exagerat de optimistă că lucrările de renovare decurg minunat, încît, pe la finele acelui an (1996!), călătorii prin Valea Jiului vor putea vedea în toată splendoarea sa naturală ansamblul monumental din Tîrgu-Jiu, care culminează cu acea Coloană fără sfîrșit a Neamului românesc.

Realitatea s-a dovedit a fi cu totul alta, potrivnică restaurării grabnice și calitative a capodoperei de la Tîrgu-Jiu a lui Brâncuși. Au fost la mijloc nu numai bizare tergiversări, dar și nepermise manifestări de indiferență, ba chiar – se spune – și deturări de sume mari, din contul banilor destinați pentru a se da o nouă viață Coloanei Infinitului. Abia spre sfîrșitul anului curent am putut avea de la București confirmări clare despre finisarea lucrărilor de restaurare a unei capodopere lăsate de izbeliște cu o criminală indiferență. Cel mai curios e că asemenea confirmări nu apar numai de la București. Astfel, în chiar Ajunul Crăciunului, ne-a parvenit un fax din Vilnius: o relatare din ziarul *Lietuvos Rytas* („Dimineața Lituaniei”) – una dintre cele mai populare și mai prestigioase publicații lituaniene – despre „faptul că în România i s-a dat o nouă viață unei capodopere naționale, *Coloana fără sfîrșit*, a lui Brâncuși”. Traduc în adaptare cu dublă bucurie acest articol, semnat *Algimantas Sepuraitis*, și de aceea că, tocmai în acest ziar – cu 24 de ani în urmă, pe cînd se numea *Komjaujimo Tiesa* („Adevărul comsomolist”), iar în lume se marca Centenarul Brâncuși – a fost inserată o consemnare a mea despre „C. Brâncuși sau Coloana fără sfîrșit

a spiritualității românești”. Traducerea din română mi-a asigurat-o buna (mea și a noastră) amică, Violeta Steponaitė, care făcuse studiile la Chișinău, ulterior traducind în limba poporului său mai multe romane politiste românești (de Petre Sâlcudeanu, Rodica Ojog-Brașoveanu etc.), iar cînd președintele Ion Iliescu a vizitat noua Lituania – i-a fost translatoare... Lăsând la o parte nostalgiile, să vedem confirmarea din Vilnius a adevărului că a fost dezvelită a doua oară una din nu prea multele capodopere brâncușiene ce se află în Țară.

În România, s-a dat o nouă viață capodoperei naționale *Coloana fără sfîrșit* a lui Brâncuși

Paradoxal, dar cel mai mare sculptor al contemporaneității, românul Constantin Brâncuși (cunoscut mai ales în pronunția de manieră franceză „Branchuizi”, căci a trăit mai mult în Franța), cel ale căruia creații fac cînste marilor muzee din Paris, Washington sau New York, are relativ puține opere în patria sa. Printre ele, însă, este și obiectul unei justificate mindrii a românilor – ansamblul commemorativ-sculptural din orașul Tîrgu-Jiu. Tratat cu dragoste de popor, dar cu falsă cinstire de către oficialitățile comuniste de la București, cele trei capodopere brâncușiene: „Poarta Sărutului”, „Masa Tăcerii” (ambele din piatră), puse pe o linie ce le unește cu „Coloana Infinitului” (din oțel), au prins a degrada rapid, în ultimele decenii. Aproape cinci ani au durat lucrările de restaurare a principalei din aceste trei sculpturi monumentale, ce formează un admirabil ansamblu, înălțat în anii 1937–1938, într-o grădină publică numită Calea Eroilor. (În anii Primului Război Mondial, locuitorii orașului Tîrgu-Jiu au opus o rezistență desperată nemților; mulți români s-au jertfit atunci, acolo, și sculptorul și-a conceput măreața opera ca un omagiu adus acelor eroi, dar și întreg poporului român.) Recent, la Tîrgu-Jiu, în a cărui preajmă s-a născut și a trăit un timp Brâncuși, au avut loc mari festivități consacrate „redezvelirii” Coloanei fără sfîrșit – un adevărat simbol al spiritului românesc. Pentru cei care nu au avut ocazia să-l vadă, precizăm că monumentul are aproape 30 de metri, fiind realizat din 17 module (romburi) de oțel, din acestea două – la capetele Coloanei –, fiind semi-module. Pe ultimii 20 de cm (la vîrf), Coloana are o înclinație de 7 grade. Între această capodoperă a sculpturii moderne și arta populară românească există

cea mai strânsă legătură: asemenea coloane (stilpi), de circa doi metri, cu micromodule la fel stilizate, se instalau, din cele mai vechi timpuri, pe mormintele tinerilor români, decedați prematur.

Pe parcursul renovării, Coloana a suferit regretabile intervenții, totuși, s-a persistat pentru o restaurare profesionistă. Dirigate de Ministerul Culturii, pe mijloacele bănești de la Guvernul României și de la Banca Mondială, lucrările au fost efectuate de întreprinderea bucureșteană „Turbomecanica”, specializată în fabricarea avioanelor. Aceeași unitate industrială, probabil, va continua opera de restaurare a celorlalte două componente ale ansamblului sculptural de la Tîrgu-Jiu: „Poarta...” și „Masa...”; un milion de dolari fiind economisiți cu acest scop din creditul acordat Bucureștiului de către Banca Mondială.

(„Mesagerul”, 29 decembrie 2000)

CEA MAI MARE MARIE A MUZICII LIRICE ROMÂNEȘTI

Am citit recent o curioasă statistică: fiecare a 20-a româncă se numește Maria... Acest prenume, care în conștiința noastră este asimilat obligatoriu numelui Maicii Domnului, a devenit cu adevărat emblematic în muzica românească: Maria Tânase, Maria Lătărețu, Maria Drăgan, Maria Ciobanu, Maria Bleșu, Maria Dragomiroiu, Maria Iliuț, Maria Mocanu, Maria Sarabăș... și, desigur, Maria Cebotari! Numai 39 de ani i-a hărăzit Domnul Mariei Cebotari, dar cîtă strălucire i-a asigurat într-o viață atât de scurtă și dramatică!

Până pe la finele anilor '80 ai secolului trecut acest nume – Maria Cebotari, și vocea ei de soprână fără seamă, erau prezente numai în uzul melomanilor din Occident. Deși atât la Chișinău, cât și la București, erau în viață încă mulți oameni care o cunoscuseră „pe bune”, o auziseră și o admiraseră, „pe viu”, aici nu se putea vorbi despre un nume atât de glorios al Basarabiei și al întregii români. Numai de aceea pentru că ea cintase în faimoase săli ale unor teatre de operă frecventate la timpul lor și de căpeteniile naziste și jucase în filme care plăceau și acestor căpetenii, inclusiv în pelicula *Odesa în flăcări*, considerată ca o creație profund antisovietică. Este adevărat, în dicționarele de specialitate de

la București numele Mariei Cebotari a fost totuși inclus și în anii de după cel de-al Doilea Război Mondial. Mai timid, punându-se preponderent accentul pe talentul muzical de excepție al Mariei Cebotari, s-a scris și la Chișinău, începând cu anii '70. Muzicologul Radion Arabagi a publicat mai întâi cîteva articole, apoi și o monografie întreagă despre cintăreața Maria Cebotari. În anii de glorie ai ziarului *Înterimea Moldovei* (același deceniu al șaptelea al secolului XX), a apărut o prezentare a celebrei noastre compatriote, scrisă de Ioan Mănășcurtă, iar în revista *Femeia Moldovei* a relatat despre cea mai mare Marie a muzicii lirice românești Vera Malev.

Vera Malev și-a asumat riscul și curajul de a însăila o biografie romană având-o ca protagonistă pe Maria Cebotari. Astfel a apărut în 1986 romanul *Recviem pentru Maria*, primit în genere cu interes și simpatie de critica timpului și de cititorii care pe atunci erau foarte numeroși și avizi de lectură. În culoare se discuta, totuși, că romanul, scris cu simțire și talent, plătește tribut unor calapoade ideologice: de ex., Maria era prezentată excesiv de filorusă și chiar... cu viziuni de stînga, iar culorile Chișinăului din anii '30 erau uneori prea de tot îngroșate în nuanțe sumbre... pentru că nu se putea, conform „doctrinei” ocupanților sovietici, să fie și ceva lumină în anii de regim burghezo-moșieresc, specific României Mari!

Ideea unei reeditări a *Recviemului pentru Maria*, cu revizuirea unor momente biografice din roman, prin ajustarea lor la adevărul istoric, o avea chiar autoarea. Moartea prematură a împiedicat-o să facă, ultimii ani de viață Vera Malev consacrandu-i altui roman, pe care, de altfel, nu l-a scos la capăt și care, cu regret, încă nu a văzut lumina tiparului, deși, se zice, are contururile unei proze destul de articulate.

Ce nu a izbutit să facă scriitoarea, a făcut sora ei, radiojurnalista Nadejda Malev. M-am bucurat sincer că mi-a încredințat mie redactarea acestui roman, care mă impresionase în genere la prima lectură, după lansarea ediției din 1986. În acel an scriitoarea trebuia „să spele” astfel imaginea Mariei Cebotari, încât să fie acceptată și de vechiliile ideologici de la Chișinău. Nu putea Vera Malev să redea în roman, de exemplu, o bine cunoscută declarație a Mariei: „Sunt româncă, iar faptul că mă revendică rușii, italienii, nemții, mă flătează, dar rămîn ceea ce sunt: româncă...” Însă prozatoarea știa adevărul despre Maria, acest adevăr

ar fi dorit să-l fixeze, în măsura în care i-ar fi permis o scriere beletristică, într-o nouă ediție a *Recviemului*...

Micile intervenții operate în recenta ediție nu au atentat în nici un fel la narativarea Verei Malev, scrisă cu insuflețire și cu talent. Astfel, au fost eliminate zeci de poezii de autori ruși de la începutul sec. XX, de care Maria Cebotari mai curind nu știa, dar plasarea lor, a unor versuri de Blok sau Briusov, frumoase, de altfel, trebuia să demonstreze că marea noastră interpretă, ajungind pe culmile gloriei în Occident, nu s-a infectat de „nefastă spiritualitate” de acolo, ci ar fi rămas fidela culturii ruse, ceea ce corespunde foarte aproximativ realității. Au fost sacrificate unele „reflecții” prosovietice ale Mariei – prea de tot erau acestea trase de păr: dacă, de pildă, ea s-ar fi bucurat de ocuparea Basarabiei, de către sovietici, în 1940, ar fi lăsat totul bătă la Berlin, Viena sau Milano și ar fi venit fugăjă să cînte pe scenă de la Bolșoi Teatr!...

Maria Cebotari a interpretat peste 40 de roluri celebre pe scene nu mai puțin faimoase din Europa de Vest și din America de Nord, contactând cu notorietăți ale muzicii din acea epocă: o admirau Arturo Toscanini și Richard Strauss, iar Benjamino Gigli declară că e o mare cinste pentru el să se producă în același spectacol de operă cu Maria Cebotari. A jucat în opt filme, alături de vedete ale cinematografului de atunci, inclusiv alături de soțul ei, Gustav Diessl. Era Maria noastră pe cît de talentată, pe atât de spontană, extrem de emotivă, mistuită de spalme și neliniști, poate și de presimțirea unui final prea de tot grăbit. Își iubea patria – la București se simțea mai bine decât la Berlin, atunci cînd ambele orașe se aflau în stare de război. și își iubea, desigur, baștină... Pare acum incredibil ce putere de atracție aveau pentru Maria Cebotari – cea răsfățătoare de splendorile capitalelor vest-europene – unele obiective din centrul „clasic” al Chișinăului: Catedrala, cinematograful *Odeon*, o cafenea de la parterul Primăriei, inexistentă acum, clădirea în care Sfatul Țării votase unirea Basarabiei cu România și unde făcuse studii muzicale, în fine, actualul Sediu Central al BM „B.P. Hasdeu” – în acea epoca aici se afla hotelul *Suisse* și aici trăseseră și Maria Cebotari, celebră deja.

Tin să menționez că la apariția acestui roman al Verei Malev, care își va găsi (sau regăsi) cu certitudine admiratorii, și-au adus contribuția cîteva distinse doamne: Nadejda Malev, despre al cărei aport am amintit

deja, Raisa Suveică, directoarea editurii *Cartea Moldovei*, și Valentina Buzilă, redactor-șef la aceeași casă de editură.

Prin tipărire cu litere latine a *Recviemului*... s-a făcut și un gest reparatoriu față de memoria celebrei Maria Cebotari, dar și a prozatoarei Vera Malev, care nu ar fi scris o asemenea proză dacă nu intrunea datele necesare, în primul rînd, har de naratoare, apoi o simțire aparte, care se numește în mod diferit, dar noi optăm pentru calificativele de simțire pur omenească și de apartenență la o națiune – aceeași cu a Mariei Cebotari.

(„BiblioPolis”, nr. 3, 2004)

ȘI-A PUS TRADUCERILE ÎN TIPARE CLASICISTE ALE FRUMUSETII ETERNE...

Cu vreo 160 de ani în urmă, Mihail Kogălniceanu îl avertiza pe scriitorii români că traducările nu formează o literatură. Această observație a devenit istorică (și) pentru că viza o epocă în care traducerile ajunseseră o modă păguboasă, în detrimentul scrierilor originale. Oricum, și avertismentul lui Kogălniceanu, credem, a contribuit la o inversare a abordărilor: cea de-a doua jumătate a sec. XIX s-a scurs, în cultura românească, sub semnul unei anumite desconsiderări a traducărilor, acestea fiind trecute în categoria unor indelemitici nu prea onorabile, nici fertile, nici eficiente. Starea de lucruri a căpătat o firească rînduire abia la începutul sec. XX, ajungind la strălucire în perioada interbelică. Iar la un secol și mai bine după lansarea, în revista „Dacia literară”, a acelui semnal de alarmă, pe un segment de spiritualitate românească. În Basarabia sovietizată, au apărut cîțiva traducători a căror muncă a contribuit enorm la perpetuarea limbii române și chiar la înfiriparea literaturii din acest spațiu de românism vitregit de soartă. Printre ei, cap de listă este, neîndoios, maestrul Igor Crețu, care, iată, a ajuns zilele acestea la cea de-a 80-a primăvară.

S-a născut la 21 martie 1922, în s. Vladimirești, comuna Găvănoasa, județul Cahul, într-o familie de intelectuali, descendenți din munții Făgărașului. și-a făcut studiile la Liceul „B.P. Hasdeu”, luind bacala-

reatul în 1942; din octombrie același an urmează cursurile Școlii militare de ofițeri în rezervă la Bacău. Din august 1944, sublocotenentul Igor Crețu se află pe Frontul Românesc, participând la operațiuni militare atât în Țară, cât și în Ungaria și Ceho-Slovacia. „Ordinul de repatriere” îl aduce în Basarabia reocupată de sovietici, dând ascultare și rugăminții părintilor, chinuți aici de foamete și boli. Absolvește Facultatea de Filologie a Universității din Chișinău (1951), apoi Cursurile superioare de pe lângă Institutul de literatură universală „Maxim Gorki” din Moscova (1958).

Lucrează redactor la Editura de Stat a Moldovei (1951–1954), apoi consultant la Uniunea Scriitorilor din Moldova; șef de secție și secretar general de redacție la revista *Nistru* (1954–1966). În această calitate a sprijinit și a îndrumat mulți tineri prozatori și poeți, care au devenit ulterior nume de rezonanță ale literaturii române din Basarabia: I. Druță, L. Damian, Gr. Vieru, A. Busuioc, E. Lotcanu, V. Roșca, Vl. Ioviță, L. Lari, I. Burghiu ș.a. În semn de recunoștință, unii i-au dedicat lui I. Crețu poezii și medalioane, iar cățiva – chiar volume întregi (A. Busuioc – placheta *Dor*, 1963; I. Burghiu – culegerea de povestiri *Soare în cîrjă*, 1966, 1999; D. Fusu – placheta *Mai singur decât cel născut*, 1997).

„Cîntecelile altora înflorite pe înima mea...”

Debutăază cu versuri în anii de liceu (1937), la revista școlară *Licurici*; scrie poezii și în deceniul următor, dar, conștientizând incompatibilitatea discursului său liric cu cerințele unei literaturi indoctrinate, renunță la creația lirică în favoarea traducerilor. Astfel, de-a lungul a cinci decenii, a pus la dispoziția cititorilor de limbă română din stînga Prutului circa 60 de volume de tâlmăciri din zeci de literaturi și autori, „o listă grandioasă”, „într-o limbă a cărei mlădiere și cursivitate îl învecinează cu miracolele poetice populare, iar ca varietate lexicală, nici un dicționar din cele editate nu le-ar putea cuprinde încă” (Al. Cos-mescu).

În anii '50–'60 traduce – așa cum o dictau exigențele timpului, regimului – preponderent și masiv din literatura rusă (Al. Pușkin, N. Gogol, L. Tolstoi, A. Cehov, M. Gorki, S. Esenin, Al. Blok, M. Šolohov ș.a.). A colaborat, la editarea unor volume din creația mariilor scriitori

ruși, cu talentați colegi de breaslă precum: Al. Cosmescu, A. Cupcea-Josu, A. Busuioc, Al. Gromov...

Cu timpul, I. Crețu își diversifică impresionant geografia tâlmăcirilor: *Voinicul în piele de tigru* (cinci ediții) de poetul georgian Șota Rustaveli, *Versuri* de scoțianul Robert Burns, proze de ucraineanul O. Honcean; *Micul Prinț* (cinci ediții) și *Pămînt al oamenilor* de A. de Saint-Exupéry, piese de italianii L. Pirandello și D. Fo, nuvele umoristice de turcul A. Nesin etc. Traducerea poemelor lui Burns, ca și a sonetelor lui Shakespeare, I. Crețu î-o datorează și contribuției surorii sale Aleutina Grigorescu (1920–2000), trăitoare la București încă dinainte de 1940, excelentă cunoșătoare a limbii și literaturii engleze, care î-a pus la dispoziție versiuni juxtaliniare în română.

A tradus cărți și pentru copii: *Micul Prinț*, de care am amintit deja, *Vini-Puf* de A. Milne, *Aventurile lui Neștiilă* de N. Nosov ș.a. Pujini știu că I. Crețu a transpus, în condiții de clandestinitate și fără onorariu, în colaborare cu teologul și poetul N. Doru, *Biblia pentru copii: Povestiri biblice cu ilustrații*, care a suportat cel puțin șase ediții.

Este autorul unei antologii de proză umoristică străină – *Pagini de umor* (1980, revăzută în 1997 cu titlul *Un nebun pe acoperiș*). Culegere cu piese din patrimoniul dramaturgic internațional – *Personaje, personaje...* (1989), gustate și apreciate mult nu numai de actorii teatrului de la noi, a fost și ea reeditată în grăfie latină, cu genericul *Peron teatral* (1999).

În 1969, I. Crețu editează volumul antologic de traduceri *Din poeții lumii*, reeditat în 1981 și 1992. Această carte, cu peste 500 de pagini, include transpuneri din Shakespeare, Burns, Byron, Baudelaire, Petöfi, Pușkin, Esenin, Blok ș.a., făcind de minune dovedă că „generosul talent al lui I. Crețu creează de fiecare dată, în acest lăcaș al poeziei, propriul său sistem de imagini, plin de prospețime, de farmec inedit și totodată extrem de sensibil în păstrarea spiritului poetic al izvorului original” (A. Cupcea-Josu). În 1996, apare la București o ediție comprimată a faimoasei antologii de transpuneri lirice – *Cîntecelile altora înflorite pe înima mea...*, care se încheie cu *Versuri proprii* de I. Crețu, patru poeme „salvate printr-un fericit concurs de împrejurări... în anii de tristă amintire, cind pierdeam nu numai versuri, ci și destine...”. Poemele sunt datate cu anii 1940–1948, an după care, iarăși după mărturisirea autorului, „mi-am încheiat destinul poetic și am devenit traducător”.

Călătorul romantic prin tărîmuri exotice

Prețuit mult pentru tălmăcirile sale – și de simplii cititori, și de oamenii de litere din întreg spațiul lingvistic-spiritual românesc, conform unei judicioase observații a acad. M. Cimpoi, „Igor Crețu este călătorul romantic prin atităa tărîmuri exotice, care reduce farmecul lor într-un vers și într-o fază de proză puse în tipare clasiciste ale frumuseții eterne, prototipale, platonice (...); împărtășește, deci, credința că arta traducerii trebuie să se bazeze pe inspirație, pe temeinicia construcției și frumusețe, ca arta în genere”.

Cu o gravă înțîrziere, eforturile sale de re-creator în română a unor capodopere din literatura universală au fost, totuși, apreciate: I. Crețu este laureat al Premiului de Stat (1972, pentru volumul *Din poeții lumii*, versiunile românești ale prozelor *Suflete moarte* de Gogol, *Donul liniștit* de Šolohov) și laureat al Premiului „Gh. Asachi” pentru adaptarea dramatică a basmului *Micul Prinț*. Maestru emerit al Artelor (1986), Scriitor al Poporului din Republica Moldova (1992), în 1996 i se acordă Ordinul Republicii, iar în 1999 – medalia „Mihai Eminescu”. Însuși ilustrul traducător consideră că cea mai înaltă distincție ce i s-a conferit în ultimul timp este editarea tălmăcirilor sale la București, însă, în alte centre culturale din Țară.

Ajuns la o vîrstă venerabilă, I. Crețu își continuă activitatea (revede unele traduceri, scrie prefețe, comentarii, medalioane despre opere, respectiv despre scriitori și literaturi din care a tălmăcît), opera sa de traducător cu har de la Dumnezeu înscriindu-se temeinic, pe merit, în fondul de aur al patrimoniului spiritual românesc.

Multă sănătate și rezistență, maestre Igor Crețu! Cât mai multe reeditări ale transpunerilor Dvs. – spre consolarea Dvs. și spre binele tuturor celor pentru care le-ați făcut cu trudă grea și inspirată, cu un fin simț al discernământului, cu o generozitate-soră cu sacrificiul de care puțini sunt în stare.

(„Tara”, 19 martie 2002)

LACRIMI ÎN OCHII PREAFRUMOȘI AI SOFIEI ROTARU

Această Glorie a cîntecului românesc, dar, mai ales – ex-sovietic, Sofia Rotaru a ajuns la jubileu. În intenția de a consemna și noi această sărbătoare, căutam o fotografie a artistei și discutam din ce epocă a carierei ei ar fi mai bine să alegem poza: de la debuturi, de la manifestările ei deja plenare, ca interpretă, sau poate că una din ultimii ani. Până la urmă, am ajuns la concluzia unanimă: ce importanță are din ce an e fotografia, că doar Sofia Rotaru nu s-a schimbat defel, a rămas aceeași de cînd o stîm – și la fizic, și la măiestrie!

„Cu vreo 15 ani în urmă, artistă a avut un concert triumfator la Chișinău, ca și celelalte concerte ale sale. Cîțiva gazetari o asaltau să-i „smulgă” cîte un interviu, oricăt de simbolic... Ne-a surprins dureros că vorbea românește, deja, destul de anevoieios. Dar, ce să-i faci cînd ale vieții noastre cărări sătătită de întortocheate și cînd, în cazul unei cîntăreje, cum a fost și este Sofia Rotaru, limba își pierde din primordialitatea pe care punem accentul grav noi, cei complexați, atită decenii, de teroarea împotriva limbii materne.

„Cu vreo 20 de ani în urmă, am avut norocul să o ascult, prima dată, pe Sofia Rotaru, la Moscova. Spectacolul era la Teatrul de revistă, la cîțiva zeci de metri de rîul Moscova și de casa ceea de care nu se putea apropiă oricine, deoarece era populată de mari boși sovietici, inclusiv de octogenarul, pe atunci, Molotov: da, da, acela, „amicul” lui Ribbentrop! Sofia noastră a ieșit pe scenă într-o splendidă vestimentație, cu o ie brodată ca în Bucovina. Primele cîntece interpretate au fost niște stilizări din folclorul românesc... Poate de aceea că în sală erau mulți de-al noștri, ori poate că erau mulți melomani de gust, însă această exotică – pentru Moscova – apariție în scenă a Sofiei Rotaru a provocat o nemaipomenită rumoare, ba chiar învălmășeală. Făcea acolo galerie un grup destul de numeros de *hippies*: ei vociferau cu totul nesovietic, agitând nervos stegulețe ale unei țări străine – am putut preciza că drapelul era al Norvegiei. Acești tineri erau studenți mediciști la Oslo, dar vorbeau, uluitor, aproape toți, franceza și căutaț pe cineva să le precizeze cine e această vedetă, necunoscută lor. Deși subsemnatul o rupea pe franțuzește, i-am ajutat împreună cu o domnișoară, pe atunci, o viitoare crainică și reporteră – mai întii la Chișinău,

iar, în prezent – la București, Eugenia Guzun. Aflând cine e Sofia Rotaru, *hippies-ii* au rugat să-i ajut să scrie pe o pancartă, în limba cîntăreței, cîteva cuvinte, pentru ei de serviciu: „*Mulțumim mult, Sofia! Bravo! Vino la noi, te așteptăm!*”. S-a produs atunci o mică încurcătură – norvegienii nu puteau desena buchiile „noastre”, cele derivate din alfabetul lui Chiril și Metodiu. Am simplificat lucrurile scriind cu literele „lor”, latine. Pancarta ridicată deasupra capetelor celor ce scandau nepopolit, a atrăs atenția cîntăreței, care a coborât în sală, să primească un mormân de flori. Curios, dar a luat și pancarta. Le-a spus norvegienilor cîteva vorbe franțuzești: „*Merci beaucoup... enchantés... à bientôt...*”. Am văzut – nu pot uita nici acum – în ochii preafrumoși ai Sofiei Rotaru lacrimi ce se cotileau pe fața-i de statuie antică. O statuie vie – atunci, o statuie vie – azi, și, dea Domnul – încă mulți, mulți ani înainte!

(„Mesagerul”, 22 august 1997)

UN MEDIC CE A DEVENIT SCRITOR, UN CANADIAN CE A RĂMAS ROMÂN

La începutul acestei toamne, colecția Bibliotecii Municipale „Bogdan Petriceicu Hasdeu” s-a completat cu o donație mai puțin obișnuită. La prima vedere, nimic deosebit nu tăinuiește această donație: trei cărți românești, editate în România, în limba română, puteau constitui o surpriză pînă la 1989, nu și în zilele noastre. Dacă însă e să studiem mai atent aceste tipărituri, dacă vom căuta să aflăm cine e autorul lor, respectiv, al donației...

Corneliu Florea este medic și e un medic foarte bun. Și-a dovedit pregătirea foarte temeinică, dar și darul de a alina durerile omenești mai întîi de-a lungul a 17 ani, practicînd meseria în spitale și polyclinici din Timișoara, Maramureș, Cluj, Bistrița-Năsăud. După ce părăsește România (nu România ca patrie a strămoșilor, ci țara aceea infernală, în care se experimenta un comunism de coșmar, de factură rusescă), a trebuit să ia totul de la capăt ca, în cele din urmă, să fie, de două decenii deja, împreună cu soția, dna Ica Pădeanu, poate cei mai solicitați, mai apreciați medici în orașul Winnipeg din Canada.

De altfel, numele adevărat al autorului-donator este Dumitru Pădeanu, Corneliu Florea fiind un pseudonim format de la prenumele părinților, Corneliu și Florea, în semn de pioasă amintire despre cei ce l-au adus pe lume.

Se pare că tocmai acolo, peste Ocean, a simțit Corneliu Florea cel mai puternic fascinația cuvintului scris. Astfel un medic a devenit scriitor, dar un nou cetățean al Canadei a rămas pentru totdeauna român! Greu de spus ce este primordial în această tentație de a scrie a lui C. Florea – iubirea de graiul matern sau poate, totuși, dorința de a spune unor lucruri pe nume. Fără a înlătura dilema în fața căreia ne aflăm, autorul face o curioasă precizare, într-o notă biografică din ultima sa carte, *Jurnalul unui medic* (I): „Scriu și public numai pentru cititorii de Limbă Română. Nu scriu din inspirație sau talent, scriu din nemultumire și revoltă. Nu scriu frumos, dar scriu liber!”

Îmi permit să-l contrazic pe dl Corneliu Florea: cărțile d-sale, aproape zece la număr, sunt scrise cu inspirație, cu har, cu vădite calități de narator și fin observator al mersului lucrurilor, surgerii timpului și, bineînțeles, al comportamentului uman. Am aflat că primul cititor și primul redactor al scrierilor lui C. Florea e chiar soția, dna Ica Pădeanu. Este, nelndoios, o „lectoriță” deosebit de atentă, dar și harnică, și cu un simț mai aparte al datoriei de consoartă: nu e defel simplu să te împarți, într-o țară cum e Canada, între munca de bază, cu pacienții, între familie (un fiu cu două facultăți, ajuns și el medic, o noră și trei nepoți!) și bunăvoiește de a-ți ajuta soțul în realizarea unor proiecte ce nu au nimic în comun cu pragmatismul acestei lumi!

„Scriu pentru o categorie restrînsă de cititori români, pentru cei înzestrăți cu libertatea intrinsecă a cugetului și a mintii, pentru cei ce își iubesc curajos obîrșia vetrei românești și se dăruiesc după puteri, dezinteresați”, se mai confesează C. Florea. Ca un vechi și fidel cititor al cărților medicului-scriitor Corneliu Florea, „spun și mărturisesc” – tot ce a ieșit de sub pana d-sale merită a fi citit cu atenție, căci autorul ne oferă nu numai niște narăjuni impresionante, tulburătoare, dar ne mai face să reflectăm mai adînc asupra multor lucruri, fapte, evenimente, personalități etc. care doar la prima vedere sunt puțin semnificative. Bibliografia canadianului nostru este destul de bogată, încit are de unde alege origine: *Jurnal de lagăr liber* (1987, cu alte două ediții ulterioare), *Cine tulbură linisteala Transilvaniei* (1990), *Afacerea Holocaustului*

(1991), *Jurnal pe frunze de arțar* (1993, 1999 – amintim că arțarul e un simbol al Canadei, frunza acestui arbore poate fi văzută pe stema țării), *Note de pe drumurile lunii* (1995), *Coloana Infinită și totomurile canadiene* (1997), *Semnale semenilor mei* (1999), *Vremuri antiromânești* (2001), *Jurnalul unui medic*, vol. 1 (2002). Cite trei din cele mai recente volume ale sale autorul le-a donat unor personalități și unor instituții culturale de la Chișinău, inclusiv BM „B.P. Hasdeu”. Mulțumindu-i din suflet, mai precizăm că dl Cornelius Florea editează o revistă trimestrială, *Jurnal Liber*, care ar face cîstea oricărei secții de manuscrise: în această publicație strict personală editorul publică articole și eseuri de acută actualitate, pe care le include ulterior în cărți.

Citind cărțile lui Cornelius Florea, vom înmulții rîndurile persoanelor din acea „categorie restrinsă de cititor... înzestrată cu libertatea cugetului... care și iubesc obîrșia”. Și frumoasa, scumpă noastră limbă română, am adăuga noi. Aflindu-se mai bine de două decenii peste Ocean, medicul-scritor Cornelius Florea ne dă un exemplu edificator de cum să-ți iubești limbă și patria, oricare ar fi împrejurările și timpurile.

(„Literatura și arta”, 2 octombrie 2003)

OMNIPREZENȚA UNUI OM ABSENT, AICI

Sînt cu certitudine mulți, foarte mulți cei care nu-i pot uita vorba domoală și surîsul enigmatic, dar mai curînd de adolescent bine crescut, decît de excelent diplomat. Nu mai puțini vor fi cei care își amintesc de faptele bune pe care le-a savîrșit la noi, printre noi, pentru noi, în anii cînd a exercitat funcția – pe cît de înaltă, pe atît de ingrată, totuști! – de Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al României la Chișinău. Unii sînt dispuși să absolutizeze lucrurile: că nu a mai fost prin părțile noastre Ambasador ca dînsul... Dacă însă e să mai cugetăm nițel, Excelența Sa dl Ambasador Marcel Dinu – căci, aşa cum probabil v-ați dat seama, despre Domnia Sa e vorba –, rămîne în analele memoriei unic în felul de a fi, de a concepe axiocele, de a trasa proiecte, de a munci, de a întinde punți între oameni și idei.

S-a aflat în misiune diplomatică la Chișinău tocmai cînd prinseaseră

a se altera vertiginos relațiile dintre cele două state așezate de hazardul istoriei pe cele două maluri ale unui deosebit de frumos și curat fluviu din Europa. Da, da, se pare că tocmai atunci începuse deriva din care nu mai ieșe raportul diplomatic Chișinău-București, în ciuda unor declarații și chiar eforturi parcă sincere de a redresa situația. Nu-i aceasta încă o dovedă că de evoluția acestei relații dintre frați „se îngrijește” cel mai mult o terță putere, mai apropiată – nu numai geografic – anumitor cercuri politico-pecuniare de pe malul Bîcului? Dar despre așa ceva putem vorbi dezvoltat noi, muritorii de rînd, diplomații recurg la alte raționamente și, respectiv, la alte instrumente de lucru. Într-un interviu acordat lui Nicolae Dabija, în săptămînalul *Literatura și arta*, Excelența Sa dl Ambasador Marcel Dinu a emis o afirmație frapantă, aforistică, ce s-ar putea să fie chiar crezul Domniei Sale, însuși cuvîntul de ordine cu și prin care prestează una dintre cele mai complexe profesioni din cîte le cunoaște omenirea. Așadar, spunea Marcel Dinu: „O diplomație poate cîștiga o bătălie pierdută de generali”. Numai că unii, tradițional, istoricește, își fac diplomații generali sau invers, generalii – diplomați și atunci datele problemei se schimbă, dialogul esopic al ambasadorilor, consulilor, atașașilor, consilierilor de la misiunile diplomatice fiind bruiat de scrișnetul tancurilor sau de șuieratul rachetelor balistice. Așa sau altfel, Marcel Dinu este cel care nu a pierdut „pasiența” nici în fața unor generali, cîștigind maximum, exclusiv cu posibilitățile pe care le oferă, deloc generos, ba chiar restrictiv, arta diplomației: tact, delicatețe, perseverență, spirit analitic și vizionar, în capul tuturor stînd demnitatea civică și credința neabătută în idealul pe care îl slujește.

Numai bunul Dumnezeu știe ce facea, cum proceda dînsul de găsea timp, și energie ca să fie de față la atîtea activități de interes major pentru noi și, adeseori – pentru toți românii. La Chișinău sau în alt punct geografic basarabean, unde era așteptat la vreo manifestare mai răsărită – obștească sau culturală, științifică sau cîmpenească – a fost mereu prezent la apel, în multe cazuri împreună cu Doamna Ambasador. Venea să spună un cuvînt sugestiv, să facă o completare înțeleaptă, să dea o apreciere exactă, să formuleze un sfat util, un îndemn încurajator, încît orice efort căpăta noi, nebănuite contururi, cu și mai mult rost decît își imaginau inițiatorii, ctitorii de fapte nobile. Mai mult încă: familia de diplomați Marcel Dinu a trăit cu intensitate bucuriile (și

amarul, și tristețile!) noastre nu numai la rang obștesc, căci respectul și considerațiunea ce le-o purtau mulți basarabeni depășeau, categoric, cadrul sobru al unei relații la nivel oficial, diplomatic. Astfel se făcea că puteau fi văzuți și la inaugurări, și la jubilee, și la funeralii – cam la toate încercările la care sănătatea oamenilor și unde nu se poate să lipsească cei apropijați sufletului și cugetului. Tocmai de aceea plecarea Domniei Sale din misiunea diplomatică de la Chișinău nu a echivalat, aşa cum se întâmplă de multe ori, cu o dispariție subită și trecută imediat la capitolul „ani și oameni care au fost”. Dimpotrivă, fiind lipsă în stînga Prutului iată deja cinci ani de zile, Marcel Dinu rămîne pentru noi, parcă în ciuda oricărora evidențe, o prezență continuă, permanentă, așteptată, mereu binevenită.

„În legendara „Țară a faraonilor”, în Egipt, sunt mai multe veri decât la noi: două, uneori chiar trei pe an. De aceea e și greu să spunem cu precizie a câtă vară se află de-acum în misiune diplomatică la Cairo Excelența Sa dl Ambasador Marcel Dinu. Precizăm pentru cei care se întrebă pe unde îl poartă drumurile destinului: cel care a fost cîndva, parcă mai ieri, „omul nostru de la București, aici”, își face acum cu vrednicie serviciul, construind punți între Dunăre și Nil, într-un megapolis cu 15 milioane de trăitori, capitala unei țări cu o populație de circa 70 de milioane. Pentru omul comun Egiptul e, în primul rînd, țara unei străvechi civilizații, cu piramide și cu faraoni, cu zeița Nefertiti și cu scrisul cela atât de „vîu”, dar la fel de enigmatic – hieroglifele descifrate de către orientalistul francez Champollion. Trecînd prin secole și milenii ba peste culmile gloriei, ba peste abisuri, Egiptul este în prezent o mare putere și în Maghreb, și în Africa, și în Orientul Apropiat. Un stat cu multe bogății și cu multiple posibilități de explorare a lor, din care motiv Egiptul e și „curtat” de superputeri la rang global. O relație bună cu această țară a unor furtunoase evoluții și-o doresc multe alte state de pe mapamond. Bucureștii stau acum în fața unei șanse unice, se pare, de relansare a raporturilor sale mai vechi cu Cairo. O garanție în acest sens o prezintă și afarea acolo a Diplomatului Marcel Dinu. Dar afîndu-se fie în interes de serviciu, fie în ore de relaxare – în elegantul city cairez, în cartierele cu case în stil perfect maur sau printre zgîrie-nori fără un stil arhitectonic definit, în preajma Marilor Piramide, în Valea Regilor sau în oaza Al-Fayyûm –, gîndurile îl poartă,

neîndoios, nu numai la cei dragi de la București, dar și la cei de la Chișinău. Și poate că nu aș fi scris acum această supozitie, care e, pînă la urmă, o dezvăluire, de nu-mi aminteam că într-o zi de vară, în ultima decadă a lui Cuptor, dl Ambasador Marcel Dinu are o slăvită aniversare. Mă grăbesc să-i spun: „Să ne trăiți, Excelență, mulți ani cu sănătate, bucurii și împliniri!”, completînd tradiționala urare cu o formulă de felicitare mai „sprintenă”, studențească, juvenilă, deși e veche cam cît un secol: „Să trăiți că ne trebuiți!”. Îmi exprim, aici și acum, convingerea că citind rîndurile de alături, mulți își vor îndrepta gîndurile cele mai bune către mărețul Al-Qahirah, cum își numesc egiptenii capitala, doar-dor vor ajunge aceste telegrame ale sufletului la unicul destinatar sigur pe care-l avem acolo.

(„Literatura și arta”, 24 iulie 2003)

EUGENIU COȘERIU, UN LINGVIST PENTRU MILENIUL III

Lingvist de notorietate mondială, filozof al limbajului, filolog, scriitor, profesor universitar român originar din Basarabia, una din mariile personalități ale lingvistica moderne, „un lingvist pentru mileniul III”, „un gigant al lingvistica” (prof. dr. Hans Helmuth Christermann, filolog din Germania).

S-a născut la 27 iul. 1921, în com. Mihăileni, jud. Bălți. S-a stins din viață la 7 sept. 2002, la Tübingen, Germania, acolo fiind înmormînat.

A urmat Liceul Ion Creangă din Bălți, iar studiile superioare le-a făcut la cîteva universități: Iași (1939–1940), Padova (1944–1945) și Milano (1945–1949). Și-a luat doctoratul în litere (Roma, 1944), apoi și în filozofie (Milano, 1949).

A avut o frumoasă carieră didactică: ține cursuri de limbă și literatură română la Universitatea din Milano, apoi, cîteva decenii – predă romanistica, lingvistica generală și indo-europeană la Universitatea din Montevideo, Uruguay. În 1963, revenind în Europa, predă la universitatea din Tübingen: inițial, filologia romanică, apoi, din 1966 – lingvistica romanică și lingvistica generală. Ca profesor invitat a ținut

prelegeri în cele mai prestigioase universități din Europa de Vest, America și Asia, de la Rio de Janeiro la Tokio.

Vorbea și scrisa în majoritatea limbilor române, germanice, slave și în cele clasice. În opera sa științifică, a contopit simbiotic filozofia limbii și limbajului, istoria lingvistică, gramaticile istorice ale limbilor române (cu numeroase paralele vizând alte limbi indo-europene). Pe teren structuralist și funcțional a asociat lingvistica descriptiv-structurală, tipologia lingvistică, teoria cîmpurilor lexicale, derivării și formării cuvintelor, a categoriilor verbale etc. Este și autorul unei originale teorii a sensului în lingvistică, prin delimitarea: desemnare (funcția universală a limbajului) – semnificat (funcția semantică) – vorbire/text (funcția individuală în discurs). Un merit deosebit al savantului nostru constă în elaborarea și promovarea integralismului lingvistic ca un sistem ce fundamentează caracterul dinamic, creator și sistematic al limbii; faimoasa triadă sistem-normă-vorbire, care nu delimită formula clasică sincronie/diacronie (funcționare și, respectiv, evoluție). Acest model sistemic este prezent în scrierile sale științifice, ca să fie preluată și de alți lingviști din lume.

Drept lucrări fundamentale ale lingvistului E. Coșeriu sunt considerate: *Sistem, normă și vorbire* (1952), *Sincronie, diacronie, istorie* (1958), *Introducere în lingvistica generală* (1981) și a. Acestora li se alătură o serie de monografii sau studii monografice: *Geografia lingvistică*, *Forma și substanța sunetelor în limbaj*, *Pentru o semantică diacronică structurală*, *Logic și antilogic în gramatică*, *Solidaritatea lexicală* etc. – scrise cu precădere în spaniolă, germană, franceză, dar traduse în numeroase limbi ale lumii și valorificate creator de mulți lingviști, discipoli de-a săi sau de aiurea. A scris despre limba, folclorul și literatura românilor, consacring limbii materne cîteva studii solide: *Limba română în raport cu limbile române*, *Identitatea limbii și a poporului nostru* ori *Limba română în fața Occidentului și Semantisch un etymologisches aus dem Romanischen*, ultimele fiind elaborate în scopul popularizării limbii noastre în lume.

A fost un militant înflăcărat și intransigent pentru drepturile la limba și cultura națională a băştinașilor din R. Moldova, inclusiv pentru utilizarea exclusivă a denumirii ei corecte: limba română. În acest sens, a declarat, cu diferite ocazii, inclusiv de la tribune academice și oficiale, în Occident, la București și la Chișinău: „A promova sub orice formă o

limbă „moldovenească” deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și, din punct de vedere politic – e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural”.

Recunoscîndu-i-se marile merite și contribuții în domeniul lingvistică, numeroase societăți filologice și lingvistice din Vest l-au ales drept președinte, fie titular, fie de onoare; cîteva zeci de academici l-au ales membru titular sau onorific. și mai multe universități, din toată lumea, l-au acordat titlul de Doctor Honoris Causa, printre acestea fiind și universitățile din București (1971), Iași și Cluj-Napoca (1992), Chișinău (1993), Constanța, Craiova, Timișoara (1994), Bălți (1997), Tîrgoviște (2002) și a.

A avut și surprinzătoare preocupări literare, artistice, de estetică și filozofie, care se valorifică mai intens abia în ultimul timp.

Membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei din 1991 și al Academiei Române din 1992, a fost și membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Decorat cu *Ordinul Republicii* (1997) – distincția supremă a R. Moldova.

Numele lui E. Coșeriu îl poartă gimnaziul din satul natal, iar din oct. 2005 se numește *Eugeniu Coșeriu* Biblioteca Municipală din Bălți.

(După *Calendar Național, 2006*; revista *Limba Română*, nr. 4-6/2006)

„PERSONIFICAREA GRAMATICII ROMÂNEȘTI...”

Mioara Avram ar fi împlinit 75 de ani

Din anul 1990, am scris de mai multe ori despre Mioara Avram, și de fiecare dată am scris cu o maximă satisfacție sufletească, dar și cu o neascunsă minărie că, iată, am putut atinge și această cotă a vredniciei: să spun un cuvînt despre o personalitate remarcabilă a lingvisticii române și a limbii noastre românești. Am nutrit continuu o inepuizabilă admirare pentru savanta Mioara Avram, și dînsa a fost cu certitudine printre acei care mi-a redescoperit bucuria că-i sunt conațional, că aparținem aceluiași Neam, că vorbim aceeași limbă, că citim și admirăm aceleași opere literare, că ne întoarcem privirile spre aceleași

pagini de istorie – cînd glorioase, cînd dramatice –, că iubim aceiași munți, aceeași mare, aceleași cîmpii, văi, coline... unele înstrăinate, dar oricum ale noastre...

Cînd i-am luat primul interviu, pentru glorioasa pe atunci revistă Glasul – era la început de august, 1990 –, în preambul dialogului am pus în evidență cîteva particularități ale lingvisticii românești, inclusiv faptul că foarte mulți specialiști în știința limbilor, din România, au avut parte de o viață lungă, respectiv, de o activitate extrem de fructuoasă. Îmi amintesc cum se amuzase Mioara Avram cînd i-am mărturisit că această particularitate îmi inspiră și mie o doză de optimism, în măsura în care m-am implicat și eu în lingvistică. Era însă, în primul rînd, un mod de a-i ura Mioarei Avram mulți ani cu sănătate și noi împliniri în cercetare – dovedă stînd și faptul că i-am reamintit acest amânunt – cu longevitatea lingviștilor români – într-un articol (o Precuvîntare la interviul colegei noastre de la București, Eugenia Guzun) din revista Limba Română (nr. 2–3, 2003), cînd Mioara Avram se afla deja pe patul suferinței. Am încercat astfel, atunci, să-i aduc o undă de incredere că va scăpa totuși din ghearele maladiei ce o făcuse, definitiv, ostatică... Nu știam, nu credeam atunci, în iarna lui 2003, că peste nici un an și jumătate va trebui să „smulg” din suflet un cuvînt de adio pentru Mioara Avram. Nu credeam nici că la cea de-a 75-a aniversare a Mioarei Avram voi scrie la timpul trecut... la nemilosul trecut ireversibil... O fac acum cu vechea, neclintita considerațiune pe care i-am purtat-o încă de pe cînd o cunoșteam numai din articole, din cărți, din emisiuni la Radio București. O prețuire amestecată cu admirăție, transformată, cu trecerea anilor, în pietate, care mi se părea, egoist, că o păstrează în suflet numai eu, ca să descopăr, extrem de plăcut surprins, că numărul celor marcați de o atitudine pioasă față de personalitatea, opera și abordările Mioarei Avram este infinit mai mare, impresionant de mare...

* * *

Mioara Avram a fost (este... rămîne...) lingvista română, considerată „o personalitate proeminentă a lingvisticii românești, cu merite de netăgăduit în domeniul romanisticii” (revista *Limba română* din București, nr. 1–2, 1992). Soția lingvistului Andrei Avram (n. 1930),

apreciat specialist în fonetică, fonologie și etimologie. Împreună au crescut trei fiți: Alexandru, Andrei și Petru.

S-a născut la 4 februarie 1932, la Tulcea, în familia ofițerului Nicolae Grigorescu și a profesoarei de română Măndița Grigorescu (născută Caraman). A decedat, în urma unei grele, chinuitoare maladii, la 11 iulie 2004, la București, fiind înmormântată la cimitirul Ghencea-Civil.

Face studii liceale la Tulcea, studii superioare la Universitatea București, Facultatea de Filologie (specialitatea Limba și literatura română), a cărei licențiată devine în 1953. A avut stagii de documentare în U.R.S.S. (1955), Ceho-Slovacia (1966), Franța (1969, 1973). În 1959 își ia doctoratul la Institutul de Lingvistică din București al Academiei Române cu disertația *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*. Din 1951 activează la Institutul de Lingvistică numit acum „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, din București, al Academiei Române, cu diverse încadrări succesive: de la preparator și cercetător pînă la cercetător principal și șefă a sectorului de gramatică. După pensionare (1999), este reangajată la Academie cu 1/2 normă. A activat, prin cumul, în învățămîntul superior, cu precădere la Facultatea de Filologie a Universității București – ca asistent, apoi lector. A ținut cursuri și prelegeri pentru profesorii din învățămîntul liceal, a avut numeroase emisiuni de cultivarea limbii la Radio București și la TVR.

Mioara Avram s-a impus cu o apreciabilă eficiență în domenii de cercetare științifică precum: limba română (cu deosebire – gramatica istorică, descriptivă și normativă, formarea cuvintelor, ortografie și ortoepie; la fel – cultivarea limbii, lexicologie, stilistică, dialectologie, filologie), istoria lingvisticii românești, romanistică, confluențe și interferențe lingvistice, sociolinguistică și.a.

Încă în anii de studenție a publicat primele articole de lingvistică, în revistele de specialitate din București, semnîndu-le: *Mioara Grigorescu*. Autoare a 10 volume și a circa 200 de articole, studii, prefețe, recenzii. Unele din cărțile și articolele Mioarei Avram rămîn lucrări de referință în lingvistica română și în romanistică: volumele **Gramatică pentru toți** (1986, cu trei ediții ulterioare), **Ortografie pentru toți** (două ediții), **Probleme ale exprimării corecte** (1987), **Cuvintele limbii române între corect și incorrect** (2001), **Studii de morfologie a limbii române** (post-mortem, 2005). Volumul **Faceți cunoștință cu limba română** (în colaborare cu Marius Sala) se prezintă ca un „buletin

de identitate" al limbii române, cunoscând două ediții în română (2001, 2006), o versiune în engleză (2000) și alta în franceză (2001).

Savanta s-a implicat plenar în elaborarea (scrierea și / sau redactarea) unor lucrări colective de o importanță covîrșitoare pentru evoluția lingvistică române contemporane: ediția din anii '50-'60 a **Gramaticii limbii române**, scoasă sub auspiciile Academiei Române (2 vol.), **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română** (5 vol., 1959-1969), **Crestomație romanică** (vol. I-III, 1962-1968), **Formarea cuvintelor în limba română** (3 vol., 1970, 1978, 1989), **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** (DOOM, ed. 1, 1982), **Enciclopedia limbilor române** (1989), **Enciclopedia limbii române** (ed. 1 - 2001, ed. 2 - 2006) etc. – de tot, 14 lucrări în 22 de volume. A fost coordonator, redactor, responsabil de ediție pentru numeroase manuale, studii, culegeri și a. Prin tot ce a făcut, ce a realizat Mioara Avram pe ogorul lingvistică, a dovedit că „merită din plin titlul de «casație» în materie, pe care i-l atribuise unul din marii săi înaintași, fiind recunoscută ca o adevărată enciclopedie a limbii române atât în țară, cât și în cercurile specialiștilor străini, cărora le-a făcut cunoștință cu limba noastră” (Ioana Vintilă-Rădulescu).

M. Avram a participat cu comunicări la numeroase manifestări științifice (congrese, colocviu, simpozioane etc.), în Țară și peste hotare, adeseori reprezentând lingvistica românească a epocii. A publicat articole și studii în reviste și culegeri de specialitate din mai multe țări străine.

Conform observației acad. Marius Salai, vicepreședinte al Academiei Române, „Mioara Avram a fost o mare admiratoare a Basarabiei”, având cu Republica Moldova o relație întru citva specială. Astfel, în 1988 s-a aflat, printre primii savanți din România, într-o vizită de lucru la colegii de la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe de la Chișinău. La sfârșitul verii lui 1990 a tînuit la Chișinău un ciclu de prelegeri pentru cîteva serii de profesori din diferite orașe și raioane ale Republicii Moldova. A scris pentru *Revista de lingvistică și știință literară*, pentru *Limba Română*, a acordat interviuri pentru alte publicații basarabene, a participat cu comunicări la diverse conferințe, a îndrumat doctoranzi din Republica Moldova. A oferit, generos, drepturile de autor, pentru a se edita la noi îndreptarul **Ortografie**

pentru toți, tot la Chișinău a tipărit alt îndreptar extrem de valoros – **Cuvintele limbii române între corect și incorrect**; a „binecuvîntat” (scriind *Prefața*, după ce efectuase o lecturare / revizie a manuscrisului) cea mai bună lucrare cu caracter lexical-enciclopedic de la noi: **Dicționar enciclopedic ilustrat (DEI)**, Chișinău, Editura Cartier, 1999, 1808 p., il.; – cu ediții ulterioare; a făcut revizia manuscrisului și a prefătat **Dicționar al greșelilor de limbă** (Editura ARC, 1998, cu mai multe tranșe ulterioare). A fost, împreună cu acad. Silviu Berejan, redactor responsabil la **Gramatica uzuală a limbii române** (colectiv de autori, Chișinău, 2000).

Membră și/sau președintă a unor importante foruri științifice naționale și internaționale (Société de Linguistique Romane, Réseau Panlatin de Terminologie, Societatea Română de Lingvistică, Societatea de Științe Filologice, Comisia de cultivarea limbii, membră de onoare a Societății *Limba Noastră cea Română* din Chișinău), membru și/sau secretar general al colegiilor de redacție ale unor reviste de specialitate: *Studii și cercetări lingvistice*, *Limbă și literatură*, *Limba română*, *Revue roumaine de linguistique* (de la București), *Revistă de lingvistică și știință literară*, *Limba Română* (de la Chișinău) etc. Membră și/sau președintă în comisii de admitere și de examinare la doctorat și referentă oficială în comisii de susținere a tezelor de doctorat la Institutul de Lingvistică al Academiei Române și la Universitatea București.

A fost o savantă principală și intransigentă, ceea ce s-a vădit și în atitudinea sa față de „reforma ortografică”, politicată, din 1991-1993 sau față de promovarea, de către unele cercuri, a confundării și contrapunerii premeditate a graiului moldovenesc cu limba română literară. În această ultimă ordine de idei, într-un interviu acordat colegiei noastre Zina Cerchez, pentru ziarul *Tara* din Chișinău, Mioara Avram a spus parcă testamentar: „*Dorința mea cea mare este ca toți vorbitorii de limbă română din Republica Moldova să conștientizeze faptul că sunt vorbitori de Limba română, adică să nu mai fie influențați de această denumire nepotrivită de «limba moldovenească». Limba română este una și același pentru toți*”.

„Numele Mioarei Avram e cu siguranță cel mai cunoscut între cele ale lingviștilor români din zilele noastre: era o autoritate, o instituție, personificarea însăși a gramaticii, a lingvisticii; în dispute opinia sa devinea automat un argument irecuzabil. Despre biblioteca sa mentală

fabuloasă circula multe povestioare ilustrative [...]. Mioara Avram știa tot, citise tot, își amintea tot: o mare putere de muncă se unea cu o curiozitate tinerească pentru cele mai diverse manifestări lingvistice [...]; era, în continuarea marilor lingviști români din generațiile anterioare – Pușcariu, Densusianu, Iordan, Rosetti, Graur – un reper sigur, care elimina impostura și improvizarea” (Rodica Zafiu).

(„*Limba Română*”, nr. 1–3, 2007)

O JERTFĂ TULBURĂTOARE. ÎN NUMELE TATĂLUI...

Rindurile de mai jos urmău să fie rostită la conferința omagială consacrată centenarului de la nașterea preotului savant Paul Mihail. Nu am avut atunci forță necesară pentru a le spune public, însă mă consolam la gîndul că oricum nu-și vor pierde rostul, că, în ultimă instanță îl voi reda fie și în rezumat, fie și tête-à-tête, fiicei marelui cărturar, dnei prof. dr. Zamfira Mihail. Căci, de fapt, aceste gînduri/rinduri sunt consacrate mai mult dumneaei. Cele mai multe dintre ele, sau mai exact, esența lor, mi-a venit în cap atunci cînd am cunoscut-o pe dna Zamfira Mihail mai bine, în niște împrejurări mai deosebite. Era un început de toamnă, a anului 2001, dacă nu mă înșel, și am mers atunci, cu dumneaei și cu dr. Vasile Șoimaru la Mănăstirea Căldărușani, la mormîntul părintelui Paul Mihail, unde se făcea un parastas la șapte ani de la plecarea sărăcă întoarcere a celui care a fost, pentru noi, marele cornovean, distinsul cleric și neobositul cercetător, obiect al unei judecătore minîndrii basarabene. Totul era bine pus la cale pentru pomenirea sufletului și cinstirea memoriei lui Paul Mihail, căci aveau grija de aceasta cățiva monahi, de diferit rang, ai vechii mânăstiri. Cu atât mai mult m-a impresionat agitația, neliniștea, neastimpărul dnei Zamfira Mihail, grija și poate chiar teama dumneaei ca nu cumva să-i scape ceva din creștineasca rînduială, ca nu cumva ceva să nu fie făcut ca lumea... Această neliniște, amestecată cu pioșenie și dragoste, acest amalgam de trăiri cu totul neobișnuite, m-au făcut să mă dumerezesc că e la mijloc o mare iubire și o mare răspundere a unui veșnic copil pentru veșnicia tatălui, pentru linistea de dincolo de frâmintările părintești ale părintilor: mama Eugenia și tatăl Paul Mihail.

Atunci m-am gîndit la norocul, dar și la povara ce i-a revenit Zamfira Mihail: de a fi fiica unui om de seamă, de a fi descendenta unei familii ce a trăit într-o exemplară dragoste omenească și într-o rarissimă vrednicie creștinească și cărturărească, dragoste și vrednicie în care au crescut-o și pe dinsa. și m-am mai gîndit atunci că Zamfira Mihail nu numai că le-a răspuns destoinic la aceste deosebite sentimente părintești – dînsa a mers mai departe: într-un fel, s-a jertfit pentru a fi demnă de dragostea de oameni, de smerenia și cumsecădenia creștinească și de aplecarea pentru carte, pentru studiu ale părintilor. Ce bucurie poate fi mai mare pentru un părinte decît aceea de a vedea că unicul urmaș, în cazul la care ne referim – unica fiică – merge pe urmele sale, și în comportamentul cotidian, și în legămîntul cu credința în Dumnezeu, și în pasiunea pentru cercetarea „vechilor cazuinii”? Iar la o privire mai atentă a vieții și activității dnei pr. dr. Zamfira Mihail descoperi numaidecăt că dînsa a adus, de-a lungul anilor și deceniilor, o tulburătoare jertfă în numele familiei din care se trage. și poate mai ales – o jertfă în numele tatălui Paul Mihail, al cărui nume nu numai că l-a păstrat, dar a putut să-l și înnobileze – prin ceea ce a putut face, cu dăruire, cu perseverență și cu temeinicie – în domeniul cercetării, precum și în sferea iubirii de Domnul și de Neamul său dezmembrat încă, pornind de la ispătitarea pildă oferită de tatăl dumneaei.

În jurnalele lui Paul Mihail este invocat de mai multe ori numele fiicei Zamfira, și, de obicei, acest nume este identificat de părinte cu bucuria de a vedea cum crește – parcă în posida vitregiilor destinului său de basarabean refugiat, de *cleric basarabean refugiat!* – o copilă cuminte în casă, smerită în credință, silitoare la carte. Mai mulți apropiați ai părintelui savant își exprimau, în viu graj, iar mai tîrziu și în scrisori, admirăția față de armonia familială ce domnea în casa lui Paul Mihail. Dar era mai mult decât o simplă armonie în aceste relații familiale. „De altfel, spunea într-un interviu acordat la apusul vieții sale, dna Eugenia Mihail, în familia noastră a existat o permanentă colaborare intelectuală”. și continuă: „În glumă și în serios, părintele ne-a dat „titluri”: preoteasa a fost ridicată la rangul de *prototonotarius*, iar fiica – *secretară generală a casei*”.

Mai e cazul să insistăm cădă pe umerii firavi ai fiicei, investită cu această deminitate de un tată mereu antrenat în multiple, complexe și grele activități? Dar, conform aceleiași surse,

„de la părintele ei, fiica noastră Zamfira Mihail a învățat paleografie și a moștenit dragostea de carte, de Biserică și de Neam. Niciodată nu s-a sfîrtit să spună că este basarabeană”.

Amintim, în context, că Zamfira Mihail e născută și botezată la Chișinău... iar distanța pe care a parcurs-o pînă la frumoasa și extrem de ospitaliera – pentru basarabeni în mod special – casă de pe strada Zefirului din București, a fost lungă și plină de zbucium.

Dragostea de carte, de cele sfînte și de Neamul românesc, oricăr de sublime și de complexe aceste sentimente, par a fi, totuși, accesibile, pe înțelesul chiar și al omului comun, fie el din Basarabia, din Oltenia, din Maramureș sau din Banat... ca să ne oprim aici cu enumerarea provinciilor noastre istorice. Ce e cu această *paleografie*... iată unde, credem, apare elementul enigmei mai greu descifrabile!

Va înțelege mai bine ce-i paleografia cel care a avut ocazia să țină în mină vreo carte românească veche, din secolele XVII–XIX. Sau să-și încordat privirile peste inscripțiile de pe zidurile unor mănăstiri din Nordul Moldovei lui Ștefan cel Mare, de pe icoanele înnegrite de trecerea nemiloasă a veacurilor. Pe scurt, e vorba de descifrarea acelor buchi slavone, despre care scria cu hăz, dar și cu o copilărească uimire, C. Negrucci, în nuvela *Cum am învățat românește*, calificindu-le ca „gheboase și incornorate”. Și părintele Paul Mihail, în însemnările sale, amintește că tocmai cursul de paleografie slavă, ca și limba și gramatica slavonă în genere, băga în sperie pe colegii săi seminariști... Există o dificultate cumva preconcepță în a decodifica scrierile cu litere slave, ca să nu mai vorbim de scrierile în slavona însăși, iar de acestea au fost foarte multe la curțile domnești și în numeroase mănăstiri din Țările Române, din epoca numită doar convențional „medievală”, căci ea, această epocă, se întinde în istoria noastră până hăt pe la mijlocul secolului XIX, iar în Basarabia chiar pînă la începutul veacului trecut.

Ei bine, Zamfira Mihail a fost și este – inclusiv, sau poate mai ales grație tatălui dumneacii – unul dintre cei mai solizi specialiști în paleografie româno-slavonă, și asta în condițiile în care, cu cît ne îndepărtem mai mult de epoca acelor scrieri străvechi, cu atât mai puține energii și... finanțe! se cheltuie pentru pregătirea specialiștilor în acest domeniu.

Și pentru a nu se crea impresia falsă că dna doctor Zamfira Mihail s-ar ocupa o viață exclusiv de niște bizare („gheboase și incornorate”!).

buchi, din cărți bisericești ori din surete domnești, din inscripții de pe ziduri de mănăstiri și de pe icoane medievale, vom încerca să rezumăm, în continuare, adevăratul dumneacii curriculum vitae de cercetătoare științifică, să ne referim la preocupările cărturărești ale Domniei sale, altfel, impresionant de variate, concomitent și largi, și adinci.

M-am mirat sincer să afu că Zamfira Mihail nu a făcut liceul... ceva parcă de neconcepță pentru un intelectual român get-beget! Dar s-a întîmplat să facă ipoteticul liceu tocmai în perioada de ocupărie sovietică a întregii Români, sub Petru Groza și Gheorghiu-Dej, cind se preluă tot ce e sovietic, ca fiind „cel mai grozav din lume”. Și cum în URSS însăși noțiunea de liceu era assimilată – cu scîrbă, dar și cu spaimă! – culturii burgheze, „nocivă pentru oamenii muncii”, râmăsese fără licee, atunci, și Iași, ca și toate celelalte importante centre culturale românești... În acele condiții, Zamfira a absolvit „Școala de fete nr. 1” din capitala Moldovei istorice, și cu diploma de acolo intră la Universitatea A.I. Cuza, a cărei licențiată devine, cu diplomă de merit, la specialitatea *Limba și literatura română*. La aceeași universitate, în 1974, își ia doctoratul, având ca subiect al tezei de doctor *Terminologia portului popular românesc*. Între timp, se angajase deja, prin concurs, la Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor al Academiei Române – Filiala Iași, de unde se transferă, iarăși prin concurs, la Institutul de studii est-europene, de la București – chiar la acel faimos institut, fondat și „crescut” de neasemuitul nostru învățat Nicolae Iorga.

În anii ceia de deznață comunist, Zamfira Mihail de la cercetător stagiar a fost promovată numai pînă la treapta de cercetător științific... chiar dacă se afirmase de-a binelea, spunându-și răspicat cuvîntul de cercetător avizat și în studii publicate în prestigioase reviste și culegeri de specialitate, și în diferite comunicări la foruri academice. Însă era fiică de refugiați basarabeni, iar pe deasupra mai era și „fată de popă”, ca să recurgem la limbajul infect al acelor vremi bîntuite de umbra apăsătoare a ateismului militant.

Nimic de mirare că abia după prăbușirea comunismului, Zamfira Mihail s-a putut bucura și de o meritată ascensiune în ierarhia științifică, de recunoașterea contribuților ce le avea în domeniul de cercetare, și, poate principalul – de libertatea opțiunilor în a scrie, a colabora, a edita, a valorifica... aici intrînd și valorificarea operei de cercetător-mucenic a tatălui.

Astfel ajunge cercetător științific principal I (1998), la Institutul de studii sud-est europene, iar din 1999 se încadrează și în munca profesoral-didactică – mai întii conferențiar (1999), apoi profesor universitar (2001), șef de catedră la Universitatea *Spiru Haret* din București, unde ține studenților mai multe cursuri, inclusiv *Lingvistica generală*, *Istoria limbii române*, cursul special *Civilizația cărții: tehnica redactării*.

Revenind la cariera de cercetător a dnei prof. dr. Zamfira Mihail, vom menționa că această activitate a dumneei are cîteva fațete. În primul rînd, scrierea/elaborarea de lucrări monografice, studii, articole, zeci de recenzii (specie în care dna Z. Mihail cu adevărat exceleză!), prefeje, numeroase lucrări fiind scrise și/sau traduse și publicate în limbi străine, respectiv, în alte țări: Bulgaria, Grecia, Rusia, Belgia, Austria, Franța, SUA etc. Aproape 20 de cărți au apărut cu semnătura și/sau cu implicarea plenară a Zamfirei Mihail și cele mai multe au atras atenția colegilor de breaslă, iar în unele cazuri – și atenția generală, a unui număr mare de potențiali utilizatori, beneficiari, simpli doritori de a-și cunoaște mai bine, mai subtil limba maternă, istoria Neamului, cultura națională. Chiar debutul său editorial: volumul *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană* (București, Editura Academiei Române, 1978), a beneficiat de un număr impresionant de recenzii, în genere, elogioase, precum și de Premiul *Timotei Cipariu* al Academiei, pe acel an. În anul 2000 editează volumul *Etimologia în perspectivă etnolingvistică*, iar în 2001 – *Limba română în scrierile parenetice din Basarabia (1812–1865)*. În aceeași perioadă, deja ca profesor universitar, scrie, redactează sau coordonează cîteva manuale de lingvistică generală și/sau aplicată pentru studenții săi, în colaborare cu colegi de catedră de la Universitatea *Spiru Haret*.

Este autoarea a peste 80 de studii *personale*, în care a abordat din cele mai diferite prisme domeniile de predilecție (relațiile lingvistice și culturale ale românilor cu vecinii din sud-estul european și cu alte popoare [ceea ce s-ar numi în alti termeni geografia lingvistică], istoria limbii române, etnolingvistica românească și comparată, etimologia, varii subiecte de balcanistică și slavistică [în forme mai pure decât cele cercetate implicit la capitolul „relații...”], personalități ale lingvisticii și culturii române, balcanice, slave, dar și vest-europene (din trecut și

din epoca modernă etc.). Totodată, dna Zamfira Mihail a demonstrat că poate lucra eficient și prodigios și în echipă, avind importante contribuții în circa 40 de culegeri sau alte lucrări colective. Unele din aceste lucrări au avut (și mai au) o apreciabilă rezonanță europeană, suficient să cităm titlurile *Istoria gîndirii și creației științifice și tehnice românești* (vol. 1, București, 1982) și versiunea în franceză, augmentată, a studiului *Forma și denumirea uneletelor în Balcani în sec. XII–XVII – Les outils dans les Balkans du Mozen Age à nos jours* (vol. 1–2, Paris, 1986). Am aminti, în context, și participarea dumneaei la „împlinirea” solidei monografii *Cornova* (2002), consacrată satului natal al părintelui Paul Mihail și al coordonatorului de ediție, dr. V. Șoimaru. Sau implicarea cea mai directă la editarea volumului *Unitatea limbii române, cu privire specială la Basarabia și Bucovina* (2004), care include lucrările unei conferințe savante ce s-a ținut la Academia Română în anul 2003, în chiar ziua Unirii Basarabiei cu Țara, pe 27 martie. Aș menționa cu totul aparte contribuția Zamfirei Mihail la tipărirea, în 1988, a unei ediții științifice, aniversare, a *Bibliei de la București*, din 1688, unde, în cadrul unei echipe de lingviști de marcă, a participat la transcrierea, revizia științifică și la alcătuirea indicilor. Această carte, cu totul ieșită din comun, a fost menționată cu Premiul *B.P. Hasdeu* al Academiei Române. Nu se poate să nu amintim și de volumele editate de Z. Mihail grație colaborării cu tatăl, Paul Mihail: *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca* (manuscris ce s-a păstrat vreo 150 de ani în patrimoniul familial Mihail, inclusiv un timp – la Cornova; ed. 1 – București, 1980, ed. a 2-a – Chișinău, 1993) și *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812–1830)*, care a văzut lumană tiparului la București, în 1993, la Editura Academiei Române, fiind încununată, în același an, cu încă un Premiu al Academiei – *Eduoxiu Hurmuzaki*.

ACESTE premii, ca și recenziile consacrate cărților dnei prof. dr. Zamfira Mihail, fac poate cea mai eloventă dovdă a profunzimii cercetărilor efectuate, ca și importanței practice, a gradului sporit de utilitate a lor. Dar în palmaresul protagonistei noastre se mai înscriu și numeroase (circa 30) participări, cu comunicări și referate, la diferite simpozioane, conferințe, colovii și congrese internaționale, unele dintre ele fiind organizate și moderate de dna Zamfira Mihail. Ca o recunoaștere a meritelor sale în domeniile etnolingvisticii și geogra-